

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ВЕРГАЛЮК МАРІЯ МИКОЛАЇВНА

УДК 811.161.2'373.74:2

ДИСЕРТАЦІЯ

**БІБЛІЙНА ФРАЗЕОЛОГІЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ:
СКЛАД, СЕМАНТИЧНА СТРУКТУРА, ДИНАМІКА,
ФУНКЦІОНУВАННЯ**

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі
гуманітарних наук за спеціальністю 035 Філологія

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ М. М. Вергалюк

Науковий керівник: **Гнатюк Ірина Святославівна**, кандидат філологічних
наук, старший науковий співробітник, доцент

Київ – 2021

АНОТАЦІЯ

Вергальок М. М. Біблійна фразеологія в сучасній українській мові: склад, семантична структура, динаміка, функціонування. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі гуманітарних наук за спеціальністю 035 Філологія. – Інститут української мови НАН України. Київ, 2021.

Виконана дисертація – це комплексне дослідження біблійної фразеології в сучасній українській мові: її складу, семантичної структури, динаміки, функціонування. Наукова новизна результатів дослідження полягає в тому, що у ній передбачено фундаментальне висвітлення й раніше окреслених, але недостатньо опрацьованих аспектів, а саме: запропоновано цілісний аналіз фразеологізмів біблійного походження в українській мові. Крім цього, у дисертації, з огляду на фрагментарність досліджень та назрілу потребу в українській фразеології, сформовано корпус біблійних фразеологічних одиниць української мови за лексикографічними джерелами, а також досліджено особливості їх функціонування у текстах художнього та публіцистичного стилів. Уперше проведено комплексний аналіз способів інноваційного вживання БФО у сучасній художній прозі та публіцистиці.

Окреслено теоретичні засади фразеологізмів біблійного походження, визначено теоретико-методологічну базу для вивчення особливостей їх функціонування. З'ясовано, що біблійні фразеологічні одиниці – прямо чи опосередковано запозичені з Біблії. З одного боку, бібліїзми є частиною фразеологічної системи української мови, оскільки набувають усіх диференційних ознак фразеологічних одиниць. З іншого боку, біблійні фразеологічні одиниці мають низку специфічних ознак, що зумовлено етимологією, семантикою, стилістичними характеристиками та функціями у мові.

У лексикографічних дослідженнях початку ХХІ ст. особливу увагу приділено вивченню мовних одиниць, які перебувають у тісному зв'язку із

поняттям «духовність». Одним із таких об'єктів дослідження стали фразеологізми біблійного походження. Уперше особливу увагу приділено комплексному опису бібліїзмів української мови. Розглянуто особливості функціонування біблійних фразеологічних одиниць в українській мові на матеріалі фразеологічних словників. Відзначено, що досліджувані одиниці можуть змінювати свою форму, не змінюючи при цьому семантику. Також досить виразно простежено тенденцію десакралізації біблійних фразеологічних одиниць, що впливає на трансформацію семантики бібліїзмів. Відображено співіснування фразеологічних одиниць як з архаїзмами, так і з формами, що набули нового звучання, що є яскравим свідченням живої природи цих мовних одиниць. Проаналізовано різновиди класифікацій біблійних фразеологічних одиниць на матеріалі лексикографічних джерел. Результати дослідження засвідчують, що більшість біблійних фразеологічних одиниць у різних словниках української мови різних періодів мають відмінності на семантичному, лексичному, граматичному, стилістичному рівнях, що зумовлено лінгвістичними та екстралінгвістичними чинниками. Особливо несприятливим періодом для об'єктивного відображення фразеологізмів біблійного походження був радянський період. Новий етап у лексикографічному висвітленні й трактуванні біблійної фразеології спостерігаємо з кін. ХХ – поч. ХХІ ст. У цей час з'являється чимало лексикографічних праць, що стають надійним підґрунтям для теоретичних та практичних досліджень фразеологізмів біблійного походження.

Комплексний підхід до дослідження біблійних фразеологічних одиниць з урахуванням різних аспектів (генетичного, семантичного, структурно-граматичного, емоційно-оцінного, лексичного) дав можливість з'ясувати особливості фразеологізмів біблійного походження, визначити їхнє місце та специфіку функціонування у фразеологічній системі української мови.

Генетичний аспект дослідження біблійних фразеологізмів свідчить про тісний зв'язок мови з культурою, звичаями, традиціями народу.

Семантичний аспект дослідження бібліїзмів допомагає виокремити, з одного боку, вислови, які вжиті в Біблії в прямому значенні та зберігають таке саме значення в сучасній українській мові; з іншого боку – біблійні фразеологічні одиниці, ужиті в переносному значенні в Біблії та запозичені з цим значенням у сучасну українську мову. Простежено зміни у значенні біблійних фразеологічних одиниць, що є яскравим свідченням динаміки та розвитку фразеологічної системи української мови.

Структурно-граматичний аспект дослідження бібліїзмів дає змогу виокремити різні типи фразеологічних одиниць з погляду їх структурної організації, функцій у реченні тощо. Структурно-граматична класифікація зумовлена, насамперед, специфікою фразеологічного значення, синтаксичною спеціалізацією фразеологізмів, а також морфологічними властивостями слів, що ввійшли до компонентного складу бібліїзмів.

Простежено динаміку фразеологізмів біблійного походження у зв'язку з явищем варіантності. У складі бібліїзмів виявлено взаємодію двох протилежних тенденцій: тенденцію до стабільності в семантиці та структурі досліджуваних одиниць та протилежну їй – тенденцію до оновлення. Це й породжує численні варіанти біблійних фразеологізмів: фонетичні, словотвірні, морфологічні, синтаксичні, лексичні, мовні варіанти (церковнослов'янський – український).

За допомогою порівняльного методу розглянуто особливості функціонування біблійних фразеологічних одиниць в українській мові на матеріалі двох типів словників: фразеологічних і словників крилатих слів та висловів. У результаті дослідження виокремлено найбільш продуктивні типи моделей лексикографічної репрезентації бібліїзмів. Простежено подібності та відмінності у складі біблійних фразеологічних одиниць та виявлено розходження в їх тлумаченні у проаналізованих типах словників. Також виявлено кількісні відмінності у вживанні біблійних фразеологічних одиниць у згаданих вище двох типах словників. Найбільшу кількість фразеологізмів біблійного походження зафіксовано у словниках крилатих слів та висловів.

Проаналізовано біблійні фразеологічні одиниці у Додатковому томі Словника української мови в 11 томах: простежено значення бібліїзмів, відтінки значень, особливості вживання, не зафіксовані в попередніх 11 томах Словника української мови. З'ясовано, що чільне місце у Додатковому томі належить саме трансформованим біблійним фразеологічним одиницям, які подано у найрізноманітніших формах як свідоме авторське перетворення okazіональної структури фразеологічної одиниці для надання додаткової експресії та досягнення відповідного стилістичного ефекту.

У роботі висвітлено функціонально-стилістичні особливості фразеологізмів біблійного походження у сучасних художніх та публіцистичних текстах. Розглянуто семантичні групи бібліїзмів та їхні основні стилістичні функції на матеріалі сучасних художніх та публіцистичних текстів. Проаналізовано семантичні групи біблійних фразеологічних одиниць для характеристики поведінки людей, ситуацій, внутрішнього стану, оцінки та власного ставлення до певних предметів, явищ, подій, осіб тощо. Виокремлено бібліїзми з прямим та метафоричним значенням.

Проаналізовано функціонування біблійних фразеологічних одиниць у сучасних художніх і публіцистичних творах як в узуальних, так і okazіональних формах та значенні.

Виявлено та детально проаналізовано явище трансформації фразеологізмів біблійного походження у художньому та публіцистичному стилях, що є яскравим свідченням динаміки та розвитку біблійної фразеології. Трансформація як один із найпоширеніших стилістичних прийомів не тільки сприяє певному перетворенню усталеної фразеологічної системи, а й стає поштовхом до оновлення її виражально-зображальних засобів. Виокремлено такі найпоширеніші види трансформацій: розширення та скорочення компонентного складу; лексичні зміни одного чи кількох компонентів; структурно-граматичні зміни (семантичний еквівалент з інших частин мови; зміни у межах граматичної категорії числа; зміни структурної організації) тощо.

Біблійні фразеологічні одиниці у сучасному художньому та публіцистичному стилях виконують, насамперед, емоційно-експресивну функцію, оцінну, функцію передачі внутрішніх якостей та внутрішнього стану персонажів (утіху, радість, хвилювання, неспокій, страх і т. д.), функцію портретної характеристики, синонімічного підсилення, функцію створення гумористичних і сатиричних ефектів тощо.

Сучасні художні та публіцистичні тексти активно демонструють оновлення та збагачення фразеологічного складу. Спостереження над фразеологізмами біблійного походження засвідчує виникнення та вживання не зафіксованих лексикографічними джерелами біблійних фразеологічних одиниць, що зумовлено прагненням авторів по-новому експресивно, образно впливати на формування позиції читача та емоційно-експресивно демонструвати оцінку описуваного у творах.

Практична цінність одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані теоретичні положення та інтерпретований матеріал у сфері біблійної фразеології можуть бути використані: а) для написання нових праць з фразеології; б) для поглибленого вивчення функціонування фразеологізмів у сучасних художніх та публіцистичних текстах; в) для укладання фразеологічних словників української мови; г) для написання підручників і навчальних посібників із фразеології; д) у викладанні курсів із фразеології української мови.

Ключові слова: бібліїзм, біблійна фразеологічна одиниця, динаміка біблійної фразеології, лексикографування, семантична група фразеологізмів, словник крилатих слів, трансформація фразеологізмів, фразеологізм біблійного походження, фразеологічний словник.

SUMMARY

Vergalyuk M. M. Biblical phraseology in modern Ukrainian: composition, semantic structure, dynamics, functioning. – Qualified scientific work on the rights of the manuscript.

Dissertation for Doctor of Philosophy (035 Philology (the Ukrainian language)). – Institute of Ukrainian Language of NAS of Ukraine. Kiev, 2021.

The completed thesis is a comprehensive study of biblical phraseology in modern Ukrainian language: its composition, semantic structure, dynamics, functioning. Theoretical principles of the study of biblical phraseologisms are outlined, the theoretical and methodological basis for the study of the features of the functioning of biblical phraseological units is determined. Biblical phraseologisms have been found to be phraseological units that are directly or indirectly borrowed from the Bible. On the one hand, biblicalisms are part of the phraseological system of the Ukrainian language, as they acquire all the differential features of phraseological units. On the other hand, biblical phraseologisms have a number of specific features, which are caused by etymology, semantics, stylistic characteristics and functions in language.

In lexicographic studies of the beginning of the 21st century. special attention is given to the study of linguistic units that are closely related to the concept of «spirituality». One such object of study was the phraseologisms of biblical origin. For the first time, special attention was paid to a comprehensive lexicographic description of the biblicalisms of the Ukrainian language. The peculiarities of the functioning of biblical phraseologisms in Ukrainian on the material of phraseological dictionaries are considered. It is noted that biblical phraseological units can change their form without changing the semantics. The tendency of desacralization of linguistic units, which influences the transformation of the semantics of biblicalism, is also quite clearly observed. The coexistence of phraseological units both with archaisms and with forms that have acquired a new sound is reflected, which is a clear testimony to the living nature of these linguistic units.

Varieties of classifications of biblical phraseological units on the material of lexicographic sources are analyzed. The results of the study indicate that most biblical phraseological units in different dictionaries of the Ukrainian language of different periods have differences at the semantic, lexical, grammatical, stylistic levels, which is due to linguistic and extralinguistic reasons. A particularly unfavorable period for the objective presentation of biblical phraseology was the Soviet period. A new stage in the lexicographical illumination and interpretation of biblical phraseology is observed from the horse. XX – beginning. XXI century. At this time there are many lexicographic works, which become a reliable basis for theoretical and practical studies of phraseologicalisms of biblical origin.

A comprehensive approach to the study of biblical phraseologisms, taking into account various aspects (genetic, semantic, structural-grammatical, emotional-evaluative, lexical) made it possible to find out the nature of phraseologisms of biblical origin, to determine their place and peculiarities of functioning in the phraseological system of Ukraine.

The genetic aspect of the study of biblical phraseologisms testifies to the close connection of language with the culture, customs and traditions of the people.

The semantic aspect of Bible study helps to distinguish, on the one hand, the expressions used in the Bible in their direct meaning and retain the same meaning in modern Ukrainian. On the other hand, there are biblical phraseologisms used in the figurative sense in the Bible and borrowed with this meaning into modern Ukrainian. Changes in the meaning of biblical phraseological units have been observed, which is a clear evidence of the dynamics and development of the phraseological system of the Ukrainian language.

The structural and grammatical aspect of Bible study enables us to distinguish different types of phraseological units from the point of view of their structural organization, functions in the sentence and so on. Structural and grammatical classification is due, first of all, to the specificity of phraseological meaning, syntactic specialization of phraseologisms, as well as morphological properties of words that are part of the biblical component.

The dynamics of biblical phraseologisms in relation to the phenomenon of variability are traced. There are two opposing tendencies in Biblicalism: the tendency to stability in the semantics and structure of the units under study, and the opposite to it, the tendency to update. This gives rise to numerous variants of biblical phraseology: phonetic, word-forming, morphological, syntactic, lexical, linguistic variants (Church Slavonic – Ukrainian).

Using the comparative method, the peculiarities of the functioning of biblical phraseologisms in the Ukrainian language on the material of two types of dictionaries are considered: phraseological and vocabulary vocabularies and phrases. The study identified the most productive types of models of lexicographic representation of bible. The similarities and differences in the composition of biblical phraseologisms are traced and differences in their interpretation in the analyzed types of dictionaries are revealed. Quantitative differences in the use of biblical phraseological units in the two types of dictionaries are also revealed. The greatest number of phraseologisms of Biblical origin are recorded in the vocabularies of winged words and expressions.

The biblical phraseologisms in the Supplementary volume to the Dictionary of Ukrainian in 11 volumes are analyzed: the meanings of Biblicalisms, shades of meanings, peculiarities of usage, not recorded in the previous 11 volumes of the Dictionary of Ukrainian Language, are traced. It has been found that the title of the Supplemental Volume belongs to the most transformed biblical phraseological units, which are presented in various forms as a conscious author's transformation of the phraseological unit's phrase structure to provide additional expression and achieve a corresponding stylistic effect.

Functional and stylistic features of phraseologisms of biblical origin in contemporary artistic and nonfiction texts are highlighted in the work. The semantic groups of Biblicalisms and their basic stylistic functions on the material of contemporary artistic and nonfiction texts are considered. The semantic groups of biblical phraseological units have been analyzed for expressing people's behavior, situations, internal state, evaluation and their own attitude to certain objects,

phenomena, events, persons, etc. Biblicalisms with direct and metaphorical meaning are distinguished.

The use of biblical phraseologisms in contemporary works of art, in both visual and occasional forms and meaning, is analyzed.

The phenomenon of transformation of phraseologicalisms of biblical origin in artistic and journalistic styles is revealed and analyzed in detail, which is a clear evidence of the dynamics and development of biblical phraseology. Transformation as one of the most common stylistic techniques not only contributes to a certain transformation of the established phraseological system, but also becomes an impetus to the renewal of its expressive and pictorial means. The following are the most common types of transformations: expansion and reduction of component composition; lexical changes to one or more components; structural and grammatical changes (semantic equivalent from other parts of the language; changes within the grammatical category of number; changes in structural organization) and the like.

Biblical phraseology in contemporary artistic and non-fiction styles performs first of all an emotional-expressive function, an evaluative, a function of transferring the intrinsic qualities and the internal state of the characters (fun, joy, excitement, anxiety, fear, etc.), the function of portrait characteristic, synonymous function, creating humor and satire and more.

Contemporary artistic and nonfiction texts actively demonstrate the renewal and enrichment of phraseological composition. Observation of phraseologicalisms of biblical origin attests to the emergence and use of biblical phraseologicalisms not recorded by lexicographic sources, which is caused by the authors' desire to express expressively, figuratively influence the formation of the position of the reader and demonstrate emotionally-expressive evaluation.

Keywords: biblicalism, biblical phraseological unit, biblical phraseologism, dynamics of biblical phraseology, lexicography, semantic group of phraseologisms, vocabulary vocabulary, transformation of phraseologisms, phraseologicalism of biblical origin, phraseological.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Вергалюк М. М. Біблійні фразеологізми в українській лексикографії. *Борис Грінченко: минуле та сьогодення*: зб. матеріалів X Міжнародної науково-практичної конференції (Харків, 5 – 7 грудня 2018 року). Харків: ХНУРЕ, 2018. С. 32 – 34.
2. Вергалюк М. М. Лексикографування біблійних фразеологізмів в українській мові. *Мовні і концептуальні картини світу*: збірник наукових статей. К. : ВЦП «Київський університет», 2018. Вип. 2 (64). С. 36 – 42.
3. Вергалюк М. М. Семантичні групи фразеологізмів біблійного походження у сучасних публіцистичних текстах. *Фразеологія в лінгвокультурному просторі*: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції (Кам'янець-Подільський, 14 – 15 травня 2019 р.). Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2019. Вип. 48. С. 82 – 85.
4. Вергалюк М. М. Структурно-семантичні типи біблійних фразем в сучасній українській мові. *Проблеми зіставної семантики*: збірник наукових статей. К. : Вид. центр КНЛУ, 2017. Вип. 13. С. 27 – 33.
5. Вергалюк М. М. Фразеологізми біблійного походження в семантичному аспекті. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Луцьк, 2018. № 12. С. 19 – 22.
6. Вергалюк М. М. Фразеологізми біблійного походження у Додатковому томі Словника української мови в 11 томах. *Science and Educationa New Dimension*. Philology, VII (56), Issue: 190, 2019 Feb. P. 53 – 55.
7. Вергалюк М. М. Функції біблійних фразеологізмів у художніх текстах. *Романо-слов'янський дискурс*: збірник наукових праць. Чернівці, 2019. Вип. 812. С. 36 – 40.
8. Вергалюк М. М. Функціонально-стилістичні особливості фразеологізмів біблійного походження у сучасних публіцистичних текстах. *Наука, технології, інновації: світові тенденції та регіональний аспект*: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 28 – 29

вересня 2018 р.). Одеса: ГО «Інститут інноваційної освіти», 2018. С. 83 – 89.

9. Вергальок М. М. Функціонально-стилістичні особливості фразеологізмів біблійного походження у художніх творах Мирослава Дочинця. *Сучасні філологічні дослідження: комунікативно-культурний аспект*: Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (Ужгород, 15 – 16 червня 2018 року). Херсон: Молодий вчений, 2018. С. 10 – 15.
10. Вергальок М. М. Біблійні фраземи в сучасному тексті та спеціалізованих словниках. *Українська мова: науково-теоретичний журнал* / Ін-т Української мови НАН України. Київ, 2020. Вип. 1 (73). С. 129 – 140.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	15
ВСТУП.....	20
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ЛІНГВІСТИЧНОГО ВИВЧЕННЯ ТА ЛЕКСИКОГРАФІЧНОГО ОПИСУ БІБЛІЙНИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ.....	27
1. 1. Біблійні фразеологічні одиниці як одне із джерел збагачення фразеологічного фонду сучасної української мови: особливості, виникнення та розвиток.....	27
1. 2. Лексикографічна фіксація бібліїзмів у спеціальних словниках української мови	34
1. 3. Методологічні засади дослідження біблійних фразеологічних одиниць в українській мові.....	39
Висновки до розділу 1.....	46
РОЗДІЛ 2. ЛЕКСИКОГРАФІЧНЕ ВІДТВОРЕННЯ БІБЛІЙНИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....	48
2. 1. Проблемні аспекти класифікації біблійних фразеологічних одиниць.....	48
2. 2. Лексичні особливості біблійних фразеологічних одиниць.....	93
2. 3. Фразеологічні варіанти у складі біблійних фразеологічних одиниць.....	99
2. 4. Бібліїзми в українській лексикографії: порівняльний аналіз біблійних фразеологічних одиниць у фразеологічних словниках та словниках крилатих слів та висловів української мови	105
Висновки до розділу 2.....	119
РОЗДІЛ 3. ФУНКЦІОНУВАННЯ УЗУАЛЬНИХ БІБЛІЙНИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ ТА АВТОРСЬКИХ ІННОВАЦІЙ У	

ХУДОЖНЬОМУ ТА ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ СТИЛЯХ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ.....	123
3. 1. Біблійні фразеологічні одиниці як засоби художнього стилю.....	123
3. 1. 1. Структурно-семантична характеристика біблійних фразеологічних одиниць у художніх текстах.....	127
3. 1. 2. Функції біблійних фразеологізмів у художніх текстах.....	134
3. 2. Функціонально-стилістичні особливості використання фразеологізмів біблійного походження в публіцистиці.....	144
3. 2. 1. Лексико-граматичні групи біблійних фразеологічних одиниць у публіцистиці.....	145
3. 2. 2. Семантичні групи біблійних фразеологічних одиниць у публіцистиці.....	148
3. 3. Інноваційне вживання біблійних фразеологічних одиниць у сучасних художніх і публіцистичних текстах.....	156
Висновки до розділу 3.....	179
ВИСНОВКИ.....	183
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	187
I. Теоретична література.....	187
II. Довідкова література.....	202
ДОДАТКИ.....	207

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

Лексикографічні джерела

КВВУЛМ – Коваль А. П., Коптілов В. В. Крилаті вислови в українській літературній мові. К.: Вища школа, 1975. 335 с.

КС – Коваль А. П. Крилате слово. К.: Радянська школа, 1983. 222 с.

КСВУЛМ – Крилаті слова в українській літературній мові. К.: Ярославів Вал, 2013. 704 с.

ПРН – Пословицы русского народа: сборник В. И. Даля. Москва: Русский язык. Медиа, 2004. 814 с.

СБС – Коваль А. П. Спочатку було Слово: Крилаті вислови біблійного походження в українській мові. К.: Либідь, 2001. 312 с.

СБ СДФБП – Колоїз Ж. В. Слово Благовісті: Словник-довідник фразем біблійного походження. Кривий Ріг: Вид-во «І.В.І.», 2002. 96 с.

СЛТ – Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. Москва: Советская энциклопедия, 1969. С. 607.

ССЛ – Загнітко А. П. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни: у 4 томах. Т.1 (А-Й). Донецьк: ДонНУ, 2012. 402 с.

СУІ – Удовиченко Г. М. Словник українських ідіом. К.: Радянський письменник, 1968. 462 с.

СУМ в 11 т. ДТ – Словник української мови в 11 томах. Додатковий том: у 2-х кн. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. Кн.1. А – Л. LXVIII + 556 с.; Кн.2. М – Я. 576 с.

СФСУМ – Ярещенко А. П. Сучасний фразеологічний словник української мови. Харків: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2014. 640 с.

СФУМ – Словник фразеологізмів української мови / Уклад.: В. М. Білоноженко та ін., К.: Наукова думка, 2008. 1104 с.

УМЕ – Українська мова. Енциклопедія / За ред. І. В. Муромцева. К.: Майстер-клас, 2011. 400 с.

УМ КТСЛТ – Єрмоленко С. Я. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / С. Я. Єрмоленко, С. П. Бирик, О. Г. Тодор. К.: Либідь, 2001. 224 с.

УПП – Українські приказки, прислів'я і таке інше. Уклад М. Номис. К.: Либідь, 1993. 768 с.

ФБП КСД – Фразеологізми біблійного походження: короткий словник-довідник / Уклад.: Л. П. Будівська, З. С. Сікорська. Луганськ: Луганськ-Арт, 2007. 76 с.

ФВРР – Мелерович А. М. Фразеологизмы в русской речи: словарь / [2-е издание]. Москва: Русские словари: Астрель, 2005. 853 с.

ФПМЛ – Фразеологія перекладів Миколи Лукаша: Словник-довідник / Укл. О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк. К.: Довіра, 2002. 735 с.

ФСУМ – Фразеологічний словник української мови / Уклад.: В. М. Білоноженко та ін. К.: Наук. думка, 1993. 984 с.

ФСУМ-Уж – Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологічний словник української мови. К.: Освіта, 1998. 224 с.

ФСУМ у 2-х т. – Удовиченко Г. М. Фразеологічний словник української мови: у 2-х томах. К.: Вид-во АН України, 1984. Т. 1.: А – М. 303 с. Т. 2.: Н – Я. 384 с.

Ілюстративний матеріал

Андрухович, Дванадцять обручів – Андрухович Ю. І. Дванадцять обручів. К.: Критика, 2004. 333 с.

Баранов, не вір... – Баранов В. Ф. Не вір, не бійся, не проси: Романи. К.: Ярославів Вал, 2008. 466 с.

Гуцало, Ментальність орди – Гуцало Є. П. Ментальність орди: Статті. Є. П. Гуцало. К., 1996.

Дочинець, Вічник – Дочинець М. І. Вічник. Сповідь на перевалі духу. Мукачево: Карпатська вежа, 2011. 279 с.

Дочинець, Криничар – Дочинець М. І. Криничар. Діяріюш найбагатшого чоловіка Мукачівської домінії. Художнє видання. Мукачево: Карпатська вежа, 2014. 331 с.

Дочинець, Многії літа – Дочинець М. І. Многії літа. Благії літа. Мукачево: Карпатська вежа, 2011. 143 с.

Дочинець, Світован – Дочинець М. І. Світован. Штудії під небесним шатром. Роман-намисто. Мукачево: Карпатська вежа, 2014. 232 с.

Дрозд, Листя землі – Дрозд В. Г. Листя землі. К.: ВД «Києво-Могилянська академія», 2009. 703 с.

Забужко, Хроніки... – Забужко О. С. Хроніки від Фортінбраса. Вибрана есеїстка. 4-те вид. К.: Факт, 2009. 352 с.

Іваничук, Бо війна – війною – Іваничук Р. І. Бо війна – війною.... Харків: Фоліо, 2008. 447 с.

Іваничук, Вода з каменю – Іваничук Р. І. Вода з каменю. Харків: Фоліо, 2007. 414 с.

Іваничук, Журавлиний крик – Іваничук Р. І. Журавлиний крик. Харків: Фоліо, 2014. 380 с.

Іваничук, Країна Ірредента – Іваничук Р. І. Країна Ірредента. Харків: Фоліо, 2013. 315 с.

Іваничук, Орда – Іваничук Р. І. Орда. Львів: Видавництво Старого Лева, 2016. 272 с.

Іваничук, Торговиця – Іваничук Р. І. Торговиця. Харків: Фоліо, 2013. 220 с.

Іваничук, Хресна проща – Іваничук Р. І. Хресна проща. Львів: Піраміда, 2011. 284 с.

Іваничук, Четвертий вимір – Іваничук Р. І. Четвертий вимір. Харків: Фоліо, 2007. 447 с.

Костенко, Гуманітарна аура... – Костенко Л. В. Гуманітарна аура нації, або Дефект головного дзеркала / Вступ. Слово Б. Якимовича. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2001. 52 с.

Костенко, Записки... – Костенко Л. В. Записки українського самашедшого. К.: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2011. 416 с.

Лис, Графиня – Лис В. С. Графиня. Луцьк: ПВД «Твердиня», 2010. 188 с

Лис, Соло для Соломії – Лис В. С. Соло для Соломії: роман. Передм. Т. Прохаська. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2013. 368 с.

Матіос, Чотири пори життя – Матіос М. В. Чотири пори життя. Львів: Піраміда, 2009. 246 с.

Матіос, Черевички... Матіос М. В. Черевички Божої Матері *вирвана сторінка з буковинської саги*: Повість. Львів: ЛА «Піраміда», 2013. 208 с.

Роздобудько, Гудзик – Роздобудько І. В. Гудзик. Харків: Фоліо, 2008. 222 с.

Роздобудько, Гудзик – 2 – Роздобудько І. В. Гудзик – 2 Десять років по тому. К.: Нора-друк, 2015. 320 с.

Роздобудько, Ескорт у смерть – Роздобудько І. В. Ескорт у смерть. Львів: Кальварія, 2002. 142 с.

Роздобудько, Мерці – Роздобудько І. В. Мерці. Львів: Кальварія, 2001. 209 с.

Рубан, На протилежному боці... – Рубан В. Ф. На протилежному боці від добра. К.: Ярославів Вал, 2015. 592 с.

Рябчук, Дві України... – Рябчук М. Ю. Дві України: реальні межі, віртуальні війни. Науково-популярне видання. К.: Критика, 2003. 336 с.

Сверстюк, Блудні сини – Сверстюк Є. О. Блудні сини України. Київ, 1993. 256 с.

Сверстюк, Правда полинова – Сверстюк Є. О. Правда полинова. К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009. 304 с.

Шкляр, Елементал – Шкляр В. М. Елементал. Львів: Кальварія, 2001. 158 с.

Шкляр, Залишинець – Шкляр В. М. Залишинець. Чорний Ворон. К.: Ярославів Вал, 2009. 384 с.

Шкляр, Маруся – Шкляр В. М. Маруся. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2014. 320 с.

Шкляр, Ностальгія – Шкляр В. М. Ностальгія. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2014. 256 с.

ВСТУП

Нинішня суспільно-мовна ситуація відзначається особливою динамікою. Постійно з'являються нові лексеми й сполуки слів, розширюється й оновлюється сполучуваність тих, що вже усталилися в мові, відбуваються зрушення в семантиці, структурні зміни, мовні одиниці збагачуються новим екстралінгвістичним контекстом, одні з них виходять з активного вжитку, інші, навпаки, – активізуються.

З огляду на те, що мова, як і будь-яке суспільне явище, розвивається, збагачується, вдосконалюється, в постійному русі перебуває і її фразеологічний склад.

Українська фразеологія з точки зору свого походження неоднорідна. Вона поповнюється багатьма шляхами. Історичні та етимологічні аспекти української фразеології активно розробляли О. О. Потебня, Ф. І. Буслаєв, І. І. Срезневський, М. Ф. Сумцов, пізніше – Л. Г. Скрипник, Ф. П. Медведєв, Л. І. Коломієць, Л. Г. Авксентьєв, М. Т. Демський, О. С. Юрченко, В. Д. Ужченко, В. М. Мокієнко, А. О. Івченко та інші.

Обґрунтування вибору теми дослідження. Біблія – одне з джерел поповнення фразеологічного складу української мови. Використання біблійних фразеологічних одиниць (далі – БФО) відображає важливий аспект духовного життя суспільства. Ці фразеологічні одиниці (далі – ФО) належать до найдавнішого шару української мови й сягають своїм корінням часів Київської Русі, коли було прийняте християнство.

Релігійний стиль, покликаний забезпечувати комунікативні потреби українського релігійного соціуму, – один із найдавніших стилів в історії української літературної мови та один із найменш вивчених у сучасній українській лінгвістиці.

Різним аспектам уживання української мови у сфері релігії присвячені праці українських мовознавців (В. В. Німчука, П. В. Мацьківа, М. В. Скаб, Н. Д. Бабич та інших). У них обґрунтовано виокремлення релігійного стилю в

системі функціональних стилів української літературної мови (Н. Д. Бабич), вивчають його історію формування (Ю. В. Осінчук), лексико-семантичні процеси в сучасних різножанрових релігійних текстах (Г. В. Бурдіна, Н. В. Пуряєва); досліджують тематичні групи релігійної лексики (Н. В. Піддубна, О. Я. Мирончук) та ін.

Лінгвісти неодноразово звертали увагу на те, що християнство великою мірою вплинуло на мовну практику українського народу. Фразеологізми з релігійним компонентом в українських лексикографічних працях привертати увагу багатьох учених (М. Т. Демського, В. В. Німчука, Л. М. Полюги, В. Д. Ужченка, М. В. Скаб, П. В. Мацьківа, О. Я. Мирончука та ін.). Значний внесок у розвиток біблійної фразеології зробила А. П. Коваль, створивши працю «Спочатку було Слово: Крилаті вислови біблійного походження в українській мові». Дослідниця звернула увагу на те, що Біблія – це найпоширеніша з усіх книг, які будь-коли існували на земній кулі та справила вплив на мови.

Так, БФО переходили з Біблії у розмовну мову народу. Спочатку це були більш-менш точні цитати, які поступово набували розширеного, переносного, образного значення. Деякі з них настільки глибоко вкоренилися в українській мові, що її навіть важко уявити без цих влучних висловів. Наприклад, вислови: «берегти як зіницю ока», «відділяти кукіль від пшениці», «вовк в овечій шкурі», «замість хліба дати камінь», «манна небесна», «нести свій хрест», «блудний син» та багато інших походять саме з Біблії.

Однак створення корпусу БФО української мови за лексикографічними джерелами залишається поза увагою дослідників. Вважаємо, що це питання є надзвичайно важливим і потребує ґрунтовного опрацювання, чим обумовлено створення покажчика БФО за лексикографічними джерелами як основи для перспектив подальших досліджень (див. **Додаток А**).

Актуальність роботи зумовлена високою частотою вживання БФО в українській мові; суспільною вагомістю БФО для носіїв мови; фрагментарністю лінгвістичних досліджень цієї проблеми та великою потребою у поглибленому

та систематичному вивченні різних аспектів фразеологізмів біблійного походження в українській мові, зокрема, їх динаміки та відтворення особливостей уживання. Також потребує ґрунтовного дослідження необхідність створення корпусу БФО української мови за лексикографічними джерелами та дослідження функціонування біблійних фразем у сучасних текстах художнього та публіцистичного стилів із метою простеження витоків духовності.

Об’єкт дослідження – БФО як одне із джерел поповнення фразеологічного складу української мови.

У нашій роботі дотримуємося думки, що БФО – прямо або опосередковано запозичені з Біблії, повністю асимільовані сталі словесні комплекси зі структурою словосполучення або речення. Вони наділені ознаками об’єктів, які образно інтерпретуються, а також характеризуються семантичною стійкістю, при цьому вони можуть зазнавати повного або часткового переосмислення. Це ФО, які безпосередньо пов’язані з текстом Біблії через словесну форму чи асоціативно, через певний біблійний образ або сюжет. БФО виходять із біблійного тексту і з прямим, і з переносним значенням.

Окремо відзначимо, що поняття «бібліїзм» розуміємо як ширше поняття, яке, окрім фразеологізмів, охоплює крилаті слова, вислови, які походять із Біблії.

Терміни біблійні фразеологічні одиниці (БФО), фразеологізми біблійного походження у нашій роботі приймаємо як синонімічні.

Предмет дослідження – склад, семантична структура та специфіка функціонування БФО в українській мові.

Мета дослідження: виявлення структурно-семантичних і стилістичних особливостей, трансформацій фразеологізмів біблійного походження української мови, опис умов особливостей функціонування досліджуваних одиниць, дослідження структурно-семантичних і функціонально-прагматичних

особливостей фразеологічних перетворень-інновацій у сучасних текстах художнього і публіцистичного стилів.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- 1) визначити зміст та обсяг поняття «фразеологічний бібліїзм»;
- 2) дослідити історію вивчення БФО;
- 3) простежити та описати різні підходи до класифікації БФО, представлені в науковій літературі;
- 4) дослідити лексикографічну фіксацію бібліїзмів;
- 5) проаналізувати структурно-семантичні та стилістичні особливості біблійних висловів у сучасній українській мові;
- 6) простежити динаміку функціонування БФО;
- 7) дослідити функціонування БФО у сучасних текстах художнього та публіцистичного стилів;
- 8) з'ясувати типи перетворювальних прийомів, що лежать в основі фразеологічних інновацій у сучасних текстах художнього та публіцистичного стилів;
- 9) визначити функції фразеологічних інновацій та з'ясувати прагматичний потенціал перетворювальних ФО.

Для повного розкриття теми дослідження, досягнення поставленої мети та розв'язання завдань у роботі використано такі **методи**, які забезпечили достовірність отриманих результатів і висновків: загальногносеологічні (аналітичний, синтетичний, описовий, кількісних підрахунків); власне лінгвістичні методи: лексикографічної та текстово-стильової ідентифікації (для виокремлення БФО та визначення їх місця в українських лексикографічних працях); метод мовно-структурного аналізу (для з'ясування структурно-семантичних особливостей БФО); метод функціонального аналізу (для виявлення характерних тенденцій функціонування БФО у різних функціональних стилях сучасної української літературної мови); метод фразеологічного опису (для виокремлення та характеристики різних типів фразеологізмів).

Наукова новизна роботи полягає в тому, що у ній передбачено фундаментальне висвітлення й раніше окреслених, однак недостатньо опрацьованих аспектів, а саме: запропоновано цілісний аналіз фразеологізмів біблійного походження в українській мові. Крім цього, у дисертації, з огляду на фрагментарність досліджень в українській фразеології та назрілу потребу у формуванні корпусу БФО української мови, укладено покажчик за усіма відомими фразеологічними лексикографічними працями, який стане основою для формування такого корпусу. Також досліджено особливості функціонування БФО у текстах художнього та публіцистичного стилів. Уперше проведено комплексний аналіз способів інноваційного вживання БФО у сучасній художній прозі та публіцистиці.

Джерельну базу дослідження становлять: а) фразеологічні словники та словники крилатих слів української літературної мови другої половини ХХ – початку ХХІ ст. (Коваль А. П., Коптілов В. В. Крилаті вислови в українській літературній мові; Коваль А. П. Крилате слово; Коваль А. П., Коптілов В. В. Крилаті слова в українській літературній мові; Коваль А. П. Спочатку було Слово: Крилаті вислови біблійного походження в українській мові; Колоїз Ж. В. Слово Благівісті: Словник-довідник фразем біблійного походження; Удовиченко Г. М. Словник українських ідіом; Словник української мови в 11 томах. Додатковий том: у 2-х кн.; Ярещенко А. П. Сучасний фразеологічний словник української мови; Словник фразеологізмів української мови / Уклад.: В. М. Білоноженко та ін.; Фразеологія перекладів Миколи Лукаша; Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологічний словник української мови; Удовиченко Г. М. Фразеологічний словник української мови: у 2-х томах.); б) матеріал, отриманий методом суцільної вибірки із сучасних текстів художнього (Василь Рубан «На протилежному боці від добра»; Василь Шкляр «Елементал», «Маруся», «Ностальгія»; Віктор Баранов «Не вір, не бійся, не проси»; Володимир Лис «Графиня», «Соло для Соломії»; Володимир Дрозд «Листя землі»; Ірен Роздобудько «Гудзик», «Гудзик – 2. Десять років по тому», «Ескорт у смерть»; Ліна Костенко «Записки українського самашедшого»; Марія

Матіос «Мерці», «Черевички Божої Матері», «Чотири пори життя»; Мирослав Дочинець «Вічник», «Криничар», «Многії літа – благії літа», «Світован»; Роман Іваничук «Бо війна – війною...», «Вода з каменю», «Журавлиний крик», «Країна Ірредента», «Орда», «Саксаул у пісках», «Торговиця», «Хресна проща», «Четвертий вимір»; Юрій Андрухович «Дванадцять обручів») та публіцистичного стилів (Євген Сверстюк «Блудні сини України», «Правда полинова»; Євген Гуцало «Ментальність орди»; Ліна Костенко «Гуманітарна аура нації, або Дефект головного дзеркала»; Микола Рябчук «Дві України: реальні межі, віртуальні війни»; Оксана Забужко «Хроніки від Фортінбраса»).

Теоретичне значення роботи полягає у науковому осмисленні й аналізі БФО, їх складу, семантичної структури, у визначенні змісту та обсягу поняття «бібліїзм». Теоретичні висновки сприяють розширенню та узагальненню знань про БФО, відкривають нові можливості для вивчення їх динаміки та функціонування.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані теоретичні положення та інтерпретований матеріал у сфері біблійної фразеології можуть бути використані: а) для написання нових праць із фразеології; б) для поглибленого вивчення функціонування фразеологізмів у сучасних художніх і публіцистичних текстах; в) для укладання фразеологічних словників української мови; г) для написання підручників і навчальних посібників із фразеології; д) у викладанні курсів із фразеології української мови.

Особистий внесок здобувача. Усі результати та висновки дисертантка отримала самостійно. Десять опублікованих статей, у яких викладено основні положення наукової роботи, виконані автором одноосібно.

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Концепцію та результати дослідження обговорено на засіданні відділу лексикології, лексикографії та структурно-математичної лінгвістики Інституту української мови НАН України. Основні положення дисертації представлено в доповідях на таких наукових заходах: XIII Міжнародній науково-практичній конференції

«Проблеми зіставної семантики», Київ (Україна), 2017; II Всеукраїнських наукових читаннях за участю молодих учених «Філологія початку ХХІ сторіччя: традиції та новаторство», Київ (Україна), 2018; II Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні філологічні дослідження: комунікативно-культурний аспект», Ужгород (Україна), 2018; Міжнародній науково-практичній конференції «Наука, технології, інновації: світові тенденції та регіональний аспект», Одеса (Україна), 2018; X Міжнародній науково-практичній конференції «Борис Грінченко: минуле та сьогодення», Харків (Україна), 2018; Science and Education: A New Dimension. Philology, VII (56), Issue: 190, 2019 Feb. P. 53 – 55, (Угорщина), 2019; Всеукраїнській науковій конференції «Фразеологія в лінгвокультурному просторі», Кам'янець-Подільський (Україна), 2019; IV Міжнародній науковій конференції «Українська мова і сфера сакрального», Чернівці (Україна), 2019.

Публікації. Результати дослідження висвітлено в десяти одноосібних публікаціях, із них п'ять статей у фахових виданнях України, затверджених ДАКом України, одна стаття – в іноземному науковому виданні, чотири – апробаційного характеру.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох основних розділів із підрозділами, висновків, списку використаної літератури та додатків. Загальний обсяг роботи становить 225 сторінок, із них основного тексту – 186 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ЛІНГВІСТИЧНОГО ВИВЧЕННЯ ТА ЛЕКСИКОГРАФІЧНОГО ОПИСУ БІБЛІЙНИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ

1.1. Біблійні фразеологічні одиниці як одне із джерел збагачення фразеологічного фонду сучасної української мови: особливості, виникнення та розвиток

Невід'ємною частиною високої мовної культури є знання фразеології та вміння ними послуговуватися у мовленні. ФО найбільш повно та образно відображають матеріальне і духовне життя народу.

Фразеологія української мови сформувалася впродовж багатовікового історичного розвитку мовної творчості українського народу, у результаті його контактів з іншими народами та їхніми культурами. Тому шляхи виникнення ФО – надзвичайно різноманітні.

Біблія – одне з джерел поповнення фразеологічного фонду. Популярність Біблії й звернення до біблійних текстів підвищили активність використання бібліїзмів, тобто окремих слів сучасної мови, які або просто запозичені з Біблії, або піддалися семантичному впливу біблійних текстів.

БФО як об'єкт вивчення привертають увагу багатьох учених. Основна кількість досліджень виконана на матеріалі слов'янських та англійської мов. У працях лінгвісти порушують такі проблеми, як: класифікація цих одиниць і їхнє діахронне вивчення [Бирих, 1994], [Гвоздарев, 1991], [Кунин, 1996], [Гак, 2000]; проблеми варіювання [Семенова, 1986], порівняльне вивчення бібліїзмів у слов'янських мовах [Жуков, 2006], [Степанова, 1991] тощо.

Термін «бібліїзм» має низку дефініцій у науковій літературі. На думку О. С. Ахманової, бібліїзм – це словосполучення, цитата (речення) або слово достеменно встановленого біблійного походження, що входить до лексичного складу мови [СЛТ, с. 66].

Дослідник О. Д. Солошенко уточнює визначення О. С. Ахманової: бібліїзм треба розглядати не просто як слово чи вираз, взяті з Біблії, а також і як лексико-фразеологічну одиницю, що можна вивести зі Святого Письма [Солошенко, 1999, с. 132].

«Лексикон загального та порівняльного літературознавства» пропонує таке визначення: «бібліїзм – це слово чи вислів із Біблії» [Лексикон, 2001, с. 68].

У сучасній лінгвістиці термін «бібліїзм» використовують для позначення біблійних слів та виразів, які увійшли в загальнонаціональну мову із Біблії [СЛТ, с. 24].

Бібліїзми-лексеми розглядали такі вчені, як: Є. М. Верещагін, В. І. Макаров, Н. П. Матвеева, М. М. Шанський та ін.

Є. М. Верещагін під поняттям «бібліїзм» розуміє окремі слова сучасної мови, котрі просто запозичені із Біблії (ангел, диявол і т. д.), чи які піддалися семантичному впливу біблійних текстів [Верещагин, 1993, с. 27]. Говорячи про останню групу бібліїзмів, дослідник має на увазі лексеми, які існували в старослов'янській мові до перекладу Біблії, але вживалися в іншому значенні.

Бібліїзми – це «слова, стійкі словосполучення та афоризми, що виникли на основі Біблії чи біблійного сюжету» [Коломієць, 1983, с. 143].

М. М. Шанський також серед фразеологізмів виокремлює таку групу, як бібліїзми і поділяє їх на: семантичні бібліїзми, біблійні інновації та грецизми. Під семантичними бібліїзмами слід розуміти церковнослов'янські слова. Групу біблійних інновацій становлять слова, які з'явилися під час перекладу Біблії чи для назв нових реалій, відсутніх у старослов'янську епоху, або для доповнення номінації чи переномінації чого- чи кого-небудь з тих чи тих лінгвістичних чи екстралінгвістичних причин [Шанский, 1969, с. 41]. У підгрупі грецизмів дослідник виокремлює лексеми, котрі при збереженні початкової семантики грецького слова різко відрізняються від нього фонетичним і граматичним відношенням. До таких бібліїзмів М. М. Шанський зараховує такі лексеми: ікона, верблюд, лавр, ладан, фарисей, диявол, мамона та ін. [Шанский, 1969, с. 42].

Деякі лінгвісти розглядають бібліїзми в корпусі крилатих слів. Про появу БФО в українській мові А. П. Коваль писала: «Протягом століть, починаючи з часів хрещення Київської Русі, окремі слова, словосполучення й речення переходили з Біблії в розмовну мову народу. Спочатку це були, мабуть, більш або менш точні цитати, якими мовці підтверджували слушність своїх думок або заперечували чийсь – у разі потреби. Поступово такі цитати все далі відходили від того тексту, з якого були взяті, набували розширеного, переносного, образного значення» [СБС, с. 9].

Бібліїзм (англ. *Biblical expression*, пол. *biblizm*, рос. *библейзм*) – словосполучення, цитата (речення) або слово достеменно встановленого біблійного походження, що входить до лексичного складу мови [СЛТ, с. 66]. Оскільки більшість бібліїзмів є фразеологізмами, то поширене також поняття «біблійний фразеологізм» чи «біблійна ідіома».

Окремі бібліїзми так глибоко увійшли в наш мовний побут, що їхня, так би мовити, «біблійність» аж ніяк не відчувається, приміром, прислів'я «*Хто копає яму (іншому), сам упаде до неї*» видається нам зовсім-таки своїм. Насправді ж його знаходимо у Проповідницькій книзі (у Книзі Екклезіаста) Старого Заповіту [Зорівчак, 2006, с. 103].

Можна знайти й інше визначення терміна «бібліїзм»: «зафіксована у тексті Біблії фразеологічна одиниця, що має синтаксичну структуру словосполуки, де семантична єдність домінує над структурною роздільністю компонентів, які утворюють цілісність» [Андрейчук, 2000, с. 56].

За Р. П. Зорівчак, «бібліїзми» – це окремі слова та фразеологізми (в широкому розумінні цього терміна, включно з прислів'ями та приказками), які, відірвавшись від біблійного тексту, широко вживають у мовленні, побутовому та літературному. Серед специфічних рис українських бібліїзмів: змістовна структура, у якій чітко простежуються морально-дидактичні, морально-етичні складники, а також лінгвостилістичні особливості, що виявляються в конотативності їх семантичної структури [Зорівчак, 2006, с. 103].

В. В. Жайворонок під біблеїзмами розуміє «слова або вислови зі Святого Письма (Біблії), що ввійшли в загальну мову» [Жайворонок, 2007, с. 48].

Н. В. Піддубна наголошує на важливості лексеми «бібліїзм»: «Лексема бібліїзм, зрозуміло, похідна від слова Біблія. Питання, що стосується взаємозв'язку Біблії й культури, впливу Біблії на розвиток національних мов і літератур, надзвичайно важливі» [Піддубна, 2019, с. 159]. Узагальнивши досвід попередників, дослідниця виокремлює такі ознаки бібліїзмів: 1) ідентифікація з Біблією, 2) наявність смислової завершеності, 3) відтворюваність (з можливими варіантами), 4) семантична й стилістична маркованість (переносне значення, підвищена експресивність, часто приналежність до книжного шару лексики) [Піддубна, 2019, с. 170].

У лінгвістиці представлено чимало класифікацій БФО. Однак як не існує єдиного, загальновизнаного підходу до визначення БФО, так і немає єдиної, уніфікованої їх класифікації. Мовознавці класифікували бібліїзми за різними принципами. Нижче представлені різні класифікації бібліїзмів, які відрізняються за різними критеріями: за структурою, джерелом, часом і способом появи ФО біблійного походження, їх співвіднесеністю з текстом Біблії і т. д.

Беручи за основу етимологію бібліїзмів, серед останніх А. К. Берих і И. Матешич, розмежовують:

1. Вислови, які вже в тексті Біблії відрізняються цілісністю значення (*зберігати як зіницю ока; альфа і омега*).

2. Фразеологізми, утворені на базі вільних словосполучень із Біблії, що набули нового значення фразеологізму (*зарити талант в землю*).

3. ФО, не представлені даним лексичним складом в Біблії, однак семантично детерміновані біблійними текстами. Основна частина зворотів цієї групи найменш пов'язана з джерелом, оскільки більшість із них має у своєму складі лише один компонент біблійного тексту (*Фома невіруючий, єгипетський полон* та ін.) [Берих, 1994, с. 41 – 47].

Ю. А. Гвоздарьов доповнює наведену вище класифікацію й виокремлює четвертий тип біблійзмів – фразеологізми, обумовлені загальним змістом Біблії. Він розділяє ідіоми біблійного походження на дві великі групи:

1. «Добіблійські» (*корінь зла; сіль землі*). Це фразеологізми, які вже в Біблії вживалися як метафоричні, узагальнено-образні звороти.
2. «Постбіблійські», своєю чергою діляться ще на дві підгрупи:
 - а) ідіоми біблійного походження, утворені в результаті метафоризації біблійних вільних словосполучень. Серед цих біблійзмів також багато інтернаціональних;
 - б) БФО, які взагалі не вживаються в Біблії ні в прямому, ні в переносному значенні, а утворюються вже в мові на основі тих або тих сюжетів. Такі біблійзми, як правило, відсутні в інших мовах і можуть називатися національно-запозиченими [Гвоздарев, 1996].

За часом і способом виникнення БФО прийнято поділяти на декілька груп. Ця класифікація представлена в дослідженнях К. М. Дубровіної [Дубровина, 2012]. До першої групи зараховано добіблійні фразеологізми, які існували ще до того, поки увійшли в текст Святого Письма і автору потрібно було лише вибрати і помістити потрібний зворот у свою книгу і тим самим надати її тексту більше образності та експресивності. Прикладом такого звороту є фразеологізм *корінь зла*.

Другу групу становлять власне БФО, метафоризація яких відбулася в Біблії. Наприклад, у Нагірній проповіді Ісус називає своїх учнів сіллю землі. Він метафорично висловлює свою думку про призначення учнів, порівнюючи їх із сіллю.

До третьої групи входять вільні словосполучення, які вживаються у Біблії в прямому значенні, а БФО стали уже за межами її тексту.

На думку В. Г. Гака, біблійзми – це мовні одиниці, що мають спільне джерело походження – Біблію і є «спільним компонентом культури різномовних суспільств» [Гак, 1997, с. 54]. Учений класифікує біблійзми з точки зору співвіднесеності з текстом Біблії: виокремлює опозиції і зазначає, що один

і той самий фразеологізм біблійного походження може бути одночасно предметом декількох із них:

1. Цитатні (контекстуальні) / ситуативні БФО. Перші – це елемент тексту, інколи дещо видозмінений, у той час, коли другі, хоч і не відображені у відповідній формі в Біблії, однак репрезентують (резюмують) описану в Святому Письмі ситуацію. Як стверджує В. Г. Гак, чіткої межі розмежування між двома цими типами немає, і можливі випадки переходу фразеологізму одного типу в інший.

2. За ступенем їхнього зв'язку з Біблією, де вчений виокремлює чотири підгрупи:

а) первинні бібліїзми, які безпосередньо відображають біблійний текст чи ситуацію. До них належить переважна більшість БФО;

б) вторинні БФО, які лише віддалено асоціюються з текстом Біблії;

в) безпосередні БФО, які походять безпосередньо з Біблії та вживаються у незмінній формі мовного цитування;

г) опосередковані, до яких належать запозичення з інших мов чи творчості окремих авторів. Як приклад, В. Г. Гак наводить вислів у *костюмі Адама*, який, як свідчить про це слово «костюм», запозичений з французької мови [Гак, 1997].

За семантикою, розрізняють дві підгрупи:

а) бібліїзми, що мають пряме значення (*свята святих*);

б) бібліїзми з переносним (переосмисленим) значенням, на противагу прямим, піддалися дії семантичної трансформації. Так, вислів *кромішня пітьма (темрява)* початково вказував на зовнішню темряву, куди запроторювали грішників, а сьогодні означає безпросвітню темряву (*взяти свої слова назад; людина, що збилася з дороги праведної*) [Гак, 2000, с. 55 – 65].

Також доволі поширеною є класифікація за ступенем семантичної злитості компонентів фразеологізму В. В. Виноградова, який виокремлює такі три типи:

1. Фразеологічні зрощення – значення яких абсолютно не залежить від їх лексичного складу, від значення їх компонентів (*нині отпущаєши*).

2. Фразеологічні єдності – відрізняються від фразеологічних зрощень «семантичною складністю своєї структури, потенційною мотивованістю свого загального значення семантичними зв'язками компонентів» [Виноградов, 2005, с. 140 – 162] (*зарити талант у землю*).

3. Фразеологічні сполучення, «створені реалізацією зв'язаних значень слів» [Виноградов, 2005, с. 159], у яких слово зі зв'язаним значенням допускає синонімічну заміну (*кремішня пітьма (темрява)*).

Я. С. Зайцева виокремлює такі типи структурних фразеологічних моделей, за якими будуються БФО:

- 1) аналог словосполучення;
- 2) аналог простого речення;
- 3) аналог складного речення і його частин.

При цьому, як зазначає дослідниця, найбільш продуктивною структурною моделлю для БФО є модель аналога словосполучення, а найменш продуктивна модель – аналог складного речення і його частин [Зайцева, 2010].

У виданні «Українська мова: короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів» за ред. С. Я. Єрмоленко бібліїзми фактично обмежуються стійкими висловами, що набули статусу ФО, наприклад: «бібліїзми – вислови зі Святого Письма, що вживаються в літературній мові, зокрема в художньому та публіцистичному стилях, з метою створення словесно-художніх образів. Наприклад: *нести свій хрест, адамові діти, святая святих, вавилонське стовпотворіння*» [УМ КТСЛТ, с. 23].

Спробу окреслити структурний аспект бібліїзмів здійснила М. В. Скаб [Скаб, 2016, с. 13]. Дослідниця до мовних одиниць, запозичених із Біблії, зараховує не лише традиційно фіксовані словниками біблійних крилатих слів та висловів власні назви (антропоніми, теоніми, агіоніми, топоніми Ісус Христос, Адам, Єва, Каїн, Мойсей, Соломон, Ірод, Пилат, Вавилон, Содом, Гоморра, Назарет, Голгофа тощо) і загальні назви з чіткою біблійною конотацією (апостол, фарисей, псалом, лепта, притча, заповідь, мироносиця, розп'яття,

мученик тощо), а також слова з не дуже виразною біблійною семантикою (світоч, світило тощо).

Опрацювання лінгвістичної літератури, присвяченої дослідженню БФО, показало, що вони становлять важливий пласт фразеології у багатьох мовах світу, оскільки їх відбір у кожній мові відбувається з одного загального джерела – Біблії. БФО української мови, з одного боку, є частиною фразеологічної системи мови. Отже, БФО набуває всіх диференційних ознак ФО. З іншого боку, бібліїзми мають низку специфічних ознак, що зумовлені їх етимологією та особливою семантикою, а також стилістичною характеристикою і певними функціями у мові.

Підсумовуючи, зазначимо, що відсутність єдиної та уніфікованої класифікації ФО біблійного походження пояснюється багатоаспектністю та складністю предмета вивчення.

У нашій роботі дотримуємося думки, що БФО – прямо або опосередковано запозичені з Біблії повністю асимільовані стійкі словесні комплекси зі структурою словосполучення або речення, наділені ознаками об'єктів, які образно інтерпретуються, а також характеризуються семантичною стійкістю значення, що виникає внаслідок повного або часткового переосмислення компонентів. Це ФО, які безпосередньо пов'язані з текстом Біблії через словесну форму чи асоціативно, через образ або сюжет. БФО виходять із біблійного тексту як з прямим, так і з переносним значенням. Бібліїзм – ширше поняття, яке, окрім фразеологізмів, охоплює крилаті слова, вислови, які походять із Біблії.

1.2. Лексикографічна фіксація бібліїзмів у спеціальних словниках української мови

У мовознавчих дослідженнях початку ХХІ століття дедалі більшу увагу приділяють вивченню мовних одиниць, які мають тісний зв'язок із поняттям «духовність». Мова як чинник і складник духовного життя особистості та

народу були предметом зацікавлень відомих українських та закордонних мовознавців XIX – XX ст. Однак на українських землях традиція наукових студій у цій царині була перервана ідеологічними заборонами з боку тоталітарної держави. Вербальні засоби релігійного змісту опинилися за межею наукових пошуків, а кілька поколінь українського народу, які жили в атмосфері «атеїзму», були позбавлені можливості активно ними користуватися. Процеси демократизації, зумовлені змінами в житті українського суспільства, змусили по-іншому подивитися на права людини та свободу совісті. Дослідження слів та висловів релігійного змісту набувають особливої актуальності у контексті тих змін, які пов'язані з дерадянizaцією та деатеїзацією суспільства. Серед них на окрему увагу заслуговують ФО біблійного походження як важливий пласт сучасної української літературної мови.

БФО в українських лексикографічних працях здавна привертали увагу лінгвістів. Вчені неодноразово звертали увагу на те, що різні релігії, а головне християнство, великою мірою вплинули на мовну практику українського народу.

Уведення БФО в коло наукових зацікавлень пролягало через відродження досліджень українського релігійного стилю (Н. Д. Бабич, Н. Я. Дзюбишина-Мельник, Г. В. Наконечна, В. В. Німчук, Н. В. Пуряєва), символіки та концептуалізації біблійних найменувань (П. В. Мацьків, М. В. Скаб), посилення уваги до антропоцентризму (Ф. С. Бацевич), теоантропологічної, релігійно-містичної концепції сутності мови (Ф. С. Бацевич, О. А. Сербенська). Окремі аспекти релігійних стійких словосполук упродовж останніх років вивчали Н. Д. Бабич, А. П. Коваль, П. В. Мацьків, М. В. Скаб та ін. Однак БФО як сукупність ФО, джерелом походження яких є Святе Письмо, та важливий складник української мови потребують комплексного наукового дослідження.

Використання БФО відображає один із основних аспектів духовного життя суспільства. Ці лінгвоодиниці належать до найдавнішого пласту української мови й сягають своїм корінням ще в часи прийняття християнства. БФО є невід'ємною й органічною частиною української фразеології. Однак їх

вивчення через атеїстичну ідеологію радянського суспільства досить довго перебувало на периферії мовознавчих досліджень і здійснювалося переважно вченими української діаспори (О. Т. Горбач [Горбач, 1988], І. І. Огієнко [Огієнко, 1948]). Варто зазначити, що, на противагу іншим елементам релігійного стилю, фразеологія біблійного походження все ж знаходила своє місце в мовознавчих студіях.

«Шукаючи відповіді на питання про дотеперішній стан і види лексикографічних опрацювань української та польської фразеології біблійного походження, у першу чергу варто вказати на джерела, що забезпечують нас цими даними. Здається, що ці дані можна черпати, зазвичай, із трьох просторів, якими є: 1) лексикографічні опрацювання, присвячені виключно біблійним фразеологізмам або ширшому поняттю «бібліїзмам» (біблійна лексика, фразеологія, прислів'я, афоризми, крилаті слова);

2) фразеологічні словники та словники загальної пареміографії;

3) монографії та філологічні опрацювання, присвячені впливам Біблії на українську мову» [Козяра, Боровик, 2013, с. 11].

Будь-яке дослідження базується на достатній кількості зібраного і певним чином систематизованого матеріалу. Оптимальним способом опису будь-якої мовної одиниці, безумовно, є створення спеціальних словників, тому багатий фонд бібліїзмів детально вивчався і збирався в тлумачних, фразеологічних словниках, а в останні десятиліття – і безпосередньо в спеціальних словниках БФО української мови.

Згадаймо книгу В. В. Коптілова й А. П. Коваль «Крилаті вислови в українській літературній мові» (1975) та довідкове видання А. П. Коваль «Крилате слово» (1983), у яких відведено місце зокрема і БФО: розтлумачено їх значення, подано історію походження, наведено приклади використання в українській літературі. Та все ж це були поодинокі випадки таких видань у радянські часи, у них ще доволі помітний вплив комуністичної ідеології. Як зазначає В. В. Денисюк, «прикро, але й нині констатуємо малий відсоток включення фразеологізмів біблійного походження в українські лексичні та

фразеологічні словники» [61, с. 41]. У пострадянські часи побачили світ науково-популярне видання А. П. Коваль «Спочатку було Слово: Крилаті вислови біблійного походження в українській мові» (2001) та короткий словник-довідник «Фразеологізми біблійного походження» (2007), у якому подані відомості про двісті п'ятдесят БФО. Окрім словників та довідників, у період після здобуття незалежності й до наших днів побачили світ праці, присвячені аналізу БФО. Це дослідження таких українських лінгвістів, як: Г. В. Баран [Баран, 2006; Бараан, 2005], Г. В. Бурдіна [Бурдіна, 2000], К. Гриньків [Гриньків, 1998], В. В. Денисюк [Денисюк, 2010], Н. Журавльова [Журавльова, 2000], Н. М. Каторож [Каторож, 2000], Г. П. Клімчук [Клімчук, 2010], Л. І. Коломієць [Коломієць, 1983], Т. С. Маркотенко [Маркотенко, 2000], Л. М. Марчук [Марчук, 1997], В. В. Німчук [Німчук, 1993], М. Я. Олійник [Олійник, 2000], М. В. Скаб [Скаб, 2008] та інші. Названі науковці у своїх студіях розглядають БФО як складник української фразеологічної системи, який пройшов тривалий шлях адаптації. Українські лінгвісти вважають, що бібліїзми на українському ґрунті зазнали фразеологізації, переосмислення, набули нових конотацій [Денисюк, 2010, с. 47].

Незважаючи на спільне джерело, більшість БФО в українській мові в різних словниках мають відмінності на семантичному, лексичному, граматичному рівнях, що зумовлено лінгвістичними та екстралінгвістичними причинами. Як уже було сказано вище, украї несприятливим періодом для об'єктивного відображення релігійної лексики та фразеології був радянський період. Яскравим свідченням цього є зауваження укладачів фразеологічних словників. А. П. Коваль та В. В. Коптілов у передмові до праці «Крилаті вислови в українській літературній мові» (1975) в коментуванні джерел реєстру біля фрази «вислови з церковно-релігійних джерел» подають як примітку цитату з праці відомого фразеолога О. М. Бабкіна: «Вислови цього роду, як правило, міцно засвоєні та широко вживані в тих національних мовах, які пройшли стадію християнської культури. Ставши невід'ємною приналежністю зображального мовного репертуару, вони придатні для вираження таких

понять, яким зовсім чужий дух християнської моралі чи застарілого церковного способу життя й світогляду. Свідомість тих, що вживають чи чують подібні вислови в контекстах сучасної мови, не асоціює їх колишніх термінологічних значень, що і забезпечує їм стійке місце у фразеологічному фонді» [Бабкин, 1964, с. 4].

Справді, як зауважив В. В. Німчук, «у державі з офіційною атеїстичною ідеологією, яка прагнула знищити віру в Бога, не могло бути й мови про використання багатючих покладів української лексики та фразеології, засвідченої в перекладах Святого Письма, зокрема трьох повних перекладах Біблії, при укладанні різного типу словників...» [Німчук, 1993, с. 20].

Щодо біблійної фраземіки в українських лексикографічних працях кінця ХХ – початку ХХІ ст. з'ясовано, що з 90 – х років ХХ ст. простежується інший підхід до висвітлення і трактування релігійних фразем.

Новим явищем в українській лексикографії стали фразеологічні словники, що фіксують ФО біблійного походження: «Спочатку було Слово: Крилаті вислови біблійного походження в українській мові» А. П. Коваль (К., 2001. – 312 с.) [СБС], «Слово Благості: словник-довідник фразем біблійного походження» Ж. В. Колоїз та З. П. Бакум (Кривий Ріг, 2002. – 96 с.) [СБСДФБП], Фразеологізми біблійного походження: короткий словник-довідник / укладачі: Л. П. Будівська, З. С. Сікорська (Луганськ: Луганськ-Арт, 2007. – 76 с.) [ФБПКСД], а також збірки афоризмів видатних діячів української церкви, науки та культури.

Словник «Спочатку було Слово» А. П. Коваль – вагоме видання в історії української лексикографії. Це не стільки словник, скільки науково-популярна монографія, в якій зібрано, описано й проілюстровано стійкі вислови, джерелом яких є Старий і Новий Завіти.

Наступне видання, яке побачило світ 2002 року, це «Слово Благості: Словник-довідник фразем біблійного походження, авторами якого є Ж. В. Колоїз та З. П. Бакум. Цей словник – традиційне довідкове видання, автори якого не лише зібрали досить велику кількість біблійних висловів і

зворотів, а й запропонували свою класифікацію. Вона передбачає інгерентні, адгерентні, okazіональні, нетранслітераційні різновиди біблійних висловів [СБСДФБП, с. 2].

Інгерентні одиниці повністю (семантично і структурно) співвідносяться з первинним текстом – конкретним біблійним сюжетом (*аж земля трясеться; берегти як зіницю ока; вдовина лепта* та ін.). Таких бібліїзмів у словнику більшість – 222 фраземи.

Оказіональними називаються вислови і звороти, що виникли на основі інгерентних одиниць, але за своїми структурно-семантичними особливостями виходять за межі початкових текстів (*Божий стовп; Валаамова ослиця; вовк з овечими очима; гірка чаша* та ін.). Таких фразем у словнику – 111.

Одиниці, які лише за структурою співвідносяться з біблійними текстами, а їх семантика в процесі історичного розвитку зазнала певних змін, кваліфікують як адгерентні (*Адамово ребро; блудний син; брат на брата повстав* та ін.). Адгерентних фразеологізмів небагато – 33 одиниці.

І, нарешті, нетранслітераційні одиниці, як й інгерентні, повністю співвідносяться з тим чи тим біблійним сюжетом, однак апелюють не до українського, а до старослов'янського Святого Письма (*агнець Божий; повертатися на круги своя* та ін.). Їх у словнику – всього 16 одиниць.

Також варто згадати працю «Фразеологізми біблійного походження: короткий словник-довідник» Л. П. Будівської і З. С. Сікорської [ФБП КСД]. Лінгвісти трактують БФО у його значенні, фіксуючи у своїй праці 250 одиниць.

Отже, лексикографічне опрацювання БФО є надійним підґрунтям для теоретичних узагальнень фразеологізмів біблійного походження, для подальшого вивчення їх складу, структури, функціонування в українській мові.

1.3. Методологічні засади дослідження біблійних фразеологічних одиниць в українській мові

Словниковий склад мови постійно розвивається та вдосконалюється, що вимагає постійної уваги лексикографів для доповнення та оновлення лексикографічних джерел.

У нашому дослідженні використано фразеологічні словники української мови і словники крилатих слів і висловів як базовий матеріал для ідентифікації БФО, перевірки їх кодифікованості, а також простеження динаміки бібліїзмів.

Оскільки саме художній і публіцистичний стилі сучасної української літературної мови найбільшою мірою відображають сучасний стан не лише суспільства, а й мови, матеріалом нашого дослідження стали також сучасні тексти художнього стилю та публіцистики. Матеріал, отриманий методом суцільної вибірки із сучасних текстів, дав можливість виокремити максимальну кількість ФО, що походять із Біблії, їх трансформацій, не зафіксовану у фразеологічних словниках.

Фразеологізм – це поняття, яке набагато важче пояснити, ніж слово. Тому дослідження фразеологізмів потребують особливих методів вивчення, які стосуються, насамперед, засобів вичленування ФО, встановлення їх характеристик, властивостей і диференційних ознак.

Методологію дослідження визначають мета і завдання роботи. Вона має комплексний характер.

Для досягнення поставленої мети у роботі поєднано загальні та спеціальні методи наукового пізнання. Так, у нашому дослідженні використано метод індукції та дедукції, аналізу та синтезу, гіпотези та спостереження.

Дедуктивний метод у дослідженні загалом та нашому зокрема передбачає певні припущення щодо досліджуваного об'єкта й перевірку істини таких припущень, їх відповідності (або невідповідності) досліджуваним фактам. Так, дедуктивно ми припускаємо, що існують відмінності у вживанні БФО у лексикографічних джерелах та трансформованих бібліїзмів у сучасних текстах художнього і публіцистичного стилів. Аналізуючи конкретні сучасні тексти (емпіричний матеріал), спостерігаємо, яким чином ці відмінності виявляються і як впливають на вибір БФО, їх семантику, модифікації у функціонуванні. У

досліджуваних текстах і художнього, і публіцистичного стилю спостережено різну частотність уживання, типи модифікацій, семантику БФО. І цей висновок вже є індуктивним – від конкретних фактів уживання бібліїзмів у сучасних текстах із їх трансформаціями до кодифікованого значення лексикографічних джерел.

Аналіз застосовано у нашому дослідженні щодо виокремлення семантичних груп, класифікаційних схем БФО, а також опису особливостей уживання БФО у лексикографічних джерелах і конкретних текстах.

Поєднання (синтез) окремих результатів, отриманих під час аналізу в цілісну систему сприяло формуванню загального висновку про БФО в сучасній українській літературній мові, їх склад, семантичну структуру, функціонування.

На основі проведеного дослідження висуваємо гіпотезу про існування відмінностей у БФО, зафіксованих у лексикографічних джерелах різних періодів і їх трансформацій у сучасних текстах художнього і публіцистичного стилів. Проведений аналіз або підтвердить висунуту гіпотезу, або спростує її.

Метод спостереження (цілеспрямоване сприйняття, зумовлене завданням дослідження) залучався у процесі спостережень над зібраним матеріалом, під час здійснення та аналізу результатів якого важливою умовою було дотримання максимальної об'єктивності.

Серед лінгвістичних методів наукового пізнання важливе місце у нашому дослідженні належить описовому методу – дослідженню мовних одиниць для пояснення особливостей їхньої будови та функціонування у синхронії. Цей метод охоплює декілька етапів. Описовий метод у роботі полягає у визначенні семантико-змістових характеристик ФО біблійного походження та їх класифікації. Описовий метод і його прийоми (спостереження, узагальнення, інтерпретація, класифікація) застосовано для:

- 1) процедури збору фактичного матеріалу з лексико- і фразеографічних джерел, словників фразеологізмів, а також із творів сучасної художньої літератури та публіцистики;

- 2) опису властивостей, ознак і вагомих характеристик досліджуваних мовних одиниць;
- 3) їх систематизації та класифікації;
- 4) об'єднання БФО в різні парадигматичні групи на основі спільного й відмінного;
- 5) інтеграції структурних і семантичних особливостей БФО;
- 6) пояснення функціонування досліджуваних ФО на певному етапі розвитку мови тощо.

У такий спосіб здійснено виокремлення БФО та їх класифікацію з подальшою інтерпретацією особливостей уживання в лексикографічних працях і в сучасних текстах. Завдяки описовому методу уможлиблюється вивчення й опис різних типів значень БФО на підставі семантичних і структурних показників. На основі цього методу була здійснена граматична, структурно-семантична класифікація ФО біблійного походження.

Інтерпретація отриманих даних у результаті їх якісного аналізу й систематизації завдяки застосуванню описового методу спонукає до формування теорії, що є важливим етапом для будь-якого дослідження. У лінгвістиці описовий метод займає особливе місце, оскільки він є ключовим для створення описових граматик та словників різного типу (в тому числі й фразеологічних).

Для дослідження функціонування БФО у лексикографічних джерелах і у текстах художнього і публіцистичного стилів використано метод суцільної вибірки. Із цією ж метою та для більш точної диференціації БФО серед фразеологічного фонду української мови залучено методи фразеологічної ідентифікації та контекстуальний метод.

Контекстуальний аналіз дає змогу розкрити значення досліджуваних елементів і представляє їх у єдності з оточенням. За допомогою контекстного аналізу нам вдалося ідентифікувати БФО та з'ясувати їхні значення у конкретних текстах.

Методи лексикографічної та текстово-стильової ідентифікації використано з метою виокремлення ФО, які походять із Біблії.

Виокремлення структурного методу в дослідженні БФО пояснюємо необхідністю вивчення певного мовного явища як цілісної функційної системи із чітко співвіднесеними і пов'язаними між собою елементами, частинами і зв'язками.

Структурний метод забезпечує здійснення синхронного аналізу лінгвістичних явищ на основі зв'язків і відношень між елементами мови. Вагомий внесок до появи та розвитку структурного методу дослідження в мовознавстві зробили Ф. де Соссюр та І. О. Бодуен де Куртене. Принципи теорії структуралізму зводяться до таких положень: 1) реальною є мова як система, а не окремий факт (звук, морфема, слово та ін.); система визначає елементи, а не є сумою, що з них складається; 2) відношення домінують над елементами; основними є опозиційні відношення; 3) для вивчення мови можна застосовувати математичні методи, адже в мові основним є відношення [Кочерган, 2000, с. 372 – 373]. У нашому дослідженні структурний метод використано для вивчення видозмін та модифікацій структури БФО.

Основне призначення методу стилістичного аналізу у роботі – виявлення характерних тенденцій функціонування БФО у художньому та публіцистичному стилях сучасної української літературної мови.

Значення методу лексикографічного аналізу – полягає у визначенні місця БФО в українських лексикографічних працях. За допомогою цього методу вдалося порівняти лексикографічні значення досліджуваних мовних одиниць у словниках, виданнях у різні періоди з метою встановлення достовірності їхньої семантики, а також підтверджено гіпотези про структурно-семантичні видозміни ФО. Для формування висновків щодо частоти використання тієї чи іншої ФО у лексикографічних працях різних періодів, для комплексного уявлення про продуктивність семантичних і структурних особливостей досліджуваних одиниць, аналізу словникових дефініцій для опису специфіки декодування значення БФО у лексикографічних виданнях використано метод кількісних підрахунків.

Відомий лінгвіст О. В. Кунін розробив метод фразеологічного аналізу, що дає змогу повною мірою дослідити фразеологічний фонд української мови, незважаючи на всю багатогранність [Кунін, 1996]. Учений поділяє цей метод на два різновиди: метод фразеологічної ідентифікації та фразеологічного опису.

Метод фразеологічної ідентифікації сприяє визначенню фразеологічності того чи того словосполучення.

Метод фразеологічного опису складається з низки процедур, які дають змогу врахувати всі особливості багатогранної фразеологічної системи й «асиметрії, що їй властива» [Кунін, 1996, с. 23]. По-перше, це визначення структурних типів ФО: ад'єктивні, адвербіальні, дієслівні, вигуківі, модальні, службові та інші типи фразеологізмів. У нашому дослідженні більшість БФО належить до субстантивного класу, що, очевидно, зумовлено функцією, яку вони виконують, а саме: номінують осіб за якою-небудь ознакою.

Значення ФО у лексикографічних виданнях, зазвичай, розглядають як єдине ціле без чіткого виокремлення окремих аспектів, однак вказівки на різні аспекти мовного значення імпліцитно містяться і у прийомах опису значень, і в змісті й ілюстраціях словникових статей. Метод аналізу словникових дефініцій полягає в установленні та описі особливостей лексикографічного відображення БФО, адже повноцінне тлумачення бібліїзмів інколи неможливе без детального дослідження структури словникової статті. У ході дослідження матеріалу за допомогою цього методу було детально проаналізовано способи фіксації БФО в українських фразеологічних словниках і виокремлено найбільш продуктивні типи моделей лексикографічної репрезентації бібліїзмів.

Методичний алгоритм дослідження особливостей уживання фразеологізмів біблійного походження здійснено поетапно.

Перший етап нашого дослідження проведений із використанням здебільшого загальнонаукових методів (індуктивного, дедуктивного, аналізу, синтезу та ін.) та охоплює теоретичні засади дослідження фразеологічного фонду української мови, що дало змогу: а) зібрати, проаналізувати, узагальнити теоретичні положення та побудувати теоретико-методологічну базу наукового

дослідження; б) виявити особливості функціонування та семантику фразеологічних одиниць біблійного походження; в) розглянути та порівняти особливості семантики та функціонування БФО у різних типах лексикографічних джерел; г) дослідити лексикографічну фіксацію БФО української мови; ґ) порівняти та висвітлити основні досягнення науковців у царині біблійної фразеології.

Другий етап дослідження передбачає залучення низки методів, наприклад: описового методу, методу кількісних підрахунків, структурного, лексико-семантичного та контекстуального аналізу, що дало змогу виокремити БФО методом суцільної вибірки із сучасних текстів художнього та публіцистичного стилів, перевіривши їх кодифікованість у словниках, і проаналізувати відібрані ФО. Здійснено аналіз БФО у генетичному, семантичному, структурно-граматичному, лексичному аспектах; простежено динаміку функціонування фразеологізмів біблійного походження у сучасних текстах художнього та публіцистичного стилів; виявлено видозміни й модифікації у функціонуванні БФО у сучасних текстах художнього та публіцистичного стилів. Застосування структурного методу дослідження сприяло виявленню цих трансформацій.

Третій етап – формування узагальнень та висновків: за допомогою описового методу узагальнено спостереження над БФО, їх складом, семантичною структурою, функціонуванням.

Термінологічну систему дослідження складають: біблійний фразеологізм, біблійна фразеологічна одиниця, фразеологізм біблійного походження (у тексті ці терміни розглядаємо як синоніми).

Отже, під час дослідження було виявлено, що вищезгадані методи лінгвістичного аналізу становлять достатню підставу для продуктивного дослідження БФО української мови. Комплексний підхід у застосуванні цих методів дав змогу детально проаналізувати й розкрити особливості бібліїзмів через їх відображення у фразеологічній системі мови.

Висновки до розділу 1

У результаті аналізу теоретичних основ дослідження фразеологічного фонду української мови можна зробити такі висновки:

1. Різномасштабне вивчення фразеології сьогодні все більше спонукає вчених до розгляду аспектів, які потребують глибшого та ґрунтовнішого опрацювання. Одним із таких є БФО як важливий пласт сучасної української літературної мови. Біблія – одне з основних джерел походження української фразеології. Саме влучні, метафоричні вислови зі Святого Письма стають усталеними, поповнюючи фразеологічний склад української мови.

2. БФО – це прямо або опосередковано запозичені з Біблії повністю асимільовані стійкі словесні комплекси зі структурою словосполучення або речення, наділені ознаками об'єктів, які образно інтерпретуються, а також семантичною сталістю значення, що виникає внаслідок повного або часткового переосмислення компонентів. БФО виходять із біблійного тексту і з прямим, і з переносним значенням. Бібліїзм – ширше поняття, яке, окрім фразеологізмів, охоплює крилаті слова, вислови, які походять із Біблії.

3. БФО пов'язані з текстом Святого Письма безпосередньо через словесну форму чи асоціативно (через образ або сюжет). БФО як частина фразеологічної системи української мови набувають усіх вищезгаданих ознак ФО. Крім цього, бібліїзмам характерна низка специфічних ознак, які вказують на їх морально-дидактичний, морально-етичний характер та відмінність від інших одиниць фразеологічної системи.

3. Українська лексикографія в аспекті укладання фразеологічних словників характеризується чималими надбаннями. Опис будь-якої мовної одиниці передбачає створення спеціальних словників. Не є винятком і бібліїзми, які впродовж тривалого часу детально вивчалися в тлумачних, фразеологічних лексикографічних працях, а в останні десятиліття – безпосередньо у спеціальних словниках БФО української мови.

4. Для повного розкриття теми дослідження, досягнення поставленої мети і розв'язання завдань у роботі застосовано комплексний підхід у використанні

методів: метод фразеологічної ідентифікації і фразеологічного опису; лексикографічної і текстово-стильової ідентифікації; метод мовно-структурного аналізу; функціонального аналізу; описовий метод; метод кількісних підрахунків. Усі згадані вище методи стосуються встановлення характеристик, диференційних ознак, вивчення й опису різних типів ФО, з'ясування їх структурно-семантичних особливостей, характерних тенденцій функціонування, визначення місця в лексикографічних працях фразеологізмів біблійного походження. Продуктивність дослідження БФО української мови можна досягнути лише комплексним підходом у застосуванні методів їх вивчення, що дає змогу всебічно проаналізувати та виявити характерні особливості, тенденції розвитку та функціонування бібліїзмів у фразеологічній системі української мови.

РОЗДІЛ 2

ЛЕКСИКОГРАФІЧНЕ ВІДТВОРЕННЯ БІБЛІЙНИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

2.1. Проблемні аспекти класифікації біблійних фразеологічних одиниць

Упродовж останніх десятиліть особливо активно розвивається теорія фразеології як окремого розділу мовознавства. ФО досліджують у різних аспектах. Велика кількість БФО обумовила потребу їх класифікації. Мовознавці намагалися класифікувати бібліїзми, враховуючи різні критерії. Спираючись на ознаки фразеологізмів, дослідники (М. Ф. Алефіренко, Л. Г. Авксентьєв, Ш. Баллі, В. В. Виноградов, М. Т. Демський, М. В. Жуйкова, Р. П. Зорівчак, Г. П. Їжакевич, Б. А. Ларін, Ю. Ф. Прадід, Л. Г. Скрипник, Г. М. Удовиченко, В. Д. Ужченко та Д. В. Ужченко, М. М. Шанський та ін.) пропонують низку класифікаційних схем, які сьогодні активно побутують у лінгвістиці.

Застосування різних класифікацій фразеологічного складу мови допомагає з'ясувати природу ФО, а також визначити їхнє місце й особливості функціонування в мовній системі.

Генетичний аспект

Генетична класифікація фразеологізмів передбачає групування фразеологічного матеріалу за джерелами походження (опрацьовували Л. Г. Авксентьєв [Авксентьєв, 1983], Л. А. Булаховський [Булаховський, 1953], А. О. Івченко [Івченко, 1999], Ф. П. Медведєв [Медведєв, 1977], В. М. Мокієнко [Мокиєнко, 1990; Мокиєнко, 1989], Л. Г. Скрипник [Скрипник, 1973], М. М. Шанський [Шанский, 1969] та ін.).

Генетична класифікація є надзвичайно корисною з погляду історичного вивчення фразеології кожної мови, проте, як слушно зазначають мовознавці, не завжди можна точно встановити джерело виникнення фраземи [Скрипник, 1973, с. 22].

Гене́за багатьох фразеологізмів, за Ф. П. Медведєвим, свідчить про тісний зв'язок певної мови та культури з усією світовою культурою [Медведєв, 1977, с. 12].

Л. А. Булаховський виокремлює у фраземіці вісім генетичних груп:

- 1) прислів'я та приказки;
- 2) професіоналізми, що набули метафоричного вжитку;
- 3) усталені вислови з анекдотів, жартів;
- 4) цитати й образи зі Старого Заповіту і Нового Заповіту;
- 5) ремінісценції з античної старовини;
- 6) переклади поширених іншомовних висловів: французьких, рідше – німецьких, італійських, англійських;
- 7) крилаті слова російських та іноземних письменників;
- 8) влучні фрази видатних людей.

М. М. Шанський членує фразеологізми на чотири групи:

- 1) питома російські фразеологізми, що виникли в російській мові або успадковані нею з більш давньої мови-джерела;
- 2) запозичені фразеологізми, що прийшли в мову ззовні та вживані в ній у тому вигляді, у якому відомі в мові-джерелі (запозичення зі старослов'янської мови);
- 3) фразеологічні кальки, що виникли внаслідок дослівного перекладу іншомовного фразеологізму;
- 4) фразеологічні напівкальки – напівпереклад-напівзапозичення іншомовного фразеологізму, тобто частина фразеологізму перекладена, а частина – запозичена без перекладу [Шанський, 1969].

В Україні істиці питання генези фразеологізмів досліджували Л. Г. Авксентьєв, Ф. П. Медведєв, В. М. Мокієнко, Л. Г. Скрипник, В. Д. Ужченко та ін.

Л. Г. Авксентьєв групує ФО за сферами вжитку на:

- 1) вислови політичних діячів;
- 2) крилаті вислови видатних майстрів слова;
- 3) вислови, які походять із античних джерел;

- 4) вислови біблійного походження, засвоєні з церковнослов'янської мови;
- 5) вислови народного походження, приказки, прислів'я;
- 6) вислови професійно-виробничого походження [Авксент'єв, 1983].

Ф. П. Медведєв зазначає, що українські фразеологізми сформовані трьома основними прошарками:

1) загальнослов'янські фразеологізми, що поширені з найдавніших часів у слов'янських мовах і охоплюють здебільшого фразеологізми біблійного походження (*око за око; корінь зла; плоть і кров*). З-поміж них дослідник виокремлює: стійкі вислови власне старослов'янської мови; біблійні та євангельські вислови, що прийшли через старослов'янську мову; давньоєврейські та давньогрецькі вислови, що зумовлені релігійним культом;

2) давньокиївські фразеологізми, виникнення яких пов'язане з окремим існуванням давніх діалектів східних слов'ян, з існуванням давньокиївської мови. Цей шар охоплює фразеологізми суспільного буття, зокрема економіку, політику, побут, родинні стосунки; значною мірою відомий усім східнослов'янським мовам і зафіксований у давньокиївських пам'ятках (*взяти на щит* – «захопити місто», *указати путь* – «прогнати»);

3) власне українська фразеологія. Фразеологічний склад української мови має такі основні генетичні типи:

а) спільнослов'янські (ввійшли із спільнослов'янської мови (до V – VI ст. н.е.) і відомі здебільшого всім слов'янським мовам;

б) східнослов'янські (виникли в давньокиївську епоху і є здобутком мовної спільноти предків росіян, українців, білорусів; побутують у мовах усіх східних слов'ян, але не мають дослівних еквівалентів в інших слов'янських мовах [Медведєв, 1977, с. 10 – 13].

Генетичний аспект дослідження фразеологізмів сьогодні залишається актуальним, оскільки не всі генетичні групи ФО досліджені достатньо. Зокрема, потребують поглибленого вивчення фразеологізми, які завдячують своїм походженням Біблії.

Упродовж багатьох років, починаючи з часів хрещення Київської Русі, окремі слова, словосполучення і речення переходили з Біблії в розмовну мову. І якщо на першому етапі це були більш-менш точні цитати, то з плином часу вони все більше відрізнялися від фіксації у першоджерелі, набуваючи розширеного, переносного, образного значення, іноді навіть змінюючи своє первинне значення на протилежне.

Біблія – «Книга книг», яка здійснила величезний вплив на формування світовідчуття та мовного пізнання різних народів світу. Ця Книга стала джерелом величезної кількості цитат, лексичних одиниць та стійких висловів, а також символічних позначень.

Більшість фразеологізмів біблійного походження увійшли в українську мову безпосередньо з Біблії. Значну частину таких бібліїзмів складають одиниці, які безпосередньо пов'язані з текстом Святого Письма, тобто фразеологізми, компоненти яких містяться в тексті Біблії. Прикладом БФО української мови, що належать до першої групи, можуть бути вислови: *берегти як зіницю ока* [КВВУЛМ, с. 22]; *блаженні вбогі духом* [КВВУЛМ, с. 25]; *віддати кесарево кесарю, а Боже – Богові* [КСВУЛМ, с. 96]; *віра без діл мертва* [КСВУЛМ, с. 101]; *плач і скрегіт зубів* [КВВУЛМ, с. 220]; *вкласти персти в рани* [КСВУЛМ, с. 105]; *повертається на круги своя* [СБС, с. 119 – 120]; *сильні світу цього* [КВВУЛМ, с. 254]; *сіль землі* [КСВУЛМ, с. 536]; *текти молоком і медом* [КВВУЛМ, с. 271]; *тьма єгипетська* [КС, с. 111]; *зі страхом і трепетом приступити* [КСВУЛМ, с. 253]; *око за око, зуб за зуб* [СФУМ, с. 464]; *умивати / умити руки* [СФУМ, с. 735]; *манна небесна (з неба)* [ФСУМ, с. 464] тощо. Розглянемо зв'язок цих ФО з текстами Біблії. Наприклад, бібліїзм *берегти як зіницю ока* пов'язаний із біблійним сюжетом. Це порівняння, яке неодноразово вживається у Біблії, а саме: у книзі притч Соломона («Збережи заповіді мої – і будеш живий; і вчення моє – як зіницю очей твоїх», 7, 2), у Псалтирі («Бережи мене, як зіницю ока», 16, 8) тощо. Порівняльний аналіз БФО і джерела показує, що текст Біблії містить два компоненти розглянутого вислову.

Менша кількість бібліїзмів представлена в українській мові семантично адаптованими мовними одиницями (бібліїзми, які відповідають висловам, представленим у тексті Біблії, але не є цитатами). Наприклад: *ні на йоту* [КВВУЛМ, с. 197]; *втрачений рай, вигнання з раю* [КС, с. 102]; *живіть, як птахи небесні* [КСВУЛМ, с. 208]; *відділяти кукуль від пшениці* [КВВУЛМ, с. 43]; *всесвітній потоп* [КС, с. 103]; *знати крамарів з храму* [КВВУЛМ, с. 65]; *друг, що тричі відрікся* [КВВУЛМ, с. 83]; *радуйся, ниво неполитая!* [КСВУЛМ, с. 496]; *замість хліба дати камінь* [СБС, с. 194]; *Іов праведний (многостраждальний)* [КВВУЛМ, с. 118 – 119]; *Месія. Прихід Месії* [КСВУЛМ, с. 361]; *чисті і нечисті* [СБС, с. 33 – 34]; *від сотворіння світу* [ФСУМ, с. 844 – 845] тощо. Так, наприклад, фразеологізм *друг, що тричі відрікся* можна зарахувати до другої групи. Незважаючи на наявність у тексті Святого Письма двох компонентів розглянутого вислову, його не можна вважати цитатою, оскільки відповідне педнання слів у Біблії відсутнє. Це вислів, який походить з євангельської легенди про апостола Петра, який тричі відрікся від свого вчителя Ісуса, схопленого вартою (Матв., 26). У переносному значенні цей фразеологізм вживають тоді, коли хочуть сказати про людину, дружба якої не витримує важких випробувань.

За ступенем зв'язку з Біблією можна виокремити такі групи БФО:

1. Первинні бібліїзми, які безпосередньо відображають текст Святого Письма. До цієї групи належить більшість БФО: *блажен муж, що не йде на раду нечестивих* – вислів походить із Біблії, де сказано: «Блаженний муж, що не ходить на раду нечестивих, і не ступає слідом за грішниками, і в зібранні злоріків не сидить» (Псалом 1). Часто вживають у літературній мові в прямому та переносному, іронічному значеннях [КВВУЛМ, с. 25]; *будьте, як діти* – цитата з Євангелія, з Нагірної проповіді Ісуса Христа: «Істинно кажу вам, коли не навернетесь і не будете як діти, не ввійдете у Царство Небесне» (Матв., 18, 3). Вислів згодом зазнав численних переосмислень, зокрема й гумористичних, – на означення крайньої наївності, а часом і тупості [КСВУЛМ, с. 71 – 72]; *віддати кесарево кесарю, а божє богові* – за євангельською легендою, посланці

фарисеїв запитали Ісуса, чи дозволяється платити податки кесареві (римському імператору). Ісус, вказуючи на зображення кесаря на динарії (монета), сказав: «Віддайте ж кесареві кесарю, а Богові Боже» (Матф., 22, 15 – 21). Вислів часто переосмислюється; він вживається у випадках, коли хочуть сказати: віддати комусь (чомуś) належне [КВВУЛМ, с. 42 – 43]; *віра без діл мертва* – вислів із Біблії: «Як тіло без духу мертво, так і віра без діл мертва» (Соборне послання апостола Іакова 1, 20). У сучасній літературній мові вислів означає: тільки підкріплена ділом, практичними починаннями ідея набуває сили, стає плідною, дійовою. Вжитий у найрізноманітніших варіантах, іноді із заміною першого слова і переосмисленням усього вислову [КВВУЛМ, с. 46]; *влити нове вино в старі міхи* – вислів походить з Євангелія: «Не вливають вина нового в міхи старі; а то прориваються міхи, і вино витікає, і міхи пропадають» (Матф., 9, 17). Уживають для протиставлення нового змісту і старої форми явищ, творів літератури, мистецтва та ін. [КВВУЛМ, с. 48]; *земля єси і одійдеш у землю* – за біблійною легендою, Бог, виганяючи Адама з раю, сказав: «У поті чола свого їстимеш хліб твій, поки не повернешся в землю, що з неї узято тебе; земля бо єси [є] і одійдеш у землю» (Буття, 3, 19). У сучасній українській літературній мові часто вживаний з іронічним забарвленням [КВВУЛМ, с. 107]; *око за око, зуб за зуб* – біблійна формула закону помсти, яку неодноразово вжито у Старому Заповіті, наприклад: «А хто зробить шкоду ближньому своєму, тому треба зробити те саме, що він учинив. Перелом за перелом, око за око, зуб за зуб...» (Левіт, 24, 19 – 20). У переносному значенні: відплата повною мірою за заподіяне зло [КВВУЛМ, с. 203]; *перекувати мечі на рала* – біблійний вислів: «І судитиме [слово Боже] народи, й каратиме багато племен; і перекувають мечі свої на рала; не здійме меча народ на народ і не будуть більше воювати» (книга пророка Ісайї, 2, 4). У сучасній літературній мові – роззброїтися, відмовитися від войовничих намірів [КВВУЛМ, с. 215].

2. Вторинні БФО, які лише асоціюються з текстом Біблії: *закопати талант у землю* – не використати наявних можливостей; загубити обдарування [КСВУЛМ, с. 219]; *Адамові діти* – люди, людство [КС, с. 100]; *Адамові*

реберце – жінка [КС, с. 100]; *скинути зі себе ветхого Адама* – звільнитися від старих звичок, поглядів; переродитися морально, духовно оновитися [КС, с. 100]; *від Адама* – дуже далеко, з самого початку [СФУМ, с. 19]; *Хома невірний (невірячий)* – недовірливо [СФУМ, с. 752]; *положити гріх на душу* – зробити який-небудь непорядний вчинок або злочин [СФУМ, с. 538]; *співати (заводити) Лазаря* – прикидаючись нещасним, скаржитися на життя [СФУМ, с. 638]; *Каїнове діло чинити* – зраджувати; убивати [СУІ, с. 162]; *мов з хреста знятий* – про кого-небудь, хто має дуже стомлений, хворобливий вигляд [СУІ, с. 196] тощо.

Існують й інші класифікації бібліїзмів із погляду походження:

1) вислови, які вже в тексті Біблії вирізняються цілісністю значення (*зберігати як зіницю ока*);

2) фразеологізми, утворені на базі вільних словосполучень Біблії, але отримали нове фразеологічне значення (*зарити талант у землю*).

3) ФО, не представлені лексичним складом у Біблії, однак семантично відповідні їй текстам (*заборонений плід*) [Виноградов, 1947].

Спираючись на класифікацію відомих дослідників біблійних фразем Ж. В. Колоїз та З. П. Бакум, у межах БФО виокремлюємо чотири підгрупи:

1) інгерентні ФО (60%), які повністю співвідносяться з первинним біблійним текстом (*альфа і омега* – «альфа – перша, а омега – остання буква грецького алфавіту. Звідси й значення всього вислову: початок і кінець, все існуюче, суть явища. Походить вислів з Апокаліпсису: «... Голос, ніби сурма, що говорив: «Я єсмь альфа і омега, перший і останній» [КВВУЛМ, с. 11 – 12]);

2) адгерентні ФО (7%), які лише за структурою співвідносні з певною біблійною ситуацією, тому що їхня семантика в процесі історичного розвитку зазнала певних змін (*Адамове ребро* – «за біблійною легендою, Бог створив першу жінку з ребра першого чоловіка Адама (Буття, 2). У сучасній мові «адамове ребро» – жартівливе найменування жінки» [КВВУЛМ, с. 10], *змій-спокусник* – «коли Бог поселяв Адама в раю, він сказав: Із кожного дерева в Раю ти можеш їсти. Але з дерева знання добра і зла – не їж від нього, бо в день їди

твоєї від нього ти напевно помреш!» (2: 16 – 17). Пам'ятаючи ці слова, Адам і Єва спочатку обминали це дерево. Та змій-спокусник, найхитріший і найпідступніший з усіх Богом створених істот, поклав край побоюванням Єви: «Умерти – не вмерете! Бо відає Бог, що дня того, коли будете з нього ви їсти, ваші очі розкриються, і станете ви, немов Боги, знаючи добро й зло» (3: 4 – 5). З цієї розповіді походить крилате слово «змій-спокусник» («змій-іскуситель» – церковнослов'янською мовою)» [СБС, с. 21]; *піднявся (повстав, пішов) брат на брата* – «характеристика запеклої ворожнечі – і сімейної, і соціальної» [КС, с. 107]; *вовк в овечій шкурі* – «лицемірна людина, яка під маскою доброчесності приховує злі наміри» [СФУМ, с. 119];

3) okazіональні ФО (20%) – це вислови і звороти, які виникли на основі інгерентних одиниць, однак за своїми структурно-семантичними особливостями виходять за межі первинних текстів (*Валаамова ослиця* – «вислів походить з біблійної легенди про Валаама, ослиця якого одного разу заговорила людською мовою, протестуючи проти побоїв (Числа, 22). Вживається найчастіше відносно мовчазних і покірних людей, що несподівано починають обурюватися» [КВВУЛМ, с. 34]; *гірка чаша* – «велике горе, страждання» [СФУМ, с. 762]);

4) нетранслітерні ФО (13%), як й інгерентні, повністю співвідносяться з певним біблійним сюжетом, однак апелюють не до українського, а до старослов'янського тексту (*глас вопіючого в пустині* [СБС, с. 164]; *благословенна в жонах (між жонами)* [КСВУЛМ, с. 59]; *агнець Божий (Божя овечка)* [КВВУЛМ, с. 10]; *повертатися на круги своя* [КВВУЛМ, с. 222]; *блажен муж, що не йде на раду нечестивих* [КВВУЛМ, с. 25]; *всяке даяніє благо* [СБС, с. 274]; *юдоль плачу* [КС, с. 121]; *земля еси і одійдеш у землю* [КВВУЛМ, с. 107]; *камо грядеш?* [КВВУЛМ, с. 125]; *на розпуттях велелюдних* [СБС, с. 132]; *нині отпущаєши* [КВВУЛМ, с. 194 – 195]; *нічтоже сумняся (сумняшеся)* [КВВУЛМ, с. 195]; *на отмищеніє язикам* [КСВУЛМ, с. 383]; *отрясти прах* [КВВУЛМ, с. 208]; *проти рожна перти* [КСВУЛМ, с. 491]; *розверзлися хлябі небесні* [КВВУЛМ, с. 243]; *сельний крин* [СБС, с. 124];

скинути з себе ветхого Адама [КС, с. 100]; *суєта суєт* [КВВУЛМ, с. 268]; *тьма кромішня* [СБС, с. 203]; *хліб насущний (насушний)* [СФУМ, с. 746]; *плоть від плоті (плоть і кров)* [КС, с. 100]; *притча во язицех* [СФУМ, с. 568] тощо).

БФО за походженням умовно можна поділити на III групи:

1. ФО, запозичені із старослов'янської мови. Наприклад: *алчущі і жаждущі* [СБС, с. 186]; *скинути з себе ветхого Адама* [КС, с. 100]; *нічтоже сумняся (сумняшеся)* [КВВУЛМ, с. 195]; *взискующіє града* [СБС, с. 272]; *всяке даяння (даяніє) благо* [КВВУЛМ, с. 57]; *плоть і кров* [СФУМ, с. 520]; *голос (глас) волаючого (вопіючого) в пустелі (в пустині)* [СФУМ, с. 159]; *чекати другого пришестья* [КСВУЛМ, с. 637]; *земля еси і одійдеш у землю* [КВВУЛМ, с. 107]; *агнець Божий* [КВВУЛМ, с. 10]; *на розпуттях велелюдних* [КВВУЛМ, с. 180]; *не взірая на ліца* [СБС, с. 205]; *не мине його чаша ця (сія)* [КС, с. 123]; *не вєдают, что творят* [СБС, с. 228 – 229]; *отрясти прах* [КВВУЛМ, с. 208]; *не от міра сего* [СБС, с. 221]; *нині отпущаєши* [КВВУЛМ, с. 194 – 195]; *розверзлися хлябі небесні* [КВВУЛМ, с. 243]; *тьма кромішня* [КС, с. 111]; *явлення Христа народові* [СБС, с. 233]; *яко тать в ноці* [СБС, с. 270]; *первородний гріх* [КВВУЛМ, с. 214]; *хліб насущний (насушний)* [СФУМ, с. 746]; *суєта суєт* [СФУМ, с. 701] та ін. Текст Біблії церковнослов'янською мовою з'явився з часів прийняття християнства на Русі й використовується до сьогодні в православному богослужінні.

2. Фразеологізми, що походять з українського тексту Біблії. Наприклад: *кинути камінь* [СБС, с. 257]; *не протився злому* [КСВУЛМ, с. 400]; *хто взяв меч, від меча і загине* [КВВУЛМ, с. 301]; *віддати кесарево кесарю, а Боже Богові* [КСВУЛМ, с. 96]; *сіль землі* [КВВУЛМ, с. 255]; *нема нічого нового під сонцем* [КСВУЛМ, с. 393]; *злоба дня* [ФСУМ, с. 338] тощо. Як відомо, книги Святого Письма були перекладені українською мовою дещо пізніше. Деякі із фразеологічних зворотів цієї групи витіснили відомі раніше церковнослов'янізми.

3. ФО, які виникли в українській мові на основі новозаповітних образів і ситуацій шляхом переосмислення: *закопати талант у землю* [КСВУЛМ,

с. 219]; *вовк в овечій шкурі* [СБС, с. 195]; *нема пророка в своєму краї* [КВВУЛМ, с. 187]; *будуватися на піску* [СФУМ, с. 47]; *нести свій (важкий, тяжкий) хрест* [СФУМ, с. 433] тощо.

Так, наприклад, вислів «зарити талант у землю» прийшов у літературну мову з біблійної притчі про раба, який отримав від свого господаря талант (у давніх євреїв так називалася найбільша грошова одиниця), яким він не скористався, а зарив у землю. Коли ж господар запитав, на що той витратив свій талант, раб зізнався, що зарив талант у землю. У сучасній українській літературній мові слово «талант» отримало нове значення – «здібності», а вислів «зарити талант у землю» тепер означає «залишити здібності невикористаними, не розвивати, не застосовувати їх».

Є фразеологізми, ужиті в Новому Заповіті в прямому значенні й переосмислені уже пізніше читачами Біблії. Наприклад, у церковнослов'янській мові вислів «кромішня тьма» означав «пекло». Сьогодні ця ФО уживається у значенні «повна, безпросвітня тьма».

Серед ФО, що походять із біблійних текстів, є такі, що вживаються в сучасній українській літературній мові в іншому значенні, ніж було в оригіналі. До таких фразеологізмів можна зарахувати: *авилонське стовпотворіння* [КС, с. 109]; *корінь зла* [КВВУЛМ, с. 135 – 136]; *злоба дня* [СБС, с. 192]; *притча во язицех* [СФУМ, с. 568] та ін.

Отже, генетичний аспект дослідження БФ української мови сьогодні є досить актуальним, про що свідчить велика кількість класифікацій.

Семантичний аспект

Семантична класифікація фразеологізмів – класифікація ФО за ступенем видозміни значення слова в різних синтаксичних і стилістичних умовах фраземотворення (опрацьовував Ш. Баллі [Балли, 1955] на матеріалі французької мови, В. В. Виноградов [Виноградов, 1947] і доопрацьовував М. М. Шанський [Шанский, 1964, с. 162] на матеріалі російської мови) набула широкого визнання у вітчизняному та іноземному мовознавстві ХХ ст.

Постаючи єдиним значеннєвим цілим, ФО не є однаковими з погляду з'єднаності компонентів і співвіднесеності семантики всього вислову із семантикою його складників. Зважаючи на це, В. В. Виноградов визначав ФО як лексичні комплекси з особливою семантичною своєрідністю і виокремив три типи ФО з точки зору семантичної злитості їх компонентів: фразеологічні зрощення, або ідіоми, фразеологічні єдності та фразеологічні сполучення [Виноградов, 1947, с. 339 – 364]. Відомо, що фразеологізми з'явилися в результаті вільного поєднання слів, яке використовується в переносному значенні. Поступово таке значення відходить на задній план і поєднання стає стійким. Залежно від того, наскільки сильним є переносне значення компонентів фразеологізму, учений розрізняє згадані вище групи.

Фразеологічні зрощення – це абсолютно неподільні, стійкі поєднання, загальне значення яких не залежить від значення їх компонентів. Фразеологічні зрощення з'явилися на базі переносних значень таких компонентів, які перестали бути зрозумілими в мові. Відтак для фразеологічних зрощень переносне значення стало основним. Фразеологічні зрощення мають низку характерних ознак, а саме: а) до їх складу можуть входити архаїзми; б) зрощення фразеологізмів синтаксично нероздільні; в) у більшості випадків у них неможлива перестановка компонентів; г) вони не мають у своєму складі додаткових слів тощо. До фразеологічних зрощень як семантично неподільних, нерозкладних, немотивованих ФО можна зарахувати такі бібліїзми: *притча во язицех* [СФУМ, с. 568]; *проти рожна перти* [КСВУЛМ, с. 491]; *злоба дня* [КСВУЛМ, с. 237] тощо. Таких одиниць серед БФО порівняно невелика кількість.

Найбільш поширений тип серед БФО – фразеологічні єдності. Це такі стійкі поєднання слів, які дещо зближуються із фразеологічними зрощеннями метафоричністю, образністю. Однак, на противагу фразеологічним зрощенням, де зміст розкривається лише історично, у фразеологічних єдностях образність зрозуміла в сучасній мові. Фразеологічні єдності також мають низку характерних ознак: а) збереження значення окремих компонентів; б)

неможливість заміни одних компонентів іншими; в) емоційно-експресивне забарвлення тощо. Наприклад: *у поті чола* [КС, с. 102]; *Адамові діти* [КВВУЛМ, с. 10]; *брат піднявся на брата* [КВВУЛМ, с. 29]; *плоть і кров* [КСВУЛМ, с. 464]; *хіба ревуть воли, як ясла повні?* [КВВУЛМ, с. 297]; *чекати другого пришестья* [КСВУЛМ, с. 637]; *єгипетська неволя. Єгипетська робота* [КВВУЛМ, с. 89]; *вовк в овечій шкурі* [КВВУЛМ, с. 48 – 49]; *козел відпущення. Козел офірний* [КСВУЛМ, с. 293]; *книга за сімома печатями* [СБС, с. 280]; *не мечить бісеру перед свиньми* [КВВУЛМ, с. 187 – 188]; *отрясти прах* [КСВУЛМ, с. 430]; *переповнювати / переповнити чашу терпіння* [СФУМ, с. 497]; *жити не хлібом єдиним (одним)* [СФУМ, с. 236]; *умивати / умити руки* [СФУМ, с. 735]; *нести свій (важкий, тяжкий) хрест* [СФУМ, с. 433]; *вавилонське стовпотворіння* [СФУМ, с. 694]; *заблукана (блудна, приблудна) вівця* [СФУМ, с. 94]; *каменя на камені не лишилося (не залишилося, не зосталось і т. ін.)* [СФУМ, с. 342]; *Каїнова печать* [СФУМ, с. 501]; *випити / випивати (пити) гірку (повну) чашу, ([повний] ківш ([лиха]) [до краю (до дна)])* [СФУМ, с. 79]; *будувати на піску* [СФУМ, с. 47]; *Каїнова печать* [СФУМ, с. 625]; *Хома невірний* [СУІ, с. 380]; *мов з хреста знятий* [СУІ, с. 196] та ін. Отже, значення фразеологічної єдності виникає внаслідок узагальненого переосмисленого значення вільного словосполучення. Це результат образного метафоричного переосмислення висловів.

Фразеологічні сполучення – звороти, у яких самостійне значення кожного слова є абсолютно чітким, але один із компонентів має зв'язане значення – серед фразеологізмів біблійного походження трапляється вкрай рідко: *кинути камінь* [СБС, с. 257]; *закопати талант у землю* [КСВУЛМ, с. 219]; *наріжний камінь. Во главу угла* [КСВУЛМ, с. 384]; *живитися манною небесною* [КС, с. 112]; *смертний гріх. Сім смертних гріхів* [КСВУЛМ, с. 545]; *хліб насущний (насушний)* [СФУМ, с. 746] та ін.

Така параметризація, за Л. Г. Авксентьевим, важливий етап у становленні фразеологічної теорії. Під час вивчення фразеологічного фонду багатьох мов стали очевидними нечіткість критерію вмотивованості значення, неможливість

застосувати його до всіх одиниць, залучених до різновиду «фразеологічні єдності» [Авксентьев, 1983, с. 49].

Класифікація В. В. Виноградова тривалий час посідала панівне становище у дослідженні фразеології і її застосовують найчастіше без будь-яких змін до вивчення ФО не лише російської мови, а й інших мов. Іноді було здійснено спроби дещо удосконалити її. Я. А. Баран звертає увагу на не зовсім чітке у В. В. Виноградова розмежування зрощень та єдностей: науковець не називає критеріїв, за допомогою яких можна було б провести розмежування одиниць. Не вдається вивести ці критерії також із трактування ілюстративного матеріалу, настільки суперечливі приклади. Учений зазначає: «Поділ фразеологізмів на зрощення та єдності у В. В. Виноградова побудований на суб'єктивних міркуваннях. Розшифрування значень фразеологізмів залежить від багатьох факторів. Іноді для цього необхідне етимологічне дослідження» [Баран, 1999, с. 87 – 88].

Спробу удосконалити класифікацію В. В. Виноградова зробив М. М. Шанський. До трьох вищезгаданих типів ФО вчений додав ще один – фразеологічні вирази – сталі у своєму складі і вживанні звороти, які є не лише семантично членованими, а й складаються повністю зі слів із вільним значенням [Шанский, 1964, с. 201 – 203]. Їх єдина особливість – відтворюваність. Їх використовують як готові мовні одиниці з постійним лексичним складом і певною семантикою. Отже, фразеологічні вирази – це звороти з буквальним значенням компонентів. М. М. Шанський розрізняє два різновиди цих одиниць:

1) фразеологічні вирази комунікативного характеру, що становлять предикативні словосполучення, рівноцінні реченню, є цілими висловленнями, виражають те чи те судження (*Людина – це звучить гордо*);

2) фразеологічні вирази номінативного характеру, що є сполученням слів, ідентичним лише певній частині речення, стають словесною формою того чи того поняття і, як і слова, виконують у мові номінативну функцію (*трудові успіхи; палії війни*) [Шанский, 1969].

А. І. Смирницький на матеріалі англійської мови розрізняє фразеологічні єдності та ідіоми [Смирницький, 1956, с. 20] і, залежно від кількості повнозначних слів, розрізняє одно-, дво- та багатOVERSHINні фразеологізми.

Н. М. Амосова виокремлює два типи ФО: фраземи та ідіоми [Амосова, 1963, с. 139].

С. Г. Гаврін вводить до складу фразеології всі сталі й змінно-сталі сполучення слів, що відповідають критеріям функціонально-семантичної комплікативності [Гаврин, 1974, с. 21].

О. В. Кунін за критерій розподілу ФО визнає різний ступінь ускладненості значень фразеологізмів – від більш ускладнених до менш ускладнених – і виокремлює три типи ФО: ідіоми, ідеофразеоматизми, фразеоматизми – ФО неідіоматичного характеру, але з ускладненим значенням [Кунин, 1996, с. 26].

Різноманітність класифікацій зумовлена основними критеріями фразеологічності: еквівалентністю ФО слову, типом постійного контексту, функціонально-семантичною комплікативністю.

Л. Г. Авксентьев, враховуючи структурно-семантичну цілісність фразеологізмів, вважає, що фразеологічний матеріал можна класифікувати на ідіоми та фразеологічні сполучення. Виокремлення фразеологічних висловів в окремий розряд не зовсім виправдане, на думку мовознавця, оскільки звороти на зразок прислів'їв, літературних цитат, штампів, кліше, назв установ і т. ін. залишаються поза предметом фраземіки [Авксентьев, 1983, с. 51].

Із цією класифікацією тісно пов'язана спроба Б. О. Ларіна здійснити систематизацію фразеологічного матеріалу з позицій історичної фразеології («змінні словосполучення» Б. О. Ларіна і «фразеологічні сполучення» В. В. Виноградова, «метафоричні словосполучення» Б. О. Ларіна «фразеологічні єдності» В. В. Виноградова, «ідіоми» Б. О. Ларіна та «фразеологічні зрощення» В. В. Виноградова).

Б. О. Ларін вважає, що фразеологічні сполучення не є справжніми фразеологізмами і належать до вільних словосполучень, тому ця класифікація відображає етапи становлення ідіом, поступового накопичення ідіоматичності в

розвитку від вільних словосполучень до нерозкладних: семантичне оновлення відбувається здебільшого завдяки вільному, переносному вживанню – від конкретного значення до абстрактного, від поодинокого до узагальненого. Нове метафоричне значення має тенденцію до злитості, до певного спрощення. Паралельно зникають певні ланки фрази, ті слова, які стосуються конкретного значення первинної фрази; далі змінюється і граматична структура, а залежно від загального переформування системи мови старі стійкі формули поступово стають нерозкладними семантично, лексично й граматично. У мові залишаються загадкові фрагменти давніх мовленнєвих стереотипів. Б. О. Ларін встановлює чинники, що зумовлюють закономірність розвитку «фразеологічних стереотипів» зі змінних (вільних) словосполучень:

- 1) втрата реалії, того життєвого досвіду, явища, якому відповідає словосполучення у своїй номінативній функції;
- 2) семантичне збагачення, метафоризація, що полягає в розширенні та збагаченні значення;
- 3) втрата подробиць, скорочення, збереження лише необхідних елементів (здебільшого початку формули); первинний склад деформується, залишаючи сигнальний фрагмент, який згодом перетворюється на ідіому, нерозкладне словосполучення;
- 4) порушення первинної граматичної структури; зміна граматичної форми фрази, що зберігається в мовленні століттями, протікає у зв'язку із загальною еволюцією граматичної системи мови [Ларин, 1977].

Класифікація Б. О. Ларіна відбиває етапи розвитку і перебудови первісних вихідних словосполучень і охоплює:

- 1) перемінні словосполучення;
- 2) стійкі словосполучення, визначувані наявністю стереотипності та метафоричного переосмислення, відходом від первісного значення;
- 3) ідіоми, що характеризуються, порівняно зі стійкими метафоричними словосполученнями, більш деформованим, скороченим, далеким від первісного лексичним та граматичним складом і помітним послабленням тієї семантичної

подільності, що зумовлює метафоричність, тобто смислову двоплановість [Ларин, 1977].

Ступінь злитості компонентів ФО покладений і в основу класифікації В. Л. Архангельського, який встановлює три різновиди залежності між частинами фразеологізму (взаємозалежність (взаємна детермінація), однобічна залежність (детермінація) та суміщення (індетермінація)) і розмежовує три різновиди одиниць:

1) фразеологізми з найбільш щільною лексико-семантичною злитістю компонентів, найбільшою стійкістю;

2) фразеологізми, між частинами яких встановлені однобічні лексико-семантичні відношення, а також утворення з аналітичним значенням;

3) фразеологізми з найменшою щільністю зчеплення членів [Архангельский, 1964].

У цій класифікації враховано міжкомпонентні зв'язки і відношення на лексичному, семантичному, морфологічному та синтаксичному рівнях.

У 70 – х рр. минулого століття Л. І. Ройзензон та І. В. Абрамець також звернулися до питання про смислову структуру фразеологізмів, у яких переносне значення може співіснувати одночасно з його прямим значенням. У науковий обіг фразеології вони вводять поняття суміщених омонімів. Семантична структура таких одиниць складна та своєрідна, оскільки не збігається з внутрішньою структурою різновидів семантичної класифікації фразеологізмів, опрацьованої В. В. Виноградовим і М. М. Шанським: «Безперечно, це ще один самостійний тип фразеологізмів, який відрізняється від інших своєю знаковою природою, тобто співвідношенням плану змісту звороту з планом змісту його компонентів» [Ройзензон, Абрамець, 1969, с. 63].

За семантичними особливостями БФО можна поділити на:

1) вислови, які вжиті в Біблії в прямому значенні та зберігають таке саме пряме значення в українській мові. Наприклад: *первородний гріх* – порушення заборони [КС, с. 102]; *піднявся (повстав, пішов) брат на брата* – характеристика запеклої ворожнечі – і сімейної, і соціальної [КС, с. 107];

вавилонський полон – як синонім до слів «рабство», «неволя», «пригнічення» [КС, с. 108]; *віра без діл мертва* – вислів із Біблії, що в сучасній літературній мові означає: «тільки підкріплена ділом, практичними починаннями ідея набуває сили, стає плідною, дійовою». Вживається у найрізноманітніших варіантах, іноді із заміною першого слова та переосмисленням усього вислову [КВВУЛМ, с. 46]; *десять заповідей* – основні моральні приписи віруючим в іудейській і християнській релігіях. У Старому Завіті – це десять «заповідей Мойсея», що виникли, очевидно, на межі VIII – VII ст. до нашої ери. У Новому Заповіті – «заповіді блаженства», викладені, за легендою, Христом, а насправді написані не раніше II ст. н. е. У сучасній мові найчастіше – високі моральні настанови [КВВУЛМ, с. 75]; *повертається на круги своя* – цитата з Біблії: «Йде на південь і повертає на північ, крутиться, крутиться на ходу своєму вітер, і на круги своя повертається вітер» (Екклезіаст, 1, 6). Значення вислову: все повторюється [КВВУЛМ, с. 222]; *любити ближнього, як себе самого* – вислів походить з Євангелія. Ісус Христос, протиставляючи Старий і Новий Заповіти, сказав: «Чули ви, що сказано було: люби ближнього твого й ненавидь ворога твого. Я ж вам кажу: любіть ворогів ваших...» (Матв., 5, 43 – 44) [КСВУЛМ, с. 333]; *Хома невірний (невірячий)* – той, кого важко переконати повірити у що-небудь; людина, яка сумнівається у всьому [СФУМ, с. 752]; *голос (глас) волаючого (вопіючого) в пустелі (пустині)* – книжн. Даремні думки, поклики, щозалишаються без відповіді, без уваги [СФУМ, с. 159]; *Каїнове діло чинити* – зраджувати, убивати [СУІ, с. 162]; *заборонений плід* – що-небудь не дозволене [ФСУМ-Уж, с. 150]; *терновий вінок* – муки, страждання [ФСУМ, с. 130].

2) другий тип БФО складають звороти з переносним метафоричним значенням уже в самій Біблії та запозичені з цим значенням в українську мову: *чисті і нечисті* – за біблійною легендою, праведник Ной врятував у своєму ковчезі під час всесвітнього потопу по сім пар чистих (тобто таких, м'ясо яких можна їсти), і по парі нечистих тварин (Буття, 7, 2 – 9). У переносному значенні – чисті – хороші, порядні люди, а нечисті – порочні [КВВУЛМ, с. 308 – 309]; *єрихонські сурми. Єрихонські мури* – вислови походять з Біблії (Книга Ісуса

Навіна, 6), де є оповідь про те, що євреї, вийшовши з єгипетського полону, дійшли до міста Єрихона, яке закривало їм шлях до Палестини. Міцні мури фортеці не піддалися натискові, але впали у порох від звуків священних сурем. У переносному значенні сурма (труба) єрихонська – потужний голос [КСВУЛМ, с. 202]; *посилати від Понтія до Пілата* – вислів у значенні «бюрократичні ігри, коли справа не вирішується, а передається від чиновника до чиновника» [СБС, с. 220]; *закопати талант у землю* – Євангельська притча розповідає про раба, який, одержавши від свого пана срібну монету (талант), закопав її в землю замість того, щоб пустити в обіг і одержати прибуток (Матв., 25, 14 – 30). У переносному вживанні означає – не використати наявних можливостей; загубити обдарування [КСВУЛМ, с. 219]; *не мине його чаша ця (сія)* – когось чекають невідворотні випробування, нещастя, неприємності [КС, с. 123]; *відділяти кукіль від пшениці* – євангельський вислів з притчі про людину, що посіяла пшеницю. Вночі прийшов ворог і посіяв між пшеницею кукіль. Раби запропонували господарю вибрати кукіль, та він, боячись, щоб вони не зіпсували посівів пшениці, сказав: «Залиште рости те і те до жнив, а під час жнив я скажу жінцям: зберіть насамперед кукіль і зв'яжіть його у в'язки, щоб спалити, а пшеницю зберіть у житницю мою» (Матф., 13, 24 – 30). Вживається у значенні: відокремлювати шкідливе від корисного, погане від хорошого [КВВУЛМ, с. 43]; *нести свій хрест* – Євангельський образний вислів: «Тоді Ісус сказав учням своїм: коли хто хоче йти за Мною, нехай зречеться себе самого і візьме хрест свій і йде за мною» (Матв., 16, 24). Вислів пов'язаний із давнім звичаєм: засуджені на смерть повинні були нести до місця страти хрести, на яких їх розпинали. У переносному вживанні означає покірність долі; муки, які людина терпить в ім'я ідеї [КСВУЛМ, с. 403]; *положити гріх на душу* – зробити який-небудь непорядний вчинок або злочин [СФУМ, с. 538]; *скорчити Лазаря* – книжн. прикинутися безталанним, нещасним [СФУМ, с. 658]; *заблукана (блудна, приблудна) вівця* – людина, яка порвала стосунки з тим середовищем, до якого раніше належала, або яка збилася з правильного життєвого шляху [СФУМ, с. 94]; *одним миром мазані*

(*рідше помазані*) – ірон. Дуже схожі між собою в чомусь (переважно негативному); з однаковим ставленням до кого-, чого-небудь, з однаковими рисами; однакові (про людей) [СФУМ, с. 363]; *умивати / умити руки* – книжн. Ухилятися від участі в якій-небудь справі, знімати з себе відповідальність [СФУМ, с. 735]; *гору з місця зрушити* – дуже багато зробити [СУІ, с. 80]; *на Божій (останній) дорозі* – заст. У передсмертному стані. Порівняння, що неодноразово вживається в Біблії, як-от: Книга притч Соломона, 7, 2; Псалтир, 16, 8 [ФСУМ-Уж, с. 45].

Яскравим прикладом також можуть служити метафоричні вислови із притч Ісуса Христа. Так, у Нагірній проповіді Ісус називає своїх учнів *сіллю землі*.

Наступна метафора Ісуса – *метати бісер перед свиньми* – озвучена, як і попередня, у Нагірній проповіді. У цьому вислові основна думка полягає в тому, що марно говорити про високі матерії з людьми, яким вони недоступні чи нецікаві; не варто намагатися прищепити любов до духовних цінностей тим, хто свідомо не бажає духовного розвитку.

Ще один метафоричний образ із Нагірної проповіді – *вовк в овечій шкурі*. Ісус говорить про необхідність розпізнавати людей зі злими намірами та лжепророків.

Отже, як бачимо, прикладів БФО, метафоризація яких відбувається безпосередньо в Біблії, дуже багато.

3) БФО, які в українській мові мають, як і БФО другого типу, переносне метафоричне значення. Однак від висловів другого типу вони відрізняються тим, що в Біблії їм відповідають звороти і слова в прямому значенні. Водночас при переході від конкретного значення до узагальненого та переносного, зазвичай, відбувається розширення семантики звороту в цілому. Наприклад, БФО *нести свій хрест* та *іти на Голгофу* належать до одного і того самого сюжету з Євангелія від Івана, у якому розповідається про те, як Ісуса Христа змушували Самого нести Свій хрест до місця кари. У сучасній українській мові перший вислів означає «терпеливо переносити страждання, життєві випробування і труднощі», а інший зворот має значення «піддаватися важким

моральним і фізичним випробуванням, стражданням». Водночас, у двох випадках наявне розширення значення.

Як свідчать результати, серед досліджуваних БФО переважають фразеологічні єдності. Невелика кількість фразеологічних зрощень і фразеологічних сполучень пояснюється специфікою фразеологізмів біблійного походження:

1. Багато із них були запозичені з текстів Біблії повністю, у своїй первинній формі, і набули нового значення, втративши первинне.

2. Походження від давніх текстів, що передбачає наявність застарілих слів і граматичних зв'язків, що не лише ускладнюють використання багатьох БФО у первинному значенні, а й не дають можливості повністю зрозуміти первинне значення вислову.

3. Деякі БФО походять від назв яких-небудь біблійних подій і становлять собою не лише смислову єдність компонентів, а й поняття про саму біблійну подію.

Отже, аналіз БФО у семантичному аспекті дозволяє зробити висновок, що українська мова активно запозичує з Біблії вислови, незалежно від того, у прямому чи метафоричному значенні вони вжиті. Свідомість людини приймає їх в готовому вигляді чи переосмислює, надаючи їм нового значення. Про окремі випадки такого переосмислення ми уже згадували. Причини зміни вихідного значення ФО можуть бути різні. Однак усі вони – свідчення динаміки та розвитку української мови.

Структурно-граматичний аспект

Структурна класифікація – це класифікація фразеологізмів щодо їхньої структурної організації та функціонування у реченні. У фраземіці різних мов ця класифікація презентована дослідженнями В. М. Білоноженко [Білоноженко, Гнатюк, 1989], О. В. Куніна [Кунин, 1996], Ф. П. Медведєва [Медведєв, 1977], М. М. Шанського [Шанский, 1969] та ін.

М. М. Шанський фразеологізми російської мови класифікує за структурою на:

- 1) фразеологізми, відповідні реченню;
- 2) фразеологізми, відповідні словосполученню.

Фразеологізми зі структурою речення підлягають подальшому членуванню на:

а) комунікативні фразеологізми з розмежуванням комунікативних зворотів афористичного типу та комунікативних зворотів, які постають розмовно-побутовими штампами;

б) номінативні фразеологізми, що еквівалентні слову. Основними структурними типами ФО, відповідних словосполученню, вчений виокремлює:

- 1) «іменник + прикметник»;
- 2) «дієслово + іменник»;
- 3) «іменник + іменник у родовому відмінку»;
- 4) «іменник + прийменниково-відмінкова форма іменника»;
- 5) «прийменник + прикметник + іменник»;
- 6) «прийменниково-відмінкова форма іменника + іменник у родовому відмінку»;
- 7) «прийменниково-відмінкова форма іменника + прийменниково-відмінкова форма іменника»;
- 8) «дієслово + прислівник»;
- 9) «дієприслівник + іменник»;
- 10) конструкції із сурядними сполучниками;
- 11) конструкції із підрядними сполучниками;
- 12) конструкції із запереченням «не» [Шанский, 1969].

В. М. Білоноженко розрізняє в українській мові:

1) фразеологізми замкненої структури – фразеологізми, введені в речення як цілком самостійні, закінчені та завершені в структурному і смисловому планах одиниці, що у своїй структурі не мають варіативного компонента, залежного від мовленнєвої ситуації;

2) фразеологізми незамкненої структури – фразеологізми, у структурі яких наявна варіативна лексема, залежна від мовленнєвої ситуації. Незамкнені

конструкції своїми зовнішніми зв'язками з іншими членами речення не закриті і в кожному конкретному вживанні стають структурною основою фразеологізму й обов'язково доповнюються певними, довільно введеними в речення членами. У незамкнених структурах граматичну форму диктує внутрішній контекст фразеологізму та закріплена мовна традиція [Білоноженко, Гнатюк, 1989].

У структурній класифікації фразеологізмів, запропонованій Ф. П. Медведєвим, актуалізовано такі складники:

а) каламбур – стійкий словесний комплекс, що надає вислову іронічного забарвлення (*Що там і говорить, коли й нічого балакать; балакала, говорила – сім мішків гречаного Гаврила; Правда твоя, що на вербі – груші, на осиці – кислиці*);

б) крилатий вислів – стійкий словесний комплекс, що становить граматично викінчене судження і своїм походженням належить до різних літературних, міфологічних або історичних джерел (*Інші часи – інші пісні* (Н. Буало), *Час працює на нас* (В. Гладстон), *Лиш боротись – значить жити* (І. Я. Франко), *Коні не винні* (М. Коцюбинський)), а також біблійні й євангельські вислови;

в) приказка – влучний, образний народний вислів, якому властива синтаксична незавершеність, а його зміст не має повчального характеру (*вивести на чисту воду; як сніг на голову*);

г) прислів'я – стислий і влучний, образний, переважно народний вислів, що стосується різноманітних явищ життя; здебільшого зі структурою двочленного зримовамого речення (*зав'яз пазурець – і пташці кінець; верба товста, та в середині пуста*); наділений ознаками збереження синтаксичної самостійності, вживання в прямому і в переносному значеннях (багатьом властива виразна метафоричність), алегорична форма, повчальний характер, евфонічна спайка лексичних компонентів (фонетичні повтори, асонанс тощо) [Медведєв, 1977, с. 67].

Фразеологізми англійської мови О. В. Кунін розподіляє на класи, підкласи та розряди. Підґрунтям формування класів є функції фразеологізмів під час спілкування, визначені структурно-семантичними властивостями: номінативні фразеологізми (одиниці предикативної або частково предикативної структури), номінативно-комунікативні фразеологізми, фразеологізми ні номінативного, ні комунікативного характеру (вигуків словосполучення і вигуків з предикативною структурою), комунікативні фразеологізми (прислів'я та приказки). Ці класи мовознавець членує на підкласи за ознакою замкненості / незамкненості структури, тобто за ознакою варіативності / неваріативності компонентів фразеологізму. Незамкнуті структури мають лексичні варіанти, допускають нормативне вклинювання змінних елементів, можуть трансформуватися в речення і т. д. Замкнуті структури визначувані відсутністю подібних можливостей, їм притаманні константні компоненти та константні залежності. Уведення у класифікацію цього параметра значно її ускладнює, оскільки фразеологізми сучасної англійської мови є різноманітними за структурними типами і залежностями. Так автор виокремлює константну, константно-варіантну, константно-змінну, константно-варіантно-змінну і трансформаційну залежності компонентів і відповідні структурні типи фразеологізмів [Кунин, 1996].

Традиційною є класифікація О. В. Куніна з розподілом на граматичні, семантичні, структурно-семантичні та стилістичні моделі фразеологізмів [Кунин, 1996, с. 45 – 49].

Структурно-граматична класифікація ФО зумовлена специфікою фразеологічного значення, синтаксичною спеціалізацією фразеологізмів, а також морфологічними властивостями слів, що увійшли до їхнього складу.

У російському мовознавстві специфіку співвідношення фразеологізмів із частинами мови вивчав В. П. Жуков. Дослідник враховує такі граматичні та семантичні властивості ФО, як: спосіб вираження граматично домінуючого компонента, завдяки якому визначається категорійне значення; синтаксична функція в реченні; семантичні особливості (семний склад, здатність передавати

або не передавати оцінне значення); сполучувальні можливості. Крім того, на думку лінгвіста, властивості фразеологізмів здебільшого зумовлені характером семантичної деактуалізації її компонентів, під впливом якої відбувається морфологічна та словотвірна переорієнтація [Жуков, 2006, с. 203].

В україністиці класифікація ґрунтовно опрацьована М. Ф. Алефіренком і М. Т. Демським. М. А. Алефіренко вважає, що фраземи «як одиниці вищого рівня мови утворюють такі семантико-граматичні розряди, які не збігаються з частинами мови як лексико-граматичними категоріями, хоч інколи і співвідносяться з ними» [Алефіренко, 1987, с. 42], і виокремлює такі семантико-граматичні розряди: субстантивні, дієслівні, ад'єктивні, адвербіальні та інтер'єктивні ФО. Семантико-граматичний розряд ФО мовознавець визначає як сукупність гомогенних фразеологізмів, об'єднаних однотипними взаємочинними смисловими елементами різних структурних рівнів. Найважливішими ознаками структурно-граматичного розряду, на думку М. А. Алефіренка, виступають: характер семної репрезентації об'єктивної дійсності в семантичній структурі фразеологізму; наявність або відсутність у лексичних компонентів граматичних категорій і їх морфологічних парадигм; структурно-граматична модель фразеологізму; різновид його граматичного зв'язку з іншими елементами мовленнєвого контексту; синтаксичні функції в реченні.

М. Т. Демський вважає, що всі фразеологізми, за характером їхнього значення та синтаксичними функціями в реченні, можна поділити на такі групи: іменникові, займенникові, прикметникові, дієслівні, прислівникові та вигуківі [Демський, 1994].

Є. Г. Конопленко зазначає, що теорія співвіднесеності фразеологізму і слова дала змогу виокремити специфічні особливості ФО як якісно нових мовних одиниць. Фразеологічне значення у них виникло як наслідок метафоричного переосмислення вільного словосполучення. Відбулася повна або часткова втрата граматичних категорій, притаманних словам – компонентам фразеологізму, що, своєю чергою, спричинило зміни їх

синтаксичної сполучуваності та характеру виконуваної ними синтаксичної функції [Конопленко, 1986, с. 41].

За Ю. Ф. Прадідом, із погляду співвіднесеності з частинами мови, усі фразеологізми умовно можна поділити на дві великі групи:

1) фразеологізми, категорійні властивості яких визначаються порівняно легко за допомогою граматично опорного компонента (здебільшого це ФО, граматичним стрижнем яких є іменники та дієслова);

2) фразеологізми, що мають категорійні ознаки двох і більше частин мови. У зв'язку з цим їм властива розпливчастість меж (здебільшого це ФО, у яких важко або зовсім неможливо вирізнити граматично домінувальний компонент). Також лінгвіст зазначає, що більшу частину фразеологічного складу мови можна згрупувати в такі семантико-граматичні типи або розряди: іменникові (субстантивні), прикметникові (ад'єктивні), дієслівні, прислівникові (адвербіальні) та вигуківі [Прадід, 1997].

Термінологічними складниками цієї класифікації ФО постають:

1. Вигуківі фразеологізми (інтер'єктивні) – фразеологізми, що виражають різноманітні почуття. На противагу іншим фразеологізмам, за М. А. Алефіренком, фразеологізми цього зразка не виконують номінативної функції; основу їхньої смислової структури становлять немотивовані конотативні семи. Процес становлення таких ФО відображає взаємодію різних структурних рівнів мови, результатом якої є десемантизація лексичних компонентів фразеологізмів, їх морфологічна депарадигматизація, вироблення цілісного емоційного значення, втрата синтаксичних відношень, що призводить до синтаксичної нерозкладності багатокomпонентного фразеологічного інтер'єктива. Виокремлено чотири семантичних різновиди інтер'єктивних ФО:

1) емоційні (виражають почуття людини, модально-оцінні характеристики певних ситуацій, ставлення до висловлених думок співрозмовника або погрозу);

2) імперативні (поєднують у своїй смисловій структурі наказовість із вираженням ставлення мовця до об'єкта волевияву);

3) запевнення в чомусь (волевияв спрямовано на самого мовця);

4) формули соціального етикету тощо.

2. Дієслівні фразеологізми – фразеологізми з узагальненою семантикою процесуальної ознаки, об'єктивованою в дієслівних граматичних категоріях виду, стану, способу, особи, часу, що виконує в реченні синтаксичну функцію присудка або обставини. Основні ознаки дієслівних фразеологізмів формуються внаслідок взаємодії різних рівнів мови:

а) семантичного – фразеологічне значення узагальнено-процесуального або процесуально-атрибутивного характеру;

б) морфологічного – дієслівний компонент у ролі граматичного центру фразеологізму, недостатність його морфологічних парадигм (виду, стану, часу, особи, числа, роду);

в) синтаксичного – спеціалізація синтаксичних дієслівних функцій – функції присудка й обставини. Відсутність однієї з названих ознак позбавляє ФО статусу дієслівної. Вплив різних рівнів мови на формотворення компонентів дієслівних фразеологізмів зумовив три зразки їх морфологічної парадигматики:

- парадигмальне формотворення, внаслідок якого регулярно утворювані значущі морфологічні форми дієслівних компонентів фразеологізму;
- редуковані морфологічні парадигми дієслівних компонентів фразеологізму, що регламентовані системотвірними чинниками власне-фразеологічного рівня мови;
- формотворення дієслівних компонентів фразеологізму на основі деактуалізації диференційних граматичних значень паралельних морфологічних форм, що спричиняє розвиток морфологічної варіантності.

На думку М. Т. Демського, носієм категорійних ознак, як і субстратом для різноманітних форм фразеологізмів, є компонент-генетичне дієслово, яке, входячи до складу фразеологізму, втрачає своє лексичне значення. Граматичне значення є тим субстратом, на якому виникають категорійні ознаки дієслівної ФО – вид, час, спосіб, стан [Демський, 1994, с. 26].

Граматичні значення дієслівного фразеологізму і дієслова, що стало компонентом ФО, виражені за допомогою тих самих засобів. Варто пам'ятати, що набір граматичних значень багатьох дієслівних ФО не дорівнює граматичним значенням їхніх компонентів-генетичних дієслів.

3. Займенникові фразеологізми – фразеологізми з дуже загальним і контекстуально залежним значенням, наближеним до особового.

4. Іменникові фразеологізми (субстантивні) – фразеологізми з узагальнено-предметною семантикою, об'єктивованою в граматичних категоріях роду, числа й відмінка, що виконує в реченні синтаксичні функції підмета, іменної частини складеного присудка або додатка.

Одним із основних граматичних засобів вираження узагальнено-предметної номінації, за М. А. Алефіренком, слугує категорія роду субстантивних компонентів, смисловими елементами якої виступають взаємопротиставлені граматичні значення чоловічого, жіночого і середнього родів.

Категорія роду іменникових фразеологізмів має неповне синтаксичне вираження, зокрема, у них відсутнє узгодження з різними формами прикметників. Це пояснюється тим, що переважна більшість субстантивних фразеологізмів містить у своїй структурі ад'єктивні компоненти, які, втративши лексичну самостійність, однак залишившись формально узгодженими з іменниковим компонентом, не дають можливості фразеологізму сполучатися в реченні з самостійним прикметником.

Функціонування категорії числа іменникових фразеологізмів зумовлене значною мірою граматичним числом їх субстантивного компонента.

На функціонування граматичної категорії числа впливає також і синтаксична структура, внаслідок чого субстантивні компоненти фразеологізму з моделлю сурядних словосполучень виявляються позбавленими граматичного числа: (*[i]* *холод і (та) голод* – «важкі життєві умови з великими матеріальними нестатками»). Тавтологічним фразеологізмам також не притаманна граматична категорія числа (*суєта суєт, сухар сухарем*).

Категорія відмінка виражає взаємовідношення між компонентами, а також відношення фразеологізму до лексичного оточення, що марковано взаємозв'язками предметів позначуваної дійсності. Граматична категорія роду субстантивних компонентів фразеологізму має змінний (а не предметно-класифікаційний) характер. Відмінкова форма ФО визначується граматичною формою змінного субстантивного компонента, а відмінкове значення належить усьому фразеологізму як цілісній одиниці.

5. Прикметникові фразеологізми (ад'єктивні) – фразеологізми, яким притаманне категорійне значення атрибутивності, здатність виражати статичну ознаку предметів, яка виконує в реченні функцію неузгодженого означення або іменної частини складеного присудка. Такі фразеологізми співвідносні з якісними прикметниками і за семантикою, і за граматичними властивостями.

Близькі до них компаративні фразеологізми (*як макове зерно (зерня)* – «зовсім малий»; *як скло* – «бездоганний у моральному відношенні»; *як (мов, ніби) з каменя вибитий* – «дуже гарний (про людину)»).

6. Прислівникові фразеологізми (адвербіальні) – фразеологізми обставинної семантики з повною відсутністю морфологічних парадигм, що виконує в реченні функцію обставини (*до другого прищеза* – «дуже довго або ніколи, взагалі, зовсім»).

За Є. Г. Конопленко, прислівникові ФО характеризуються спільним категорійним значенням – прислівниковою семантикою ознаки, тобто якісною характеристикою дії; у морфологічному плані – незмінністю форми; щодо синтаксичного функціонування – роллю обставини в реченні [Конопленко, 1986]. Синтаксична функція адвербіальних фразеологізмів різної структури здебільшого визначується їхньою цілісною семантикою і лише в деяких випадках – ще й значенням граматично стрижневого компонента – прислівника. Виступаючи в ролі обставин, фразеологізми виражають, насамперед, ознаки присудка, вказують на характер здійснення дії, процесу, цілеспрямованість дії, її причину, місце, час і взагалі умови, за яких відбувається дія.

За граматичною будовою БФО поділяємо на дві великі групи:

- 1) БФО, співвідносні за своєю будовою зі словосполученнями;
- 2) БФО, які структурно організовані за моделями речення.

Проведений аналіз дає змогу, враховуючи особливості утворення, запропонувати такі підгрупи БФО, співвідносних за своєю будовою зі словосполученням:

1. ФО біблійного походження, структурою яких є «прикметник + іменник». Найпоширенішу кількість ФО біблійного походження становлять моделі саме цієї підгрупи, де граматично головним виступає іменник, а прикметник – залежним, перебуваючи, як правило, у препозиції: *Адамові діти* [КС, с. 100]; *антихристова печать* [КС, с. 120]; *безплідна смоковниця* [СБС, с. 204]; *вавилонська вежа* [КВВУЛМ, с. 32 – 33]; *вавилонський полон* [КВВУЛМ, с. 33]; *вавилонське стовпотворіння* [КСВУЛМ, с. 76]; *вогненні слова* [СБС, с. 137]; *всесвітній потоп* [КС, с. 103]; *Гефсиманський сад* [СБС, с. 215 – 216]; *Євине поріддя* [КС, с. 100]; *єгипетський полон*; *єрихонські сурми*. *Єрихонські мури* [КСВУЛМ, с. 202]; *золотий телець* [КСВУЛМ, с. 245]; *маслинова гілка* [КВВУЛМ, с. 160]; *найменший брат* [КВВУЛМ, с. 177 – 178]; *земля обітована*. *Обіцяна земля* [КСВУЛМ, с. 234]; *первородний гріх* [КС, с. 102]; *сільний крин* [КВВУЛМ, с. 252]; *фіговий листок* [КВВУЛМ, с. 291 – 292] *смертний гріх* [КВВУЛМ, с. 259]; *страшний суд* [КС, с. 121]; *заблукана (блудна, приблудна) вівця* [СФУМ, с. 94]; *блудний син* [СФУМ, с. 646]; *терновий вінок* [СФУМ, с. 110]; *єгипетська неволя* [СФУМ, с. 538]; *наріжний камінь* [СФУМ, с. 286]; *гірчице зерно* [СФСУМ, с. 118]; *судний день* [ФСУМ у 2-х т.: 2, с. 219] та ін.

2. ФО біблійного походження, структурою яких є «іменник + родовий відмінок іменника». ФО цієї підгрупи є субстантивними, оскільки за своїм значенням і за синтаксичними функціями співвідносяться з іменниками: *влада темряви* [КВВУЛМ, с. 48]; *воскресіння Лазаря* [КВВУЛМ, с. 52]; *дари волхвів* [СБС, с. 156]; *долина печалі* [КС, с. 121]; *сади Едему* [СБС, с. 16]; *злоба дня* [КВВУЛМ, с. 110]; *знамення часу* [КВВУЛМ, с. 110]; *плач Ієремії* [СБС, с. 131]; *камінь спотикання* [СБС, с. 266]; *корінь зла* [КВВУЛМ, с. 135 – 136]; *сіль землі*

[КСВУЛМ, с. 536]; *пісня пісень* [КВВУЛМ, с. 219]; *суєта суєт* [СФУМ, с. 701]; *козел відпущення* [СФУМ, с. 303]; *лепта вдовиці* [СФУМ, с. 332] та ін.

3. ФО біблійного походження, структурою яких є «іменник + прийменник + іменник». За значенням і синтаксичними функціями ці ФО також належать до іменних фразеологізмів: *вигнання з раю* [КС, с. 102]; *пісня над піснями* [КСВУЛМ, с. 460]; *плоть від плоті* [СФУМ, с. 520]; *манна з неба* [СФУМ, с. 367]; *притча во язицех* [СФУМ, с. 568] та ін.

4. БФО, структурою яких є «прийменниково-відмінкова форма іменника + прийменниково-відмінкова форма іменника». Фразеологічне значення цих одиниць та їх синтаксична роль співвідносяться з прислівниками: *від альфи до омеги* [ФСУМ-Уж, с. 7] та ін.

5. ФО біблійного походження, структурою яких є «дієслово + іменник з прийменником або без нього». ФО цієї підгрупи є однією з найчисленніших груп в українській мові, оскільки дієслівно-іменні сполуки вважають найпродуктивнішими у фразеології. Крім цього, до цієї групи фразеологізмів належать фразеологізми біблійного походження, коли при стрижневому дієслові залежними бувають два чи три компоненти: *віддати кесарево кесарю* [КВВУЛМ, с. 42 – 43]; *відділяти кукіль від пшениці* [КВВУЛМ, с. 43]; *відділяти овець від козлищ* [СБС, с. 206]; *посипати попелом (прахом) голову* [КСВУЛМ, с. 474]; *продати за миску сочевиці* [КВВУЛМ, с. 232 – 233]; *знати крамарів з храму* [КВВУЛМ, с. 65]; *іти на Голгофу* [КС, с. 117]; *кинути першим камінь* [КСВУЛМ, с. 284]; *метать жребій об одєждах* [СБС, с. 227]; *отрясти прах* [КСВУЛМ, с. 430]; *побити камінням* [КВВУЛМ, с. 222]; *повернутися на круги своя* [КВВУЛМ, с. 222]; *положити гріх на душу* [СФУМ, с. 538]; *не доведи (не приведи), Господи (Боже, Бог, Господь)* [СФУМ, с. 211]; *умивати / умити руки* [СФУМ, с. 735]; *лізти (грубо перти, пертися і т. ін.) / полізти на рожен (проти рожна)* [СФУМ, с. 346]; *перековувати (перекувати) мечі на орала* [СФУМ, с. 494]; *співати (заводити, завести) Лазаря* [СФУМ, с. 681]; *будувати на піску* [СФУМ, с. 47]; *випити / випивати (пити) гірку (повну) чашу до краю (до дна)* [СФСУМ, с. 598]; *віддавати / віддати, приносити (принести) в (на)*

жертву [СФСУМ, с. 210]; *перевернути гори* [ФПМЛ, с. 91]; *відсилати від Понтія до Пілата* [ФСУМ у 2-х т.: 1, с. 108]; *піти / іти до раю* [ФСУМ-Уж, с. 149] та ін.

6. ФО біблійного походження, структурою яких є конструкції зі сурядними сполучниками. Характерною рисою цих структур є те, що їх компоненти виступають як синонімічні або як антонімічні: *чисті й нечисті* [КС, с. 105]; *алчущі і жаждущі (голодні і спрагли)* [СБС, с. 186]; *будьте мудрі, як змії, і кроткі, як голуби* [СБС, с. 198]; *віддати кесарево кесарю, а Боже Богові* [КСВУЛМ, с. 96]; *земля єси і одійдеш у землю* [КВВУЛМ, с. 107]; *зі страхом і трепетом приступити* [СБС, с. 109]; *рани і скорпіони* [КСВУЛМ, с. 497]; *час розкидати каміння і час складати каміння* [СБС, с. 121]; *на свій образ і подобу (по образу і подобию своєму)* [СБС, с. 15]; *Давид і Голіаф* [СБС, с. 92 – 93]; *пастир і стадо* [КВВУЛМ, с. 213]; *плоть і кров* [КС, с. 100]; *Марта (Марфа) і Марія* [КСВУЛМ, с. 352]; *ні елліна [грека], ні іудея* [КВВУЛМ, с. 196]; *медом і акридами харчуватися* [СБС, с. 165]; *сім корів худих і сім товстих* [КСВУЛМ, с. 537]; *Самсон і Даліла* [СБС, с. 84]; *плач і скрегіт зубовний* [КВВУЛМ, с. 220]; *текти молоком і медом* [КВВУЛМ, с. 271]; *медові та молочні ріки* [СФУМ, с. 600]; *альфа і омега* [СФУМ, с. 20]; *Содом (Содома) і Гоморра* [ФСУМ, с. 842]; *святий та божий* [ФСУМ у 2-х т.: 2, с. 197] тощо.

7. ФО біблійного походження, структурою яких є конструкції з підрядними сполучниками: *берегти, як зіницю ока* [КСВУЛМ, с. 52]; *блаженний муж, що не йде на раду нечестивих* [КВВУЛМ, с. 25]; *блаженні миротворці, бо вони синами Божими стануть* [СБС, с. 185]; *будьте як діти* [КСВУЛМ, с. 71 – 72]; *краще живий собака, ніж мертвий лев* [СБС, с. 121]; *не знає ліва рука, що робить права* [СБС, с. 189 – 190]; *не ведают, что творят* [СБС, с. 228 – 229] та ін. Специфічною рисою цієї підгрупи БФО є те, що стрижневим словом для них виступає сполучник, з якого починаються такі конструкції: *як агнець (акі агнец)* [СФУМ, с. 19]; *як (мов, наче і т. ін.) манни небесної (з неба, з небес)* [СФУМ, с. 367]; *як Божий день* [ФПМЛ, с. 107]; *як з*

хреста знятий [ФСУМ у 2-х т.: 2, с. 272]; *як мертвому кадило* [ФСУМ у 2-х т.: 2, с. 276]; *як той Фома* [ФПМЛ, с. 491] та ін.

Досліджуваний матеріал є підґрунтям для виокремлення чотирьох типів бібліїзмів: номінативні; номінативно-комунікативні; вигуково-модальні; комунікативні.

1. Номінативні БФО – це фразеологізми зі структурою словосполучення, які називають божественну особу, людину, предмет, явище, ситуацію, місце, певну ознаку чи особливість дії, апелюючи до біблійного тексту або виходячи з релігійного світосприйняття дійсності, підкреслюють чи описують через біблійний образ чи ситуацію якусь особливість поняття, особи, її рису чи вчинок. У їхньому складі виокремлюємо:

а) найменування осіб та усталені звертання до них (*козел відпущення* (*козел офірний*) – людина, на яку постійно звалюють чужі провини, той, хто несе відповідальність за інших [КВВУЛМ, с. 131 – 132], *блудний син* – той, хто повертається з каяттям, визнанням своїх провин [СФУМ, с. 646]; *Хома невірний* (*невірячий*) – той, кого важко переконати повірити у що-небудь; людина, яка сумнівається у всьому [СФУМ, с. 752]; *Іов праведний* (*многостраждальний*) – людина, що зазнала багато страждань [КВВУЛМ, с. 118 – 119], *Голіаф* – людина дуже великого зросту і значної фізичної сили [КВВУЛМ, с. 66]), *агнець Божий* – безневинна жертва [КСВУЛМ, с. 11], *Адамово ребро* – жартівливе найменування жінки [КВВУЛМ, с. 10], *Валаамова ослиця* – покірлива, мовчазна людина, що несподівано висловлює протест, чинить опір [СФУМ, с. 469], *вовк в овечій шкурі* – лицемірна людина, яка під маскою доброчесності приховує злі наміри [СФУМ, с. 119];

б) назви певної спільноти або людства загалом (*Адамові діти* – *люди*, *людство* [КС, с. 100]; *Вавілонське стовпотворіння* – збіговисько, шум, безладдя (у цьому ж значенні вживається і слово «Вавілон») [КВВУЛМ, с. 32 – 33]; *єгипетський полон*; *єгипетська неволя* [ФСУМ, с. 670];

в) назви моральних рис людей (*блаженні вбогі духом* – вислів сприймався по-різному: одні вважали, що «прості духом» – це незіпсовані, простодушні,

наївні люди; інші – а таких більшість – «простими духом» називали людей аж надто покірних, позбавлених почуття власної гідності, людей бездуховних [СБС, с. 185]);

г) позначення розумових здібностей (*Соломон мудрий, мудрий як Соломон* [СБС, с. 96] – про мудру, здатну приймати мудре і справедливе рішення, людину;

д) поведінки людей (*піднявся (повстав, пішов) брат на брата* – характеристика запеклої ворожнечі – як сімейної, так і соціальної [КС, с. 107]; *випити гіркотну чашу* – вислів походить з Біблії: «Устань, Єрусалиме, ти, що з руки Господньої випив чашу гніву Його, вихилив до дна чашу сп'яніння, осушив її» (Ісайя, 51, 17). Значення вислову: перетерпіти всі нещастя, дійти до кінця у важкій справі [КСВУЛМ, с. 93]; *замість хліба дати камінь* – у переносному вживанні означає крайню межу черствості, бездушності) [КСВУЛМ, с. 224]; *скорчити Лазаря* – книжн. прикинутися безталанним, нещасним [СФУМ, с. 658];

е) найменування явищ та понять духовного та суспільного життя (*маслинова гілка* – емблема миру і спокою [КВВУЛМ, с. 160]; *втрачений рай, вигнання з раю* – безповоротна втрата чогось дорогого для людини [КС, с. 102]; *Іудин поцілунок* – вчинок людини, що прикриває облесливістю свою зраду [КС, с. 114]; *золоте теля (телець)* – суспільство, у якому особиста залежність людини перетворюється на залежність від світу речей [КС, с. 17]; *камінь спотикання* – цей вислів трапляється і в Старому Заповіті, й у Новому: Ісайя, 28, 16; Послання апостола Павла до римлян, 9, 31 – 33 та ін. Вживається в сучасній мові у значенні: перешкода, на яку наражаються в якійсь справі [КСВУЛМ, с. 271]; *манна небесна* – несподівано одержати життєві блага [КВВУЛМ, с. 157 – 158]; *вавилонська вежа* – вислів походить з біблійної розповіді про те, як люди намагалися побудувати вежу, що сягала б неба. Розгніваний таким зухвальством, Бог змішав мови будівників, вони перестали розуміти один одного, і будівництво – «творення веж (стовпів)» – невдовзі було припинене (Буття, 11, 1 – 9). У переносному значенні «вавилонська вежа» –

справа, яку ніколи не буде завершено, «вавилонське стовпотворіння» – хаос, безладдя [КСВУЛМ, с. 76]; *долина печалі (сліз)*; *юдоль плачу* – життя людини з турботами і печалями; чиясь гірка, стражденна доля [КС, с. 121] тощо); *наріжний камінь* – основа, найсуттєвіша частина чого-небудь [СФУМ, с. 286]; *лепта вдовиці* – порівняно невеликий, посильний вклад у що-небудь спільне [СФУМ, с. 332]; *альфа і омега* – книжн. 1. Початок і кінець чого-небудь. 2. Головне в чомусь, основа, зміст, суть чого-небудь [СФУМ, с. 20]; *гірка чаша* – велике горе, страждання [ФСУМ, с. 945];

є) морально-релігійні формули віри: *не хлібом єдиним жити* – людина не може обмежитися лише задоволенням матеріальних потреб; задоволення духовних запитів не менш важливе для неї [КВВУЛМ, с. 189 – 190]; *віддати кесареві кесарю, а Боже Богові* – За Євангелієм, посланці фарисеїв спитали Ісуса, чи дозволяється платити податки кесареві – римському імператору. Ісус, вказуючи на зображення кесаря на монеті – динарії, сказав: «Віддайте ж кесареві – кесареві, а Богові – Боже» (Матв., 22, 15 – 21). Сучасне значення вислову: будьте безсторонні, віддайте кожному те, що йому належить [КСВУЛМ, с. 96]; *віра без діл мертва* – у сучасній українській мові означає: ідея набуває сили тільки тоді, коли вона підкріплена дією [КСВУЛМ, с. 101]; *десять заповідей*. *Заповіді* – основні моральні приписи для віруючих у юдейській і християнській релігіях. У Старому Заповіті – це десять заповідей Мойсея, у Новому Заповіті – заповіді Ісуса Христа в Нагірній проповіді та притчах. У сучасному слововживанні – високі моральні настанови [КСВУЛМ, с. 171].

2. Номінативно-комунікативні БФО – це фразеологізми комунікативного типу, побудовані за моделлю речення, які називають певну рису чи ознаку людини, образно окреслюють певну ситуацію: *хто взяв меч, від меча і загине* – пересторога проти насильства і агресії [КВВУЛМ, с. 301]; *полова, що її розвіює вітер* – для позначення марноти, нетривалості, скороминущості усього земного [КВВУЛМ, с. 225]; *хіба ревуть воли, як ясла повні?* – незадоволення людини умовами її життя [КВВУЛМ, с. 297]; *камінь наріжний, во главу угла* – основа,

головна ідея, підвалина якоїсь справи [СБС, с. 113]; *легше верблюдові пройти крізь голчане вушко* – вислів вказує на неможливість досягнення чогось [СБС, с. 202]; *лікарю, вилікуй самого себе* – вживається у значенні «перш, ніж осуджувати когось, – виправся сам» [КВВУЛМ, с. 147]; *не мечить бісеру перед свинями* – не витрачайте марно слів перед людьми, які не здатні зрозуміти вас і не погодяться з вами [КВВУЛМ, с. 187 – 188] тощо.

3. Окрему групу в корпусі БФО складають вигукowo-модальні ФО, які виражають різні емоції та ставлення мовця до змісту висловлюваного. У своєму спілкуванні з Богом українці створили цілу систему таких висловів, які передавали їхні релігійні почуття та емоційні реакції на різні ситуації: *розіпни Його!* – настирлива вимога засліплених ненавистю людей розправитися з невинною жертвою [КС, с. 116] тощо.

4. Комунікативні БФО – це біблійні сентенції, релігійні прислів'я, афоризми відомих людей, які функціонують у формі завершених речень (простих, складнопідрядних, складносурядних і безсполучникових) і є важливим засобом комунікації у різних сферах спілкування, наприклад: *хто не працює, той не їсть* – виражає осуд дармоїдів та нероб [КСВУЛМ, с. 625]; *хто сіє вітер, той збирає бурю* – цитата з Книги пророка Осії, де йдеться про тих, що забули про свого Творця: «А що вітер вони засівають, то бурю пожнуть, – у них не буде й колосся, а зерно не видасть муки, коли ж видасть, чужі поковтають її» (8, 7) [КСВУЛМ, с. 626] тощо.

Фразеологізми, співвідносні зі словосполученням, організовуються за моделями вільних сполучень слів, властивих тій чи тій частині мови. Такі ФО співвідносять з різними частинами мови:

1. Іменникові фразеологізми – характеризують людей, позначають назви неживих істот, абстрактні поняття: *агнець Божий* [КВВУЛМ, с. 10]; *Адамові діти* [КВВУЛМ, с. 10]; *альфа і омега* [СУІ, с. 15]; *антихрист* [КС, с. 120]; *апостол* [КС, с. 113]; *безплідна смоківниця* [СБС, с. 204]; *блудний син* [СФУМ, с. 646]; *вавилонська вежа* [КВВУЛМ, с. 32 – 33]; *Валаамова ослиця* [КСВУЛМ, с. 79]; *влада темряви* [КВВУЛМ, с. 48]; *вовк в овечій шкурі* [КВВУЛМ, с. 48 –

49]; *голос (глас) волаючого (вопіючого) в пустелі (в пустині)* [СФУМ, с. 159]; *долина печалі* [КВВУЛМ, с. 80]; *друг, що тричі відрікся* [КСВУЛМ, с. 185]; *Єва. Праматір Єва* [КВВУЛМ, с. 88]; *єгипетська тьма* [СФУМ, с. 728]; *земля обітована* [КВВУЛМ, с. 200]; *злоба дня* [КСВУЛМ, с. 237]; *знамення часу* [КВВУЛМ, с. 110]; *золоте теля (телець)* [КС, с. 17]; *десять заповідей* [КСВУЛМ, с. 171]; *камінь спотикання* [КСВУЛМ, с. 271]; *корінь зла* [КВВУЛМ, с. 135 – 136]; *сіль землі* [КСВУЛМ, с. 536], *терновий вінок* [КС, с. 117]; *заборонений плід* [СФСУМ, с. 408]; *Божий дім* [ФПМЛ, с. 115]; *зблудла вівця* [СУІ, с. 113]; *Боже теля* [СУІ, с. 27] та багато ін. Такі ФО здебільшого виконують функцію підмета і додатка.

2. Дієслівні фразеологізми – виражають загальне значення дії: *брат піднявся (повстав, пішов) на брата* [КС, с. 107]; *віддати кесарево кесарю, а Боже Богові* [КСВУЛМ, с. 96]; *влити нове вино в старі міхи* [КВВУЛМ, с. 48]; *випити гірку чашу, випити чашу до дна* [СБС, с. 216]; *гнати крамарів з храму* [КВВУЛМ, с. 65]; *іти на Голгофу* [КС, с. 117]; *закопати талант у землю* [КСВУЛМ, с. 219]; *Каїнове діло чинити* [КС, с. 107]; *кожний камінь кричить* [КВВУЛМ, с. 131]; *не мине його чаша ця (сія)* [КС, с. 123]; *перекувати мечі на орала* [КВВУЛМ, с. 215]; *віддати (віддавати) Богу (Богові) душу* [СФУМ, с. 99]; *жити не хлібом єдиним (одним)* [СФУМ, с. 236]; *нести свій (важкий, тяжкий) хрест* [СФУМ, с. 433]; *положити гріх на душу* [СФУМ, с. 538]; *будувати на піску* [СФУМ, с. 47]; *піти / іти до раю* [ФСУМ-Уж, с. 149] та багато ін. Їм властиві граматичні категорії часу, виду, особи, числа, способу і стану.

3. Вигуківі – ФО, що виражають експресивно-вольові реакції мовців: волевиявлення, побажання, прохання тощо. Наприклад: *хай буде світло (хай станеться світло)* [СБС, с. 13]; *розіпни Його* [КС, с. 116]; *благословить тебе Господь* [ФПМЛ, с. 94] та ін.

4. Адвербіальні фразеологізми – виражають ознаку ознаки: *книга за сімома печатями* [КСВУЛМ, с. 289]; *берегти, як зіницю ока* [КСВУЛМ, с. 52]; *по образу і подобию своєму (на свій образ і подобу)* [СБС, с. 15]; *ні на йоту*

[СБС, с. 187]; *око за око [зуб за зуб]* [КВВУЛМ, с. 203]; *(мов, ніби тощо) мертвому кадило* [СФУМ, с. 284]; *у поті чола* [ФСУМ-Уж, с. 134].

5. Ад'єктивні фразеологізми – виражають якісну характеристику предмета: *алчущі і жаждущі (голодні і спрагли)* [СБС, с. 186]; *блаженні вбогі духом* [СБС, с. 185]; *не от міра сего (не од світу цього)* [СБС, с. 221]; *одним миром мазані (рідше помазані)* [СФУМ, с. 363]. Щодо граматичних категорій, то цим БФО властива категорія роду і числа.

У результаті кількісних підрахунків встановлено, що кількість БФО за лексико-граматичними розрядами у процентному співвідношенні становить: 51 % – іменникові (*блудний син* [КС, с. 121] та ін.); 34 % – дієслівні (*піддати анафемі* [СБС, с. 268] та ін.); 6 % – вигуківі (*Боже мій* [СФСУМ, с. 53] та ін.); 5 % – адвербіальні (*не взірая на ліца* [СБС, с. 205] та ін.) та 4 % – ад'єктивні (*блаженні вбогі духом* [КСВУЛМ, с. 61] та ін.).

Емоційно-оцінний аспект

Експресивно-стилістична класифікація фразеологізмів – класифікація ФО з погляду закріплення за функціональними стилями мови з урахуванням експресивно-стилістичних властивостей (опрацьована Г. П. Їжакевич [Їжакевич, 1971], В. Д. Ужченком і Д. В. Ужченком [Ужченко, 2005], М. М. Шанським [Шанский, 1969] та ін.). Стилістичні особливості певних типів фразеологізмів вивчали А. М. Григораш [Григораш, 1987], С. М. Муниця [Муниця, 1974] та ін.

Різні думки щодо стилістичних можливостей фразеологізмів та їх класифікації висловлювало багато вчених (Ш. Баллі, Б. О. Ларін, Г. П. Їжакевич та ін.). В. В. Виноградов указував на складність таких досліджень: «У будь-якому разі до стилістики завжди належить характеристика експресивних відтінків фразеологічних одиниць, визначення сфер мовлення й літературно-жанрових меж їх ужитку» [Виноградов, 1955, с. 64].

Ш. Баллі, в основі поглядів якого були порівняння «експресивного факту» з «одиницею мислі», розробив метод ідентифікації. Ідентифікувати експресивний факт – це означає прирівняти його до одиниці думки, визначити його шляхом підстановки неемоційного слова, слова-ідентифікатора [Балли, 1961, с. 34].

Виокремлені дві категорії фразеологізмів (фразеологічні групи і фразеологічні єдності) Ш. Баллі пов'язує з різним ступенем експресивно-емоційного забарвлення.

На думку Г. П. Їжакевич, стилістична класифікація фразеологізмів повинна забезпечувати два аспекти дослідження:

1) функційно-стильовий аспект (співвідношення окремих фразеологізмів або їх груп із функціональними стилями чи їх різновидами), що має на меті визначити специфіку використання фразеологізмів у різних стилях мови, встановити закріпленість їх за стильовими функційними різновидами, а також простежити можливості й наслідки переходу сталих словосполучень із системи одних стилів до інших;

2) власне стилістичний аспект (у широкому розумінні враховує закріпленість чи переважне вживання сталого словосполучення у певній сфері мовлення; у вузькому розумінні виявляє експресивні властивості, окреслює власне-стилістичні функції фразеологізмів, що в мовленні виступають із певними художньо-виражальними настановами (урочистості, іронії тощо) або набувають певного емоційного забарвлення, відтворюючи позитивну / негативну оцінку). Цей аспект дослідження дозволив дослідниці виокремити розмовно-побутові, народно-поетичні та книжні фразеологізми [Їжакевич, 1971].

Під час опрацювання експресивно-стилістичної класифікації фразеологізмів М. М. Шанський враховує обмеженість уживання ФО різними стилями мови та здатність фразеологізмів виражати оцінку [Шанський, 1969, с. 127], диференціює фразеологізми на міжстильові, розмовно-побутові, книжні (фразеологічні архаїзми і фразеологічні історизми).

Стилістичне забарвлення фразеологізмів В. Д. Ужченко та Д. В. Ужченко розуміють як стильову належність фразеологізмів закріплення за певними сферами мовленнєвого спілкування, і як перебування за межами літературної мови, пор.: розмовні, просторічні, фольклорні та книжні фразеологізми.

Стилістичне забарвлення фразеологізмів безпосередньо пов'язане з експресивністю, емоційністю й оцінністю.

Я. А. Баран вважає, що основу стилістичної класифікації ФО становить поняття бінарності у фразеологічному значенні (наявність предметно-логічного й експресивного складників), і класифікує фразеологізми на:

- 1) фразеологізми, у яких одночасно актуалізовані предметно-логічний та експресивний компоненти;
- 2) фразеологізми, у яких предметно-логічний компонент виступає як потенційна можливість;
- 3) фразеологізми, у яких експресивний компонент постає як потенційна можливість [Баран, 1979].

Склад експресивно-стилістичної фразеологічної класифікації визначений такими основними термінами:

1. Фразеологізми книжні – фразеологізми, використовувані в книжному стилі, переважно в писемному мовленні, зі специфічним «підвищеним» експресивно-стилістичним забарвленням.

У складі книжної фразеології М. М. Шанський розрізняє: наукові (*хімічна реакція; магнітна вода*), публіцистичні (*шокова терапія; закон джунглів; чорний вівторок*), офіційно-ділові (*мінімальна зарплата; юридична особа; громадські організації*) та художні (*з легкої руки; біла ворона; ні живий ні мертвий*) фразеологізми [Шанський, 1969, с. 131].

Особливе місце серед останніх посідають застарілі фразеологізми, які витлумачують як такі, що вийшли з активного вжитку. Ступінь застарілості фразеологізму, за М. М. Шанським, може бути різним: одні фразеологізми зовсім вийшли з ужитку та без спеціальних пояснень є незрозумілими, інші, хоч і постають застарілими, відомі та використовувані сьогодні з різною стилістичною метою, зокрема для створення мовленнєвого колориту епохи, урочистості або для комічного ефекту [Шанський, 1969].

В. Д. Ужченко та Д. В. Ужченко зазначають, що книжні фразеологізми функціонують у наукових і публіцистичних текстах, у художніх творах, однак

трапляються значно рідше за інші типи фразеологізмів [Ужченко, 2005, с. 250]. До книжних фразеологізмів, на думку дослідників, належать передусім запозичення з грецької міфології, біблійних легенд, запозичення зі старослов'янської та європейських мов.

За спостереженнями Г. П. Їжакевич, основною сферою побутування книжних фразеологізмів є науковий, офіційно-діловий, публіцистичний і художньо-белетристичний стилі. Мова української художньої літератури, за Г. П. Їжакевич, включає до свого складу два виразно відмінні за характером свого стилістичного функціонування види книжних фразеологізмів: 1) старокнижну українську й церковнослов'янську фразеологію й афоризми з літературних творів, що сприймаються як стилістично позначені чужорідні компоненти; 2) сталі словосполучення публіцистичного, наукового, виробничо-професійного характеру, що входять як органічний компонент у структуру художньо-белетристичного стилю.

2. Фразеологізми розмовні – літературні, дещо знижені фразеологізми, властиві переважно усному мовленню (найчастіше використовувані в буденному, невимушеному спілкуванні, у художній літературі для пожвавлення діалогів). Цей тип фразеологізмів охоплює найбільшу частину фразеологічного фонду.

3-поміж розмовних фразеологізмів В. Д. Ужченко та Д. В. Ужченко вирізняють три підгрупи:

1) літературно-розмовні – фразеологізми тільки з літературними компонентами, використовувані переважно в авторському мовленні;

2) ужитково-розмовні – фразеологізми, що у своєму складі мають розмовне або літературне слово з розмовним значенням і вживані в авторському мовленні та в мові;

3) фамільярно-розмовні – фразеологізми, якими найчастіше послуговуються в грубуватому-невимушеному діалогічному мовленні [Ужченко, 2005].

3. Фразеологізми просторічні – стилістично знижені фразеологізми, що функціонують переважно в усному мовленні або художній літературі здебільшого в мові персонажів.

4. Фразеологізми фольклорні – фразеологізми, що забарвлені емоційністю небуденності та належать і за походженням, і за вживанням до народно-поетичної сфери.

З-поміж фразеологізмів цього зразка В. Д. Ужченко та Д. В. Ужченко виокремлюють запозичення з казок, що тісно пов'язані з народними думами та піснями (*на ясні зорі, на тихі води*, фольк. – «в Україну; додому, в рідні краї»).

1. Фразеологізми міжстильові – фразеологізми, уживані в усіх стилях мови з «нульовою» стилістичною характеристикою, тобто позбавлені емоційно-експресивного забарвлення й оцінки, і використовувані власне в номінативній функції: М. М. Шанський до основних ознак міжстильових фразеологізмів зараховує: відсутність оцінки й експресивного забарвлення, функцію найменування явищ об'єктивної дійсності, загальноживаність, стилістичну нейтральність у синонімічних рядах [Шанский, 1969].

За характером оцінки, Ж. В. Краснобаєва-Чорна фразеологізми класифікує на:

1. Позитивнооцінні ФО – відповідають зоні «добре» оцінної шкали та позиціоновані як «добре», «схвалювати», «задовольняти», «цінний», «цікавити», «стверджувати», «відповідати нормі» (*сіль землі* – «найкращі, найвидатніші представники народу»).

2. Негативнооцінні ФО – відповідають зоні «погано» оцінної шкали, інтерпретовані як «погано», «не схвалювати», «не задовольняти», «нецінний», «не цікавити», «заперечувати», «не відповідати нормі» (*на тонку* – «погано, як-небудь»; *рідного батька продасть* – «непорядний, здатний зрадити, вчинити підлість»).

3. Нейтральнооцінні ФО – фразеологізми нейтральної зони оцінної шкали, що містить об'єкти, не співвідносні з ознаками «добре» або «погано» (*на адресу* – «стосовно кого-небудь, про когось, щось»).

4. ФО з дифузною оцінкою – значення яких містить одночасно і позивну, й негативну оцінки; оцінне значення таких фразеологізмів детермінує контекст [Краснобаєва-Чорна, 2017].

Доведено, що генетичний механізм оцінки є універсальним, а внаслідок переплетення з людською діяльністю він набуває індивідуальних рис і відповідно в мовній картині світу отримує типологічно спільні та самобутні вияви. Основу будь-якої оцінки становить логічний підхід. Відповідність об'єкта оцінки наявним у свідомості реципієнта нормам викликає позитивну оцінку, а невідповідність їм – негативну. Ж. В. Краснобаєва-Чорна використовує тризначну систему оцінки – «позитивна», «негативна», «ситуативна». Оцінні значення фразеологізмів не обмежуються поняттями «добре» та «погано», вони функціонують у семи семантичних діапазонах. У межах семантичного діапазону «добре / погано» фразеологізми утворюють дві групи із кількісним домінуванням негативної оцінки:

1. «Позитивна оцінка», у якій виокремлено загальнооцінні (*сіль землі*) і конкретнооцінні (*золоті уста*).
2. «Негативна оцінка» з виокремленням загальнооцінних (*як з гречки лико*, жарт. і конкретнооцінних (*ні риба ні м'ясо*) фразеологізмів.

Фразеологізми з позитивною оцінкою семантичного діапазону «схвалювати / не схвалювати» репрезентовано групою «Схвалювати» (*віддавати / віддати честь*).

Фразеологізми з негативною оцінкою представлені групою «Не схвалювати» (*хто [ж] бачив (видав)?* із можливістю активізації самостійної семи «несхвальне», зафіксованої фраземографічним джерелом (*грати / зіграти дурня (дурника)*). Виявами задоволення в семантичному діапазоні «задовольняти / не задовольняти» постають щастя (*народився в сорочці; веселість і радість ([аж] душа (серце) радіє (радується)*).

Фразеологізми з негативною оцінкою утворюють групу «Не задовольняти» з такими виявами незадоволення: а) гнів, досада, обурення,

роздратування (*матері твоїй дуля, лайл.*); б) злість (*рвати вудила*); в) оскаженілість (*зуби скриплять*) тощо.

Оцінні фразеологізми характеризують об'єкт у семантичному діапазоні «цінний / нецінний», утворюючи групу «Цінний» (*на дорозі (на вулиці, на смітті і т. ін.) не валяється*) і групу «Нецінний» (*гріш (копійка, шаг) ціна [в базарний день]*) [Краснобаєва-Чорна, 2015].

Говорячи про емоційно-оцінні характеристики БФО, варто зауважити, що це мовні одиниці вторинної номінації, для яких головним є не стільки номінація, скільки саме вираження емотивності, оцінності. Тому майже всі вони тією чи тією мірою стилістично забарвлені. В емоційно-оцінному аспекті розрізняють фразеологізми урочисті, жартівливі, фамільярні, іронічні, зневажливі, лайливі, вульгарні тощо. Однак все ж з-поміж фразеологізмів виокремлюється порівняно невелика група відносно нейтральних щодо емоційності, оцінності ФО і власне емоційно-оцінно забарвлені ФО.

Словники різних періодів по-різному трактують фразеологізми біблійного походження в емоційно-оцінному аспекті. Наприклад, БФО *агнець Божий* (*Боже ягня, Божя вівця*), який зафіксовано в чотирьох словниках, у кожному із них має особливе трактування. СФУМ вказує на несхвальне значення цього вислову – «книжн., несхв. Безвольна, покірлива, розумово обмежена людина» [СФУМ, с. 19].

На сатиричному звучанні цього бібліїзму наголошує КВВУЛМ – «перші слова католицької молитви «*Agnus Dei*» (вівця божя). У християнській міфології – символ смирення і покірності. У сучасній літературі цей вислів часто вживається з метою досягнення сатиричного ефекту при зображенні безвольних і нерозумних людей» [КВВУЛМ, с. 10].

Іронічне вживання вищезгаданих висловів подає СБС, де підкреслено: «іронічно вживається вислів «*агнець Божий*» («*Боже ягня*», «*Божя вівця*») – на позначення смирної громади, що не має власної думки, сліпо йде за провідцями» [СБС, с. 259].

СФСУМ не містить жодних стилістичних характеристик цієї БФО – «безвільна, наївна людина. Символ смирення та покірливості» [СФСУМ, с. 28].

Бібліїзм *Адамове реберце (Адамове ребро)* усі проаналізовані фразеологічні словники, крім КС, трактують як фразеологізм із жартівливим забарвленням: СФУМ – «*жарт. жінка*» [СФУМ, с. 596]; КВВУЛМ – «за біблійною легендою, Бог створив першу жінку з ребра першого чоловіка Адама (Буття, 2). У сучасній мові «Адамове ребро» – жартівливе найменування жінки» [КВВУЛМ, с. 10]; СБС – «*Адамове ребро*», «*Адамове реберце*» – так жартівливо часом називають жінку» [СБС, с. 20]; ФСУМ у 2-х кн. – «*книжн., жарт. – жіноча стаття (За біблійною легендою, жінка створена з ребра Адама)*» [ФСУМ-Уж, с. 18]. І лише КС подає нейтральну характеристику ФО – без жартівливого забарвлення значення – «жінка» [КС, с. 100].

Фразеологізм *блажен муж, що не йде на раду нечестивих* із усіх трьох словників, у яких він фіксується, лише КВВУЛМ вказує на іронічне забарвлення вислову: «вислів походить із Біблії, де сказано: «Блаженний муж, що не ходить на раду нечестивих, і не ступає слідом за грішниками, і в зібранні злоріків не сидить» (Псалом 1). Часто вживається в літературній мові у прямому та переносному, іронічному значеннях» [КВВУЛМ, с. 25].

БФО *Валаамова ослиця (Валаамова ослиця заговорила)* зафіксований у чотирьох проаналізованих фразеологічних словниках. І лише один із них вказує на іронічне забарвлення цієї ФО – «вислови «*Валаамова ослиця*», «*Валаамова ослиця заговорила*» вживаються іронічно, коли говорять про людей, мовчазних і покірних, які несподівано починають протестувати, захищаючи себе чи інших. Вислови ці вживають також іронічно – стосовно людей нерозумних» [СБС, с. 76 – 77].

Бібліїзм *всяке даяння (даяніє) благо* зафіксовано лише у двох фразеологічних словниках української мови. І в обидвох на прикладах засвідчено його іронічне забарвлення: СБС – «найчастіше цей вислів вживається іронічно – як оцінка чийхось внесків – явно невеликих – у певну справу» [СБС, с. 274]; КВВУЛМ – «вислів походить з Соборного послання

апостола Іакова (1, 17). Вживається також в іронічному значенні» [КВВУЛМ, с. 57].

БФО *Єрихонська труба* у кожному з проаналізованих словників трактується як такий, що має іронічне забарвлення. Наприклад, СУІ – «*книжн.*, *ірон.* – дуже сильний голос» [СУІ, с. 108]; ФСУМ у 2-х кн. – *ірон.* – дуже сильний голос [ФСУМ у 2-х т.: 1, с. 184].

Бібліїзм *земля єси і одійдеш у землю* також у різних словниках має різні характеристики. Іронічне забарвлення цього вислову подано лише у КВВУЛМ – «за біблійною легендою, Бог, виганяючи Адама з раю, сказав: «У поті чола свого їстимеш хліб твій, поки не повернешся в землю, що з неї узято тебе; земля бо єси [є] і одійдеш у землю» (Буття, 3, 19). У сучасній українській літературній мові часто трапляється з іронічним забарвленням» [КВВУЛМ, с. 107]. СБС подає те ж саме значення приклад уживання крилатого вислову О. Довженком, але без вказівки на його іронічне забарвлення: «мовляв, униз дивись, пригноблений чоловіче» [СБС, с. 24].

Досить поширений фразеологізм біблійного походження *манна небесна*, який зафіксовано майже у всіх проаналізованих фразеологічних словниках, лише у двох із них містить вказівку на іронічне забарвлення вислову. СФУМ – «*жарт.* Те, що легко дістається; щось бажане, приємне і т. ін.» [СФУМ, с. 367]; «*жарт.* Щось неймовірно, приємне, легкодоступне» [ФСУМ-Уж, с. 96].

Усі фразеологічні словники, які містять у своєму складі крилате слово *Марія Магдалина*, виразно вказують на його іронічне забарвлення. КВВУЛМ – «Марія з м. Магдали, за євангельською легендою, була зцілена Ісусом, який вигнав з неї бісів. Після цього вона розкаялась у своїх гріхах, залишивши розпусне життя, і стала його вірною послідовницею. Покаянними Магдалинами звуть розпусних жінок, які повернулися на шлях трудового, чесного життя. Вживається це ім'я також іронічно, найчастіше для означення людини, яка кається у своїх гріхах» [КВВУЛМ, с. 158]; СБС – «ім'я Марії Магдалини стало крилатим. Так називають жінок легкої поведінки, які повернулися на шлях

чесного життя (або й не повернулися). Іронічно це ім'я позначає людину, яка плаксиво або й нещиро кається в чомусь» [СБС, с. 253].

Отже, фразеологізми біблійного походження сучасної української мови за емоційно-експресивним забарвленням можна поділити на дві групи:

- 1) з позитивною характеристикою (з жартівливим відтінком значення);
- 2) з негативною характеристикою (з іронічною, сатиричною конотацією).

Більшість БФО, як свідчать результати досліджень, наділені позитивним емоційно-експресивним забарвленням.

Наявність у сучасній українській мові фразеологізмів біблійного походження з негативною емоційно-експресивною характеристикою (іронічним, несхвальним відтінком) пояснюється наявною в мові тенденцією до десакралізації, що проявляється в переході БФО з релігійно-культової сфери в загальнопобутову, про що вже було сказано вище. Таким чином, бібліїзми створюють урочистість, піднесеність, або, навпаки, надають іронічного, сатиричного забарвлення.

2.2. Лексичні особливості біблійних фразеологічних одиниць

Аналіз фразеологізмів за лексичним складом полягає в урахуванні характеру лексичного складу ФО, тобто специфічних особливостей слів-компонентів, що формують фразеологізми як цілісні мовні одиниці.

Класифікація фразеологізмів за лексичним складом опрацьована М. М. Шанським на матеріалі російської мови, В. Д. Ужченко і Д. В. Ужченко на матеріалі української мови з виокремленням таких фразеологічних різновидів:

1) фразеологізми активні – регулярно вживані в сучасній літературній мові. В. Д. Ужченко і Д. В. Ужченко зазначають, що серед активних фразеологізмів усталені вислови різної структури; різного експресивно-стилістичного забарвлення; з різним ступенем семантичної цілісності та вмотивованості; різних сфер первісного функціонування;

2) фразеологізми пасивні – ФО, що вийшла з активного вжитку, однак може траплятися в літературному жанрі. Пасивні фразеологізми членовані на застарілі та фразеологізми-інновації:

а) фразеологізми застарілі – фразеологізми, що відбивають і звичайні поняття, й такі, що з різних причин вийшли з активного вжитку. До застарілих В. Д. Ужченко і Д. В. Ужченко зараховують фразеологізми зі старослов'янським за походженням словом;

б) фразеологізми-інновації – фразеологізми, нові за формою та змістом, або старі за формою з новою конотацією, або новий варіант старих за формою словосполучень. Зміни у сфері фразеології відображають взаємодію інтра- й екстралінгвальних чинників. Серед новотворів В. Д. Ужченко і Д. В. Ужченко виокремлюють декілька семантичних розрядів: сучасні політичні процеси й явища; економічна ситуація; соціальні відносини; соціальні прошарки; ситуації для соціуму; засоби впливу на когось; характерологічні найменування осіб; експресивні найменування країн; характеристика часових періодів; оцінка соціально-політичних і побутових явищ; духовна культура тощо [Ужченко, 2005].

БФО посідають у фразеологічній системі української мови чільне місце. З одного боку, вони є частиною української фразеології і, відповідно, на неї поширюються усі закономірності, що діють в українській фразеологічній системі, а тому БФО наділені усіма диференційними ознаками ФО української мови. З іншого боку, БФО займають окреме особливе місце, тобто мають низку специфічних ознак, які відрізняють БФО від інших ФО української мови.

Фразеологізми біблійного походження вирізняються з-поміж інших ФО образністю думки та відповідним лексичним наповненням. За змістом БФО характерна яскраво виражена дидактична тематика; у стилістичному плані фразеологізмам, що походять із Біблії, притаманна висока, урочиста, піднесена тональність; з точки зору форми – архаїчний колорит старослов'янізмів. До складу БФО часто входять застарілі слова; форми, які вийшли з активного вжитку, біблійна термінологія тощо.

Архаїчний колорит – одна із особливостей БФО української мови – яскраво виражений у багатьох ФО, які увійшли в українську мову безпосередньо з церковнослов'янського перекладу і зберегли ознаки старослов'янізмів: *взискующіє града* [СБС, с. 272]; *злоба дня* [КВВУЛМ, с. 110]; *яко тать в ноці* [СБС, с. 270] та багато ін.

Серед архаїзмів можна виокремити:

1. Власне лексичні архаїзми. Ця група архаїзмів, за результатами спостережень, найчастіше трапляється у складі досліджуваних ФО. Наприклад: *алчуці і жаждуці* [СБС, с. 186]; *ветхий Адам* [СБС, с. 20]; *взискующіє града* [СБС, с. 272]; *всяке даяння (даяніє) благо* [КВВУЛМ, с. 57]; *ввійти в плоть і кров* [КСВУЛМ, с. 464]; *земля єси і одійдеш у землю* [КВВУЛМ, с. 107]; *на розпуттях велелюдних* [СБС, с. 132]; *не взірая на ліца* [СБС, с. 205]; *не мине його чаши ця (сія)* [КС, с. 123]; *не ведают, что творят* [СБС, с. 228 – 229]; *не сотвори собі кумира* [СБС, с. 68]; *не от міра сего* [СБС, с. 221]; *отрясти прах* [КВВУЛМ, с. 208]; *нині отпущаєші* [СБС, с. 158]; *розверзлися хлябі небесні* [КВВУЛМ, с. 243]; *плач і скрегіт зубовний* [КСВУЛМ, с. 462]; *суєта суєт. Марнота марнот* [КСВУЛМ, с. 563]; *тьма кромішна* [КСВУЛМ, с. 591]; *яко тать в ноці* [СБС, с. 270]; *первородний гріх* [КС, с. 102]; *нічтоже сумняся (сумняшесья)* [КВВУЛМ, с. 195]; *долина печалі (сліз); юдоль плачу* [КС, с. 121]; *мстать жребій об одеждах* [СБС, с. 227]; *від сотворіння світу* [СФУМ, с. 678]; *хліб насущний (насушний)* [СФУМ, с. 746]; *голос (глас) волаючого (вопіючого) в пустелі (пустині)* [СФУМ, с. 159]; *агнець Божий* [СФУМ, с. 19] та ін.

2. Лексико-фонетичні архаїзми – кількісно значно менша група архаїзмів у складі БФО, порівняно з власне лексичними. Наприклад: *тємна вода во облацех* [СБС, с. 110]; *притча во язицех* [СФУМ, с. 568] тощо.

Історія функціонування БФО в українській літературній мові є довготривалою і своєрідною: за час свого існування багато одиниць можуть піддаватися різноманітним трансформаціям. Нині багато БФО осучаснюються, змінюючи свою форму та лексичне наповнення. Наприклад: *агнець Божий*

(*Божя овечка*) [КВВУЛМ, с. 10]; *долина печалі. Юдоль плачу* [КСВУЛМ, с. 180]; *алчущі і жаждуші* [СБС, с. 186] – *голодні і спрагли* [СБС, с. 186]; *глас вопіючого в пустині* [СУІ, с. 77] – *голос (глас) волаючого (вопіючого) в пустелі* [КВВУЛМ, с. 66 – 67]; *темрява зовнішня, тьма кромішня* [КВВУЛМ, с. 280] – *темрява зовнішня* [СБС, с. 203]; *отрясти прах (отрясті прах от ног своїх)* [КВВУЛМ, с. 208] – *обтрусити порошок (обтрусити порошок з ніг своїх)* [СБС, с. 196 – 197]; *плач і скрегіт зубовний* [КВВУЛМ, с. 220] – *плач і скрегіт зубів* [СБС, с. 203]; *плоть од плоті* [ФПМЛ, с. 330] – *плоть від плоті (плоть і кров)* [КС, с. 100] та ін. Однак старі смисли нікуди не зникають, вони залишаються незмінними. Істина, яку Ісус Христос доносив до людей через Святе Письмо, – непідвладна часові.

Ще однією важливою тенденцією, що впливає на трансформацію семантики біблійних зворотів, є десакралізація мовних одиниць, яка відбувається не лише в українській, а й інших мовах [Балли, 1961, с. 60]. Оскільки Біблія – це книги Святого Письма, то цілком зрозуміло, що біблійні тексти містять велику кількість сакральних слів, зворотів, формул, мовних одиниць і т. д., пов'язаних з релігійною сферою. З плином часу все, що належало до сакральної сфери – цитати зі Священних книг, ритуально-обрядові формули, позначення культових предметів, релігійні написи і т. д. – у повсякденному спілкуванні людей поступово піддається десакралізації, тобто переходу із сакральної, релігійної сфери у сферу загально-побутову. У результаті таких змін деякі бібліїзми суттєво змінили свою семантику.

У зв'язку з процесом десакралізації серед БФО з'явилися одиниці з іронічним, жартівливим забарвленням. Як зазначає О. С. Зайцева, широке вживання БФО в мовленні сприяє «стиранню» первинного книжного забарвлення, характерного для цих одиниць [Зайцева, 2010, с. 13 – 17]. У результаті – відбувається зникнення їх експресивності – поступовий стилістичний перехід біблійних висловів із книжного стилю в нейтральний, а згодом – і в розмовний. І ця стилістична характеристика зафіксована словниками. Наприклад: *одним миром мазані (рідше помазані)* – ірон. Дуже

схожі між собою в чомусь (переважно негативному); з однаковим ставленням до кого-, чого-небудь, з однаковими рисами; однакові (про людей) [СФУМ, с. 363]; *манна небесна – жарт.* щось неймовірно, приємне, легкодоступне [ФСУМ, с. 96]; *манна небесна (з неба, з небес) – жарт.* те, що легко дістається; щось бажане, приємне і т. ін. [СФУМ, с. 367]; *єрихонська труба – книжн., ірон.* дуже сильний голос [ФСУМ-Уж, с. 108] тощо.

Ще одним типом змін, яким можуть піддаватися БФО, є т. зв. редукція, коли окремі компоненти ФО стають зайвими і зникають, а сама ФО стає компактнішою і лаконічнішою. Так, фразеологізм *вбогі духом* походить із фрази «блаженні вбогі духом, бо їхнє Царство Небесне».

Аналізуючи лексичний склад бібліїзмів, впадає у вічі велика кількість ФО, що містять власні назви:

а) антропоніми: *Адамові реберце* [КС, с. 100]; *Адамові діти* [КВВУЛМ, с. 10]; *Валаамова ослиця* [КВВУЛМ, с. 34]; *воскресіння Лазаря* [КВВУЛМ, с. 52]; *Давид і Голіаф* [КВВУЛМ, с. 66]; *в костюмі Єви* [КС, с. 100]; *цікаві як праматір Єва* [КС, с. 100]; *Плач Ієремії* [КВВУЛМ, с. 115]; *Іов (Йов) праведний (многостраждальний)* [КВВУЛМ, с. 118 – 119]; *Іудин поцілунок* [КВВУЛМ, с. 121]; *Каїн і Авель* [КВВУЛМ, с. 123]; *Ноїв ковчег* [КВВУЛМ, с. 198]; *розсудив як цар Соломон, Соломонове рішення* [СБС, с. 97 – 98]; *скорчити Лазаря* [СФУМ, с. 658]; *Хома невірний (невірячий)* [СФУМ, с. 752]; *від Адама* [СФУМ, с. 19]; *Каїнова печать* [СФУМ, с. 501]; *Каїнова душа* [СФУМ, с. 228]; *Юдині (Іудині) срібняки (срібники)* [ФСУМ, с. 855]; *Каїнове діло чинити* [ФСУМ у 2-х т.: 1, с. 259]; *Іскаріотський Іуда* [СУІ, с. 157] та ін.

б) топоніми та відтопонімні прикметники: *авабилонський полон* [КС, с. 108]; *плач на ріках авабилонських* [КСВУЛМ с. 77]; *єрихонські сурми. Єрихонські мури* [КСВУЛМ, с. 202]; *Содом і Гоморра* [КСВУЛМ, с. 549] *авабилонське стовпотворіння* [КСВУЛМ, с. 76]; *іти на Голгофу* [КС, с. 117]; *єгипетська неволя* [КСВУЛМ, с. 197]; *єгипетська тьма* [СФУМ, с. 728] тощо.

Також виразною рисою фразеологізмів біблійного походження є наявність у їхньому складі слів церковного походження, які вживаються

широко у книжному мовленні. Наприклад: *святая святих* [КВВУЛМ, с. 251]; *десять заповідей* [КВВУЛМ, с. 75]; нести свій (важкий, тяжкий) *хрест* [СФУМ, с. 433]; *притча во язицех* [СФУМ, с. 568]; *святий* та *Божий* [СФСУМ, с. 492]; *слово Боже* [СФСУМ, с. 514]; як (мов, ніби і т. ін.) з *хреста* знятий [СФСУМ, с. 586] та ін.

У фразеології, як і в лексиці, простежуються синонімічні відношення. Фразеологічні синоніми, як і лексичні, об'єднуються в синонімічні ряди. Фразеологічні звороти одного синонімічного ряду характеризуються семантичною спорідненістю, проте відрізняються відтінком у значенні або експресивним забарвленням, а іноді й структурно-граматичними характеристиками.

Варто зауважити, що ФО належать до одного синонімічного ряду тоді, коли вони споріднені за значенням і в реченні виконують однакові синтаксичні функції.

Синоніми «*втрачений рай*» [КС, с. 102] і «*вигнання з раю*» [КВВУЛМ, с. 39] – обидві БФО спільні за семантикою: «безповоротна втрата чогось дорогого для людини», що свідчить про їх однакові функціонально-стильові якості. Граматичні моделі у цих ФО відрізняються: прикметник + іменник та іменник + прийменник + іменник.

Синонімічні фразеологічні звороти «*не суди – і тебе не осудять; у своєму оці колоди не бачити*» [СБС, с. 192 – 193], і «*лікарю, вилікуй себе самого*» [КВВУЛМ, с. 147] – збігаються за своїми семантичними характеристиками: вони є «застереженням від несправедливих, необ'єктивних висловлювань про людей та про їхні вчинки». ФО побудовані за спільними граматичними моделями – належать до типу фразеологізмів, співвідносних за своєю будовою із реченням.

Синонімічний ряд «*продати за миску сочевиці*» [КВВУЛМ, с. 232 – 233], «*Іудин поцілунок*» [КС, с. 114], «*тридцять срібняків*» [СФСУМ, с. 541] – об'єднаний спільною семантикою: «поступитися чимось важливим, значним заради нікчемної, незначної та скороминущої вигоди; так говорять, коли мають

на увазі продажність, зраду, ціну зради». ФО відрізняються граматичними моделями: дієслово + прийменник + іменник + іменник; прикметник + іменник; числівник + іменник.

Синоніми *«полова, що її розвіє вітер»* [КВВУЛМ, с. 225], *«суєта суєт»* [СБС, с. 119] – вживаються для позначення марноти, нетривалості, скороминущості усього земного; коли з осудом ставляться до чогось, не вартого часу й зусиль. Відрізняються граматичною формою.

Синонімічні фразеологічні звороти *«страшний суд»* [СФСУМ, с. 548], *«судний день»* [ФСУМ-Уж, с. 42] – збігаються за семантикою: «вживаються, коли говориться про щось жахливе, а також тоді, коли йдеться про вимір найвищої справедливості». Граматичні моделі висловів також однакові – прикметник + іменник.

Синонімічні ФО *«всесвітній потоп»* [КС, с. 103], *«розверзлися хлябі небесні»* [КВВУЛМ, с. 243] уживають, коли йдеться про велику зливу, а також у переносному значенні – про величезну катастрофу, стихійне лихо. Вислови відрізняються емоційно-експресивним забарвленням: БФО *«всесвітній потоп»* уживають здебільшого у жартівливому значенні. Граматична форма виразів також різна: прикметник + іменник та дієслово + іменник + прикметник.

Синонімічна пара *«хто взяв меч, від меча загине»* [КВВУЛМ, с. 301] і *«хто копає яму, сам у неї впаде»* [СБС, с. 122] характеризується спільною семантикою: «вживається як засудження насильства, у чому б воно не проявлялось (підступного, таємного готування комусь неприємностей)». Об'єднані вислови і граматично – належать до типу ФО, співвідносних із реченням.

Отже, лексичні особливості вирізняють БФО з-поміж інших ФО, оскільки їм притаманна яскраво виражена дидактичність та високе, урочисте стилістичне забарвлення.

2.3. Фразеологічні варіанти у складі біблійних фразеологічних одиниць

Однією з властивостей фразеологізмів є породження різноманітних фразеологічних варіантів. У складі ФО простежуємо взаємодію двох протилежних тенденцій: тенденцію до стабільності в семантиці й структурі і протилежну їй – тенденцію до оновлення (морфологічного оформлення, синтаксичної організації). Це й породжує численні фразеологічні варіанти.

Формально ФО можуть зазнавати значних змін, але водночас загальна семантика їх залишається незмінною. Такі зміни стійких словосполучень, за визначенням Л. Г. Скрипник, називають варіаціями; фразеологізми, що зазнали змін – варіантами, а саме явище змінності – варіантністю. «Фразеологічні варіанти – це співіснуючі в мовній системі утверджені традицією різновиди фразеологічних одиниць, які мають те саме значення (для образних – внутрішній образ), але різняться між собою одним чи кількома компонентами лексичного складу або певними елементами граматичної структури» [Скрипник, 1973, с. 122]. О. В. Кунін під фразеологічними варіантами розуміє «різновиди фразеологічних одиниць, тотожних одна одній за якістю і кількістю значень, стилістичними і синтаксичними функціями при частковій відмінності в лексичному складі, у словоформах або в порядку компонентів» [Кунін, 1996, с. 7]. Фразеологічні варіанти, на думку В. Д. Ужченка, Д. В. Ужченка, – «це такі лексико-граматичні різновиди фразеологічних одиниць, які за тотожності загального значення й збереження образної основи допускають синонімічну заміну компонентів, видозміну їхнього порядкового розташування та граматичних форм» [Ужченко, 2005, с. 106]. «Під варіантністю розуміємо «видозміни фразеологічних одиниць, які полягають у можливості взаємозамінності їх компонентів іншими словами чи формами при збереженні семантики всієї одиниці» [СФУМ, с. 6].

Отже, із наведених дефініцій спільним для фразеологічних варіантів є те, що вони тотожні чи допускають лише часткову заміну компонентів у лексичному складі, а також видозміну граматичних форм і порядку розташування компонентів ФО.

Мовознавці виокремлюють різні типи варіантності.

Л. Г. Скрипник розрізняє такі групи варіантів: лексичні, граматичні (формальні) та найпоширеніші – лексико-граматичні (змішані) варіанти [Скрипник, 1973, с. 100 – 148].

Н. М. Неровня пропонує всі фразеологічні варіанти поділити на:

- 1) компонентні, що виникають внаслідок заміни слів-компонентів або змін у їхньому вираженні;
- 2) структурні, які відрізняються кількістю й порядком компонентів, а також синтаксичними зв'язками між ними;
- 3) комбіновані.

До компонентних дослідниця зараховує фонетичні, акцентологічні, морфологічні й лексичні фразеологічні варіанти; до структурних – позиційні, синтаксичні та квантитативні (еліптовані й розширені) [Неровня, 1990, с. 68 – 69].

Типологію можливих фразеологічних варіантів запропонували й укладачі «Словника фразеологізмів української мови». У передмові до цієї фразеографічної праці вони виділили: 1) формальні, 2) фонетичні, 3) морфологічні, 4) лексичні фразеологічні варіанти [СФУМ, с. 6].

Аналіз реєстрів досліджуваних фразеологічних словників свідчать про те, що заголовкові одиниці відрізняються між собою за багатьма критеріями. Тому маємо підстави говорити про фонетичні, словотвірні, морфологічні, синтаксичні, лексичні та мовні (церковнослов'янські-українські) відповідники досліджуваних БФО.

Фонетичні варіанти

Це видозміни ФО, що полягають у заміні однієї фонемі іншою при збереженні семантики. Наприклад: *єрихонська труба* [СФУМ у 2-х т.: 1, с. 184] – *ієрихонська труба* [КВВУЛМ, с. 115 – 116]; *Хома невірний (невірячий)* [СФУМ, с. 752] – *як той Фома* [ФПМЛ, с. 491] тощо.

Словотвірні варіанти

Це такі компоненти ФО, які відрізняються словотвірними елементами. Наприклад: *вогненний стовп (вогняний стовп)* [СБС, с. 62]; *і волосина (волос) не*

впаде (не спаде) з голови [СФУМ, с. 123]; *не доведи, Господи – не приведи, Господи (Боже, Бог, Господь)* [СФУМ, с. 211]; *за сімома печатками (печатями)* [ФСУМ-Уж, с. 131]; *за сьома печатьми (печатями)* [ФПМЛ, с. 323]; *мамон (мамона). Служити мамоні* [КВВУЛМ, с. 157]; *манна небесна (з неба)* [СФСУМ, с. 305]; *найменший брат. Менший брат* [КВВУЛМ, с. 177 – 178]; *не знає ліва рука, що робить правиця (права)* [СБС, с. 189 – 190]; *обітована земля (обіцяна)* [СБС, с. 61]; *плач і скрегіт зубів* [СБС, с. 203] – *плач і скрегіт зубовний* [КВВУЛМ, с. 220]; *Содом (Содома) і Гоморра* [СФУМ, с. 676]; *терновий вінок (вінець)* [КС, с. 117]; *Хома невірний (невіруючий)* [СБС, с. 175 – 176]; *золоте теля (телець)* [КС, с. 17] тощо.

Морфологічні варіанти

Тип фразеологічних варіантів, компоненти яких відрізняються:

а) частиномовною належністю: *Валтасарів бенкет, жити Валтасаром* [СБС, с. 137]; *Іскаріотський Іуда* [ФСУМ у 2-х т.: 1, с. 251] – *Іуда Іскаріот* [СБС, с. 213]; *Лоно Авраамове, на лоні Авраама* [СБС, с. 250]; *манна небесна (з неба)* [ФСУМ, с. 464]; *плач і скрегіт зубів* [СБС, с. 203] – *плач і скрегіт зубовний* [КВВУЛМ, с. 220] та ін.;

б) категорією виду (недоконаний / доконаний): *Бог (Господь) милував / помилував* [СФУМ, с. 34]; *Богу душу віддавати, віддати* [ФСУМ у 2-х т., с. 59]; *випити / випивати (пити) гірку (повну) чашу, ([повний] ківш [лиха]) [до краю (до дна)]* [СФУМ, с. 79]; *входити / ввійти в плоть і [в] кров* [СФУМ, с. 142]; *доводити / довести до гріха* [СФУМ, с. 211]; *закопувати (заривати) / закопати (зарити) [у землю] свій талант (свої таланти)* [СФСУМ, с. 551]; *піти / іти до раю* [ФСУМ-Уж, с. 149]; *переповнювати / переповнити чашу терпіння* [СФУМ, с. 497]; *перековувати (перекувати) мечі на орала* [СФУМ, с. 494]; *одним миром мазані (рідше помазані)* [СФУМ, с. 363]; *умивати / умити руки* [ФСУМ, с. 913]; *чаша [терпіння] переповнилася / переповнювалася* [КС, с. 122] – *чаша терпіння переповнювалась* [СФУМ, с. 762];

в) дієслівними формами: *будувати на піску* [ФСУМ у 2-х т., с. 72] – *будуватися на піску* [СФУМ, с. 47]; *не лишилось каменя на камені* [ФПМЛ, с. 185] – *каменя на камені не лишити* [КВВУЛМ, с. 125];

г) формами прикметників: *святая (свята, святе) святих* [СФУМ, с. 637];

д) категорією числа: *смертний гріх. Сім смертних гріхів* [КВВУЛМ, с. 259]; *труба архангела, архангельські труби, сім архангельських труб* [СБС, с. 282] тощо.

Синтаксичні варіанти

Такі ФО, компоненти яких відрізняються синтаксичною організованістю. Наприклад: *за Адама, за часів Адама* [КС, с. 99]; *від альфи до омеги, альфа і омега* [СФУМ, с. 20]; *Вавілон. Вавілонська вежа. Вавілонське стовпотворіння* [КВВУЛМ, с. 32 – 33]; *Валаамова ослиця, Валаамова ослиця заговорила* [СБС, с. 76 – 77]; *воскресіння, воскресіння з мертвих* [СБС, с. 233]; *Голгофа. Ити на Голгофу* [КВВУЛМ, с. 66]; *Заповіді. Десять заповідей* [КВВУЛМ, с. 75]; *Ієремія. Плач (скорбота) Ієремії. Ієреміада* [КВВУЛМ, с. 115]; *краще живий собака, ніж мертвий лев (живому собаці краще, ніж мертвому левові)* [СБС, с. 121]; *лікарю, зцілися сам; лікарю, вилікуй себе самого!* [СБС, с. 245]; *мамон (мамона). Служити мамоні* [КВВУЛМ, с. 157]; *полова, що її розвіює вітер. Порох, розвіяний вітром* [КВВУЛМ, с. 225]; *хлябі небесні* [СБС, с. 32] – *розверзлися хлябі небесні* [КВВУЛМ, с. 243]; *розсудив як цар Соломон, Соломонове рішення* [СБС, с. 97 – 98]; *скрижалі. Записати на скрижалях* [КВВУЛМ, с. 256]; *служити двом панам, служити Богові і мамоні, служити мамоні* [СБС, с. 191]; *Соломон мудрий, мудрий як Соломон* [СБС, с. 96] тощо.

Лексичні варіанти

Тип фразеологізмів, що відрізняються лексичними компонентами. Наприклад: *бичі і скорпіони (рани і скорпіони)* [СБС, с. 99]; *Агнецъ Божий, Боже ягня (Божя вівця)* [СБС, с. 259]; *піднявся (повстав, пішов) брат на брата* [КС, с. 107]; *заблудла (заблукана) вівця* [СБС, с. 201 – 202]; *хай буде світло! (хай станеться світло!)* [СБС, с. 13]; *закопати талант (скарб) у землю* [КВВУЛМ, с. 98]; *Ієрихонські мури (стіни)* [СБС, с. 83]; *нема пророка в своїй*

країні [КВВУЛМ, с. 187] – нема пророка у вітчизні своїй [СБС, с. 245]; полова, що її розвіює вітер (порох, що його несе вітер у пустиню) [СБС, с. 109]; продати за миску сочевиці. Продати за сочевичну юшку [КВВУЛМ, с. 232 – 233]; служити двом панам, служити Богові і мамоні, служити мамоні [СБС, с. 191]; судний день; судна година [СФУМ, с. 191]; жити не хлібом єдиним(одним) [СФУМ, с. 236]; лізти (грубо перти, пертися і т. ін.) / полізти на рожен (проти рожна) [СФУМ, с. 346]; нести свій (важкий, тяжкий) хрест [СФУМ, с. 433]; чаша (чара, чарка і т. п.) [терпіння] переповнилася / переповнювалася [ФСУМ, с. 945]; єгипетська неволя; єгипетський полон [СФСУМ, с. 208]; іти на хрест. Пор.: Іти на Голгофу [СУІ, с. 158] тощо.

Мовні варіанти (церковнослов'янський – український)

Тип фразеологічних варіантів, що відрізняються мовною належністю компонентів (старослов'янізми / українські): золотий телець. Золоте теля [КВВУЛМ, с. 113]; голос (глас) волаючого (вопіючого) в пустелі [ФСУМ-Уж, с. 142]; алчущі і жаждущі (голодні і спрагли) [СБС, с. 186]; змій-спокусник (змій-іскуитель) [СБС, с. 21]; куди ідеш? (камо грядеші?) [СБС, с. 174]; на свій образ і подобу (по образу і подобию своєму) [СБС, с. 15]; не мине його чаша ця (сія) [КС, с. 123]; не от міра сєго (не од світу цього) [СБС, с. 221]; отрясті прах от ног своїх, обтрусити порошок з ніг своїх [СБС, с. 196 – 197]; темрява зовнішня, тьма кромішня [СБС, с. 203]; знамення часу, ознака часу [СБС, с. 200] тощо. Як зазначає М. В. Скаб, «В українській мові є значна частина церковнослов'янських висловів, однак спостерігаємо стійку тенденцію до перекладу церковнослов'янських виразів на українську мову, тому кількість церковнослов'янських виразів, порівняно з російською мовою, в українській значно менше» [Скаб, 2013, с. 65].

Лексикографування БФО засвідчує, що варіантність ФО виявляється у модифікаціях їх компонентного складу та синтаксичної структури, а також у додаванні компонентів. Н. М. Неровня зауважує, що введення нових слів часом зумовлює появу додаткових відтінків у значенні ФО, сприяє зміні її емоційно-експресивних параметрів: «фразеологічні варіанти, зберігаючи те саме

значення, нерідко відрізняються ступенем експресивності, завдяки чому увиразнюється ставлення мовця до предмета розмови» [Неровня, 1985, с. 108]. Так, наприклад: *лізти на рожен – перти на рожен; Божя віця – Божя овечка* та ін.

Отже, лексикографування явища варіантності у складі БФО доводить, що фразеологія утворює систему, тобто сукупність взаємопов'язаних упорядкованих елементів, які перебувають між собою у семантичній та структурній єдності. На думку А. М. Мелерович та В. М. Мокієнка, «широке вивчення фразеологічної варіантності й синонімії, а також всебічне дослідження стилістичного вживання ФО в художній літературі та публіцистиці переконливо продемонстрували динамічний характер фразеології, її відкритість до різноманітних структурно-семантичних змін» [ФВРР, с. 3]. Виявлені варіанти фразеологізмів біблійного походження дають підстави стверджувати, що завдяки гнучкості своєї семантики фразеологізми мають здатність модифікуватися, залежно від потреб комунікації та прагматичної мети.

2.4. Бібліїзми в українській лексикографії: порівняльний аналіз біблійних фразеологічних одиниць у фразеологічних словниках та словниках крилатих слів та висловів української мови

Останнім часом особливо зросло зацікавлення БФО української мови. У зв'язку з цим збільшилася кількість словників і довідників, присвячених цьому пласту фразеології.

У ході дослідження матеріалу за допомогою аналізу словникових дефініцій було детально проаналізовано БФО в українських фразеологічних словниках і словниках крилатих слів та висловів, простежено їх зв'язки, виокремлено найбільш продуктивні типи моделей лексикографічної репрезентації бібліїзмів.

Одним із джерел поповнення фразеологічного фонду української мови є крилаті слова та вислови.

На основі джерельної бази дослідження за допомогою методу кількісних підрахунків сформульовано такі висновки:

1. Спільних одиниць, зафіксованих у фразеологічних словниках і словниках крилатих слів та висловів, є близько 24 %. Наприклад: *агнець божий (божа овечка)* [КВВУЛМ, с. 10], [СФУМ, с. 19]; *золотий телець. Золоте теля* [КВВУЛМ, с. 113], [СФУМ, с. 708]; *посипати голову попелом* [КВВУЛМ, с. 225 – 226], [СФУМ, с. 547].

2. 55% становлять БФО, які зафіксовані лише у словниках крилатих слів та висловів. Наприклад: *блажен муж, що не йде на раду нечестивих* [КВВУЛМ, с. 25]; *друг, що тричі відрікся* [КВВУЛМ, с. 83], *замість хліба дати камінь* [КВВУЛМ, с. 101].

3. І 21 % досліджуваних ФО становлять ті, які містяться лише у фразеологічних словниках. Наприклад: *заблукана (блудна, приблудна) вівця* [СФУМ, с. 94]; *доводити (довести) до гріха* [СФУМ, с. 215]; *скорчити Лазаря* [СФУМ, с. 658] та ін.

У результаті порівняльного аналізу СФУМ та КВВУЛМ було виявлено, що у словнику крилатих слів та висловів [КВВУЛМ] БФО значно більше (на 95 одиниць), ніж у фразеологічному словнику [СФУМ], хоча в ньому також наявні деякі вислови, яких немає у КВВУЛМ (а саме 33 одиниці). У наведеній нижче таблиці вказано БФО, зафіксовані лише в одному із проаналізованих словників.

КВВУЛМ	СФУМ
Берегти, як зіницю ока [22]	Як агнець (які агнец) [19]
Блажен муж, що не йде на раду нечестивих [25]	Як Адам і Єва в раю [19]
Блаженні вбогі духом [25]	Від альфи до омеги [20]

Брат піднявся на брата [29]	Бог (Господь) милував / помилував [34]
Будьте, як діти [31]	Будувати на піску [47]
Вавілонський полон. Плач на ріках вавілонських [33]	Заблукана (блудна, приблудна) вівця [94]
Вигнання з раю [39]	Віддати (віддавати) Богу (Богові) душу [99]
Віддати кесареве кесарю, а боже богові [42 – 43]	І волосина (волос) не впаде (не спаде) з голови [123]
Відділяти кукіль від пшениці [43]	До судної години [153]
Віра без діл мертва [46]	Дай, Боже (Бог, Господи) [186]
Влада темряви [48]	Боже теля [708]
Влити нове вино в старі міхи [48]	Судний день; судна година [191]
Вогненні слова (Валтасарів бенкет) [49]	Царство небесне (Вічне, Боже) [755]
Всяке даяння благо [57]	Доводити (довести) до гріха [215]
Геєнна вогненна [61 – 62]	На божій (останній) дорозі [216]
Гнати крамарів з храму [65]	Каїнова душа [228]
Голгофа. Іти на Голгофу [66]	Дякувати Богові (Богу, Господові, Господеві) [232]
Хто не працює, той не їсть [301]	Іскра Божа [276]
Десять заповідей. Заповіді [75]	Як (мов, ніби і т. ін.) мертвому кадило [284]

Долина печалі (юдоль плачу) [80]	Нести (класти, кидати і т. ін.) / принести (покласти, кинути і т. ін.) на вівтар [433]
Друг, що тричі відрікся [83]	Перевернути (зрушити) / вернути гори [490]
Едем. Сади Едему [85]	Положити гріх на душу [538]
Єва. Праматір Єва. В костюмі Єви [88]	Проспати [усе] царство небесне [579]
	Скорчити Лазаря [658]
Закопати талант (скарб) у землю [98]	Службу служити [666]
Замість хліба дати камінь [101]	Від сотворіння світу[678]
Земля єси і одійдеш у землю [107]	Співати алілуя [681]
Злоба дня [110]	Стояти на Божій дорозі [695]
Знамення часу [110]	До [Божого (страшного)] суду [700]
Ієремія. Плач (скорбота) Ієремії. Ієреміада [115]	
Ієрихонська труба. Ієрихонські мури [115 – 116]	
Іов праведний (многостраждальний) [118 – 119]	
Іосиф Прекрасний [119]	
Чисті і нечисті [308 – 309]	

Іуда. Іудин поцілунок [121]	
Каїн і Авель [123]	
Камінь спотикання [125]	
Камо грядеш? [125]	
Кожний камінь кричить [131]	
Корінь зла [135 – 136]	
Легше верблюдові пройти крізь голчине вухо... [144]	
Лікарю, вилікуй себе самого [147]	
Мамон (Мамона). Служити Мамоні [157]	
Марія Магдалина [158]	
Маслинова гілка [160]	
Найменший брат. Менший брат [177 – 178]	
На розпуттях велелюдних [180]	
Нема пророка в своїй країні [187]	
Не мечить бісеру перед свинями [187 – 188]	
Неопалима купина [190]	
Нині отпускаєши [194 – 195]	
Нічтоже сумняся (сумняшеся) [195]	

Ні елліна, ні іудея [196]	
Ні на йоту [197]	
Ноїв ковчег [198]	
Отрясти прах [208]	
Пастир і стадо [213]	
Первородний гріх [214]	
Пілат [218 – 219]	
Пісня пісень. Пісня над піснями [219]	
Плач і скрегіт зубовний [220]	
Побити камінням. Кинути камінь [222]	
Повертається на крути своя [222]	
Полова, що її розвіює вітер. Порох, розвіяний вітром [225]	
Продати за миску сочевиці. Продати за сочевичну юшку [232 – 233]	
Прощайте ворогам вашим [236]	
Рани і скорпіони [239]	
Розверзлися хлябі небесні [243]	
Розіпни його! [243]	
Сельний крин [252]	
Сильна, як смерть [254]	

Сильні світу цього [254]	
Сіль землі [255]	
Сім корів худих і сім корів товстих [256]	
Скинути з себе ветхого Адама [256]	
Скрижалі. Записати на скрижалях [256]	
Смертний гріх. Сім смертних гріхів [259]	
Соломон мудрий [262]	
Спати сном праведника [263]	
Таємна вечеря [269]	
Творити за своїм образом і подобою [271]	
Текти молоком і медом [271]	
Тьма кромішна [280]	
Усьому свій час і кожна річ має пору під небом [287]	
Хай буде світло! [295]	
Хіба ревуть воли, як ясла повні? [297]	
Хто взяв меч, від меча і загине [301]	

Подібні відмінності у складі БФО у вищезгаданих словниках, очевидно, пояснюються використанням різних джерел при їх створенні, а також різним розумінням авторів того, що прийнято вважати БФО.

У БФО, представлених у двох типах словників, було також виявлено чимало розходжень у тлумаченні. Виявлені відмінності подано нижче у таблиці:

КВВУЛМ	СФУМ
Агнець божий (божа овечка) – перші слова католицької молитви «Agnus Dei» (вівця божя). У християнській міфології – символ смирення і покірності. У сучасній літературі цей вислів часто вживається з метою досягнення сатиричного ефекту при зображенні безвольних і нерозумних людей [10]	<i>книжн., несхв.</i> Безвольна, покірлива, розумово обмежена людина [19]
Випити чашу до дна – вислів походить з Біблії: «Устань, Єрусалиме, ти, що з руки господньої випив чашу, вихилив до дна чашу оп’яніння, осушив її» (Ісаія, 51, 17). Образ чаші страждання (гіркої чаші) трапляється також у Євангелії (Матф., 26, 39). Вживається у значенні: іти до кінця у якійсь важкій справі, перетерпіти усі неприємності [41]	велике горе, страждання [762]
Всесвітній потоп. Допотопний – вислів походить з біблійної легенди (Буття, 7) про те, як Бог, розгнівавшись на людей за їхні гріхи, затопив землю небувалою зливою, що тривала сорок днів і сорок ночей. У цьому всесвітньому потопі	<i>жарт.</i> 1. Дуже довго 2.із <i>запереч.</i> Ніколи [550]

загинуло все людство, крім праведника Ноя і його сім'ї. У переносному вживанні вислів означає величезну катастрофу, стихійне лихо, а також (з ірон. забарвл.) – великий дощ. Допотопний – дуже віджилий, анахронічний [55]	
Золотий телець. Золоте теля – за біблійною легендою, золотий телець – ідол, якому поклонялися іудейські племена (Ісход, 32, 1 – 8). У переносному значенні – багатство; збагачення як єдина мета життя [113]	книжн. Багатство, гроші, вигідне суспільне становище; влада багатства, грошей [708]
Манна небесна – за Біблією, манна – їжа, яку Бог посилав іудеям кожного ранку з неба, протягом сорока років, поки вони йшли пустелею в землю обітовану (Ісход, 17, 14 – 16). Вислів вживається у значенні: несподівано одержати життєві блага; «чекати, як манни небесної» – чекати з нетерпінням; «живитися манною небесною» існувати надголодь [157 – 158]	перев. з запереч., <i>жарт.</i> Що-небудь дістається дуже легко, без особливих зусиль [367]
Не одним хлібом живе людина – за біблійним оповіданням, з цими словами Мойсей звернувся до іудеїв після того, як Бог дав йому скрижалі із заповідями:	книжн. Крім матеріальних, мати й духовні інтереси [236]

«... Не одним хлібом живе людина, але всяким словом, що виходить із уст Господа» (Второзаконня, 8, 3). Цей вислів повторяється і у Євангелії (Лука, 4, 4; Матф., 4, 4), де він приписується Христові, що розмовляє в пустині з дияволом. Значення вислову: людина не може обмежитися лише задоволенням матеріальних потреб; задоволення духовних запитів не менш важливе для неї. Вислів часто вживається і в сучасній літературній мові, часом із жарт. забарвл. [189 – 190]	
Посипати голову попелом – вислів означає «сильно журитися за ким або за чим» (походить з Біблії, в якій є опис того, як стародавні євреї оплакували когось, посипали голову попелом) [225 – 226]	книжн. Вдаватися в тугу, в розпач, втрачати мужність, надію; картати себе, журитися і т. ін. [547]
Притча во язицех – біблійний вислів: «Зробив [бог] нас притчею во язицех [у народів], предметом покивання головою для чужоземців» (Псалом, 44, 14). Цей вислів зафіксовано також у Второзаконні (28, 37). У сучасній літературній мові – предмет загального осуду й глузування; те, про	те (рідше той), про що (про кого) всі говорять; предмет розмов [568]

що всі говорять [232]	
Святая святих – так у Біблії називається та частина єрусалимського храму, де зберігався ковчег із заповідями, які Бог нібито дав Мойсеєві. У «святую святих» міг входити тільки первосвященик (головний жрець) один раз на рік. У переносному вживанні – найбільша святиня [251]	книжн. 1. Що-небудь найдорожче, найзаповітніше. 2. Щось неприступне для непосвячених. 3. Місце, доступне, відкрите для небагатьох [637]
Хліб насущний – слова з християнської молитви «Отче наш», текст якої наводиться в Євангелії: «Хліб наш насущний даждь нам днесь» (хліб наш щоденний дай нам сьогодні) (Матф., 6, 11). У переносному значенні – основа існування [298]	1. Засоби, необхідні для прожитку, для існування 2. Щось найважливіше, найістотніше [746]
Хома невірний (невіруючий) – за євангельською легендою, апостол Хома не повірив розповідям про воскресіння розп'ятого Христа; він сказав, що переконається в цьому, лише помацавши рани від цвяхів на руках Христа. Тоді йому з'явився Ісус і сказав: «Подай перст твій сюди і подивися на руки мої, подай руку твою і вклади в ребра мої, – і не будь невірний, а вірний» (Іоанн, 20, 27).	той, кого важко переконати повірити у що-небудь; людина, яка сумнівається у всьому [752]

У сучасній літературній мові вживається стосовно до людини, що не хоче повірити очевидним фактам, сумнівається в тому, що є істиною для інших [300]	
---	--

На основі порівняльного аналізу та спостережень можна зробити висновок, що з точки зору семантики фразеологізми біблійного походження української мови здатні мати кілька значень, а також – різноплановими (співвідносними з широким колом реалій) одиницями, що підтверджується варіантністю значень досліджуваних фразеологізмів не лише у словниках, а й у творчості сучасних письменників.

За підсумками власних спостережень, ураховуючи кількість фразеологічних словників української мови, у яких фіксуються досліджувані БФО, та в результаті лексикографічного аналізу було з'ясовано, що найбільш поширеними фразеологізмами біблійного походження є ті, які зафіксовані у словниках крилатих слів та висловів. Вони, безперечно, є цінним матеріалом для фразеологічних досліджень української мови: *за Адама, за часів Адама* [КС, с. 99]; *бідний як Лазар* [СБС, с. 249]; *дари волхвів* [СБС, с. 156]; *ветхий Адам* [СБС, с. 20]; *злоба дня* [КВВУЛМ, с. 110], [СБС, с. 192]; *Євине поріддя* [КС, с. 100]; *Ірод* [КВВУЛМ, с. 119], [СБС, с. 157]; *не взірая на ліца* [СБС, с. 205]; *корінь зла* [КВВУЛМ, с. 135 – 136]; *кожний камінь кричить* [КВВУЛМ, с. 131], [СБС, с. 250 – 251]; *книжники та фарисеї* [СБС, с. 204]; *на розпутьях велелюдних* [КВВУЛМ, с. 180], [СБС, с. 132]; *ні елліна (грека), ні іудея* [КВВУЛМ, с. 196], [СБС, с. 269] та ін. Найбільшу кількість БФО, яких не фіксує жоден інший досліджуваний словник, містить словник А. П. Коваль «Спочатку було Слово: Крилаті вислови біблійного походження в українській мові» [СБС].

Останнім часом особливо зросло зацікавлення БФО української мови. У зв'язку з цим збільшилася кількість словників та довідників, присвячених цьому пласту фразеології.

У ході дослідження матеріалу за допомогою методу аналізу словникових дефініцій було детально проаналізовано БФО, окрім українських фразеологічних словників і словників крилатих слів та висловів, у Додатковому томі до СУМ: простежено значення БФО, їх відтінки значень, особливості вживання, не зафіксовані в попередніх 11-ти томах СУМ.

Основою, на яку спиралися та від якої відштовхувалися укладачі Додаткового тому був, безперечно, Словник української мови в 11-ти томах.

Корпус Додаткового тому сформований словами, їх значеннями, які відсутні в СУМ. Щодо БФО, у Додатковому томі відображено не засвідчені в СУМ БФО, а також ті значення бібліїзмів, що розвинулися після його опублікування або з певних причин не були в ньому зафіксовані. Насамперед, це не нові, але не охоплені 11-томником БФО:

♦ **Як отченáш** [знáти, розкáзувати і т. ін.] – дуже добре, впевнено. *Я люблюся з тебе* [Ілька] і *як отченаш знаю тебе* (В. Винниченко, Краса і сила, 1989, 51) [СУМ в 11 т. ДТ: 2, с. 559];

♦ **Святій гнів** – справедливе обурення. – *Ти, брат Василь Іванович, дуже круто береш! Я розумію – святий гнів з приводу неподобства. Але ж переперчив, переперчив!* (О. Бердник, Вогнесміх, 1988, 99); [СУМ в 11 т. ДТ:1, с. 233].

У динаміці БФО помітну роль відіграє трансформація. Індивідуально-авторське перетворення стійких словосполучень завжди зумовлене конкретною стилістичною метою. Трансформація фразеологізмів як один із найпоширеніших стилістичних прийомів у художніх творах не тільки сприяє певному перетворенню усталеної фразеологічної системи, а й стає потужним поштовхом до оновлення її виражально-зображальних засобів.

На думку О. І. Молоткова, уживання стійких словосполучень у новому значенні спричинене, насамперед, порушенням звичайних зв'язків слів і відношень у висловлюванні, можливістю сполучення ФО зі словами такого лексичного ряду, із якими у межах норми фразеологічний зворот як мовна одиниця поєднуватися не може [Молотков, 1977, с. 124].

Узагальнивши різні підходи до тлумачення цього явища у межах ФО, вважаємо, що трансформацією фразеологізмів варто називати зміну семантики загальнономовних стійких сполук, найчастіше пов'язану з видозміною компонентного складу ФО, унаслідок чого виникають протиставлення узуальної форми фразеологізму її оказіональній формі. Трансформації стійких сполучень слів – це свідоме авторське перетворення їхньої структури для надання додаткової експресії та досягнення певного стилістичного ефекту.

Аналіз фразеологізмів біблійного походження у Додатковому томі до СУМ переконує в тому, що чільне місце в ньому належить трансформованим БФО. Модифікуючи форму бібліїзмів, автори текстів прагнуть подолати абстрактність, оновити і розширити образ, надати фразеологізму яскравого стилістичного забарвлення.

БФО подано у найрізноманітніших трансформаціях:

а) заміни компонентів стійкого вислову:

◇ **Блудліва овечка**, *книжн., ірон.* – людина, яка збилася з правильного життєвого шляху, провадить сумнівний із загальноприйнятих поглядів спосіб життя [СУМ в 11 т. ДТ: 1, с. 78]; пор.: заблукана (блудна, приблудна) вівця [СФУМ, с. 94];

◇ **Вищий суд** – тс. **Божий суд** (*див. суд*). *Як же постати мені перед вищим судом, О правосудний, о грізний і невимовний, Несповідимий, могутній Боже усіх!* (І. Драч, Храм сонця, 1988, 86) [СУМ в 11 т. ДТ: 1, с. 144];

◇ **Глитну́ти го́ря з по́вної ча́ші** – **Сьорбну́ти лі́ха** (*див. сьорбну́ти*). *Хто глитнув горя з повної чаші так, як упиваються ним на Україні? Ніхто* (О. Довженко, Україна в огні, 1990, 231) [СУМ в 11 т. ДТ: 1, с. 230] та ін.

б) розширення компонентного складу:

◇ **Бо́же (мій) мі́лий!**, *виг., розм.* – виражає захват, подив, розпач і т. ін. [СУМ в 11 т. ДТ: 1, с. 84] та ін.

Аналізуючи ілюстративний матеріал словника, спостерігаємо уживання сталих висловів біблійного походження з певною стилістичною метою. Автори творчо обіграють їх семантику, вдаючись до зміни семантико-стилістичних і

структурно-семантичних моделей стійких висловів. Письменники оновлюють, увиразнюють семантику БФО, вдаючись до граматичних та лексичних модифікацій; заміни окремих компонентів, що входять до складу фразеологізму; вводять нові слова, які впливають на значення ФО.

Отже, Додатковий том Словника української мови засвідчив, що фразеологізми біблійного походження посідають вагоме місце в корпусі нової фразеології. Особливістю вживання цих одиниць в сучасній українській мові є переосмислення, семантичний розвиток уже відомих БФО, втрата книжного забарвлення, оновлення їх внутрішньої форми, наприклад: *Чи став чутнішим глас волаючого в пустелі в епоху гласності?* Перець, 1989, № 20, пор.: **глас волаючого в пустелі** «думки, заклики, що лишаються без уваги, не викликають відповідної реакції» [СУМ в 11 т. ДТ: 1, с. 229] та ін.

Уживання фразеологізмів біблійного походження із деякими модифікаціями, але при збереженні основної семантики змісту, вимагає від авторів неабиякої майстерності у володінні словом та позначене творчою оригінальністю. Проаналізовані фразеологізми біблійного походження у Додатковому томі свідчать про емоційно-експресивний потенціал цих одиниць і виступають засобом оновлення мови. Отже, за результатами дослідження, фразеологізми біблійного походження – це особливий шар лексики, що відіграє значну роль у корпусі Додаткового тому СУМ в 11-ти томах. Це дієвий засіб досягнення виразності та експресивності, засіб емоційно-зображувальної функції мови.

Висновки до розділу 2

У результаті лінгвістичного аналізу фразеологізмів біблійного походження можна зробити такі висновки.

1. БФО – це сукупність висловів, що походять зі Святого Письма, яке складається з книг Старого і Нового Завітів, створених у різні часи, в різних місцях, різними авторами і з різною метою.

2. Дослідження фразеологізмів біблійного походження у генетичному аспекті дає можливість зрозуміти, що БФО утворювалися по-різному:

- 1) на основі біблійного тексту через подібність за внутрішньою формою. Наприклад: *блудний син* та ін.;
- 2) у результаті набуття нового фразеологічного значення. Наприклад: *золотий телець* сьогодні означає «золото, гроші, влада золота і грошей» та ін.;
- 3) запозичення безпосередньо з тексту Біблії, де вони вже усталилися як ФО. Наприклад: *текти молоком і медом; вовк в овечій шкурі; заблудла вівця; манна небесна* тощо.

Найбільша кількість ФО прийшла в українську мову останнім шляхом. І ця група фразеологізмів в українській мові є найдавнішою.

3. Дослідження БФО у семантичному аспекті дає змогу зробити висновок, що бібліїзми української мови вживаються і у прямому, і в переносному значеннях. Переосмислене, метафоричне значення БФО – яскраве свідчення динаміки фразеологічного фонду української мови.

4. Структурно-граматична організація БФО – надзвичайно різноманітна. За структурою БФО можна поділити на дві групи:

- 1) звороти, співвідносні зі словосполученням, тобто власне фразеологізми (*блудний син; манна небесна; сіль землі; злоба дня; чисті і нечисті* тощо);
- 2) звороти, співвідносні з реченням, які в афористичній формі виражають настанови, поради, застереження, заборони тощо (*хто взяв меч, від меча і загине; не створи собі кумира; не мечіть бісеру перед свиньми; не хлібом єдиним буде жити людина; лікарю, зціли самого себе* та ін.).

5. Фразеологічні звороти, співвідносні зі словосполученням, можуть мати структуру і підрядних, і сурядних словосполучень.

Фразеологізми зі структурою сурядних словосполучень, тобто таких, що складаються з незалежних одне від одного слів, найчастіше поєднуються за допомогою єднальних сполучників сурядності (*молочні ріки і масляні береги; альфа і омега; Каїн і Авель* тощо).

Фразеологізми типу підрядних словосполучень складаються, як і всі звичайні словосполучення, з головного і одного чи кількох залежних слів чи словосполучень (*кинути камінь; обітована земля; хліб насущний* та ін.).

6. Дослідження БФО з граматичної погляду (враховуючи частиномовне значення стрижневого компонента) дає підстави стверджувати, що серед них переважають іменні та дієслівні, значно менше – вигуківих, адвербіальних та ад'єктивних.

7. Вираження емоційності, оцінності – одне з головних завдань БФО. Емоційно-оцінне забарвлення досліджуваних одиниць – надзвичайно різноманітне. Окрім урочистого, піднесеного, високого стилістичного забарвлення БФО наділені негативною (іронічною, несхвальною, зневажливою) емоційно-експресивною характеристикою, що є наслідком тенденції до десакралізації. Результати досліджень показують, що вживання фразеологізмів біблійного походження робить наше мовлення емоційнішим, виразнішим. За допомогою своїх стилістичних властивостей БФО надають тексту більш яскраве емоційне забарвлення. Вони роблять текст цікавим і таким, що запам'ятовується читачам; образи стають більш яскраві та виразні.

8. Фразеологізми біблійного походження вирізняються з-поміж інших ФО лексичними особливостями: за змістом – яскраво вираженою дидактичною тематикою; у стилістичному плані – високою, урочистою, піднесеною тональністю; з погляду форми – архаїчним колоритом.

9. Старі, традиційні ФО часто є об'єктом перетворень, тобто стають більш сучасними. Так, наприклад, серед БФО трапляються такі перетворені ФО: *голодні і спрагли* (від фразеологізму *алчущі і жаждущі*). Трансформація фразеологічних зворотів відбувається під впливом часу. Зміна одного компонента іншим здебільшого не позначається на зміні значення фразеологізму.

10. Фразеологічні варіанти у складі БФО – одна з властивостей досліджуваних одиниць. Суть явища варіантності полягає у формальних змінах БФО, що можуть проявлятися на різних мовних рівнях при незмінності їх

загальної семантики. Отже, можемо стверджувати, що явище синонімії та варіантності БФО – яскраве свідчення динамічного характеру фразеологічного фонду української мови, його відкритості до різноманітних структурно-семантичних змін.

11. Будь-яке дослідження базується на достатній кількості зібраного і певним чином систематизованого матеріалу. Оптимальним способом опису будь-якої мовної одиниці, безумовно, є створення спеціальних словників, тому багатий фонд бібліїзмів української мови детально вивчений і зібраний у тлумачних, фразеологічних словниках, а в останні десятиліття – і безпосередньо в спеціальних словниках БФО української мови.

12. Окрім словників та довідників, у період після здобуття незалежності й до наших днів побачили світ праці, присвячені аналізу БФО. Науковці у своїх студіях розглядають БФО як складник української фразеологічної системи, який пройшов тривалий шлях адаптації. Українські лінгвісти вважають, що бібліїзми на українському ґрунті зазнали фразеологізації, переосмислення, набули нових конотацій.

13. Унаслідок порівняльного аналізу фразеологічних словників і словників крилатих слів і висловів української мови виявлено відмінності у складі БФ та їх тлумаченні. Це обумовлено багатьма причинами. По-перше, використанням різних джерел при створенні лексикографічних праць; по-друге, різним розумінням авторів того, що прийнято вважати БФО.

14. Додатковий том до 11-томного Словника української мови, найавторитетнішого на сьогодні тлумачного Словника української мови, – це реєстраційно-нормативний словник тлумачного типу. У роботі розглянуто, як у Додатковому томі репрезентовано фразеологізми біблійного походження української мови, їх значення, відтінки значень, особливості вживання, не зафіксовані в попередніх 11-ти томах СУМ. Зокрема, розширено ілюстративний матеріал; увиразнено семантику фразеологізмів біблійного походження за допомогою лексичних та граматичних модифікацій – замінено окремі компоненти чи введено нові, що впливають на загальне значення вислову.

РОЗДІЛ 3

ФУНКЦІОНУВАННЯ УЗУАЛЬНИХ БІБЛІЙНИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ ТА АВТОРСЬКИХ ІННОВАЦІЙ У ХУДОЖНЬОМУ ТА ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ СТИЛЯХ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

3.1. Біблійні фразеологічні одиниці як засоби художнього стилю

Сучасний етап розвитку української лінгвістики позначений підвищеним інтересом дослідників до тих явищ і процесів, які апелюють до питань релігії. Зокрема, у вітчизняному мовознавстві виникла потреба дослідити вплив християнства на українську мову, проаналізувати різноаспектні дослідження релігійного стилю. Незважаючи на те, що в сучасній лінгвістиці можна спостерігати активізацію уваги до вивчення впливу церковних творів на українську літературну мову, активніше розпочато дослідження, присвячені особливостям функціонування релігійного стилю та використанням його засобів у інших стилях сучасної української літературної мови. Насамперед, це праці Г. В. Баран [Баран, 2006; Баран, 2005], Г. В. Бурдіної [Бурдіна, 2000], К. Гриньків [Гриньків, 1998], Н. Журавльової [Журавльова, 2000], Н. М. Каторож [Каторож, 2000] та інших.

Особливістю БФО є їх активне входження в художні та публіцистичні тексти сучасної української мови. Часто автори, уживаючи БФО, не завжди усвідомлюють і ототожнюють їх із текстом Біблії, оскільки це такі вислови, які засвоєні з раннього дитинства.

Однак питання функціонування БФО у творах художнього та публіцистичного стилів, на наш погляд, вивчене недостатньо. Дослідження цих лінгвоодиниць на матеріалі творів сучасних українських письменників досить фрагментарні. Окрім цього, сьогодні чітко не схарактеризована лінгвістична природа БФО, залишаються невстановленими її компонентний склад, досі ґрунтовно не описані стилістичні особливості її реалізації в текстах художнього

та публіцистичного стилів. Дослідження функцій БФО в конкретних текстах дає можливість чітко визначити їх стилістичне навантаження, повніше розкрити й особливості самих фразеологізмів. Як свідчать результати спостережень, частотність уживання бібліїзмів особливо збільшилася в художніх і публіцистичних текстах. «Той факт, що Біблія все частіше стає об'єктом філологічних досліджень, – пише А. П. Корнеєва, – пояснюється такими її текстовими характеристиками, як гіпер- та інтертекстуальність, символічність, сакральність і т. д.» [Корнеєва, 2009, с. 4].

БФО – поліфункціональні елементи і публіцистичного, і художнього стилів сучасної української літературної мови. На прикладі вживання цих лінгвоодиниць може бути продуктивним висвітлення ролі бібліїзмів у процесі нормалізації лексико-фразеологічної системи української мови.

Мова художньої літератури з погляду лінгвістики є системою виражальних засобів. Фразеологізми – важливий елемент цієї системи, оскільки емоційно-експресивні, оцінні конотації фразеології значно ширші, ніж у сфері лексикології. ФО – важливий засіб увиразнення, образно-емоційної характеристики художнього стилю сучасної української літературної мови. Саме образність, емоційність, узагальнений, переносний характер ФО обумовлюють їх активне використання в художньому стилі. Семантична гнучкість, неконкретизована адресованість, об'єктно-темпоральна змістова відносність фразеологізму робить його дуже вдячним матеріалом для естетично спрямованої мовотворчості [Шанский, 1969, с. 28]. Від того, як письменник використовує елементи фразеології, залежить його індивідуальний мистецький стиль.

«У фразеології яскраво виявляється самотність мови, її специфічний колорит, особливості образного народного мислення. ФО вносять у художнє мовлення струмיןь свіжості, надають йому більшої колоритності й естетичної краси, посилюють його пізнавальну вартість, сприяють стислості й емоційності опису. У словесній тканині художнього твору фразеологізми завжди

сприймаються як органічні, невід'ємні елементи тексту, стилетворчі одиниці [Кононенко, 2001, с. 5].

Фразеологізми в художніх текстах – одне з невичерпних джерел посилення експресивності. І. С. Гнатюк, В. М. Білоноженко зазначають, що ФО поза текстом становить абстрактну схему, яка в кожному конкретному випадку наповнюється особливим, властивим лише цьому контексту змістом [Білоноженко, Гнатюк, 1989, с. 72 – 73]. Тому в дослідженні фразеологізмів важливо враховувати роль контексту. Вивчення ізольованої ФО не дає повного уявлення про різноманітні зв'язки, у які вона вступає в тексті. Аналіз конкретних текстів – необхідна умова дослідження функціональних властивостей ФО у мові письменника. Художні тексти вирізняються набором використання мовних засобів, які підпорядковуються основним завданням цих текстів – образно, оцінно, емоційно відтворювати об'єктивну дійсність через художні образи за допомогою мови. Серед зображально-виражальних засобів таку функцію виконують ФО [Пономаренко, 2003, с. 107].

Особливе зацікавлення викликає використання фразеологізмів біблійного походження в художньому стилі. Традиція використання БФО та цитат із Біблії в літературних творах українських письменників бере свій початок із зародження української літератури. Вплив біблійних книг на давньоруську літературу важко переоцінити. Із Святого Письма автори черпали і жанрові, і стилістичні форми. Григорій Сковорода свої філософські трактати насичує біблійними цитатами, фразеологізмами, біблійними образами. Тарас Шевченко, увібравши у свою творчість традицію використання БФО та цитат із Біблії у давній українській літературі, поклав початок широкому використанню цих лінгвоодиниць у творах нової української літератури.

Творчість сучасних українських письменників увібрала цю традицію та примножила її здобутки. Зокрема, є багато художніх творів, у яких автори часто використовують не лише елементи релігійного стилю, а й послуговуються релігійними жанрами, переносять їх у художню літературу, розвивають і розширюють такі релігійні жанри, як молитва, псалом, переспіви, послання

тощо. БФО мали великий вплив на лексику, піднесли українську мову, зокрема стилістику, на вищий рівень; сприяли розвитку та вдосконаленню художнього й публіцистичного стилів сучасної української літературної мови. БФО у художніх творах надають мовленню урочистого, релігійного, а інколи й сатиричного звучання, тобто БФО виступають стилістичним елементом у творенні художнього образу. Ці лінгвоодиниці різноманітні як за семантикою, так і за походженням.

Використання фразеологізмів у художніх творах – питання, якому мовознавці приділяли чимало уваги. У працях Л. Г. Авксентьєва [Авксентьєв, 1983], Я. А. Барана [Баран, 2008], І. С. Гнатюк [Гнатюк, 1989, с. 53], О. О. Селіванової [Селіванова, 2004] та інших порушено питання вживання фразеологізмів у літературних творах, їх ролі у створенні художнього образу, впливу на ідіостиль письменника тощо. Зацікавленню бібліїзмами присвячено наукові студії Н. Д. Бабич [Бабич, 1972], Г. В. Бурдіної [Бурдіна, 2000], А. П. Коваль [СБС], Г. Т. Кузь [Кузь, 2000], В. В. Німчука [Німчук, 1992] та ін.

Однак на сьогодні недостатньо досліджено використання БФО у художніх творах сучасних письменників. У нашому дослідженні спробуємо встановити, яку роль відіграють вислови зі Святого Письма в художньому стилі на прикладах творів: Василя Рубана «На протилежному боці від добра»; Василя Шкляра «Елементал», «Маруся», «Ностальгія»; Віктора Баранова «Не вір, не бійся, не проси»; Володимира Лиса «Графиня», «Соло для Соломії»; Володимира Дрозда «Листя землі»; Ірен Роздобудько «Гудзик», «Гудзик – 2. Десять років по тому», «Ескорт у смерть», Ліни Костенко «Записки українського самашедшого»; Марії Матіос «Чотири пори життя», «Мерці», «Черевички Божої матері»; Мирослава Дочинця «Вічник», «Криничар», «Многії літа – благії літа», «Світован»; Романа Іваничука «Бо війна – війною...», «Вода з каменю», «Журавлиний крик», «Країна Ірредента», «Орда», «Саксаул у пісках», «Торговиця», «Хресна проща», «Четвертий вимір»; Юрія Андруховича «Дванадцять обручів», «Рекреації»; їхній вплив на авторський стиль письменника. Зазначені письменники є яскравими представниками

сучасного національного культуротворчого процесу, їхня мовотворчість є оригінальною й самобутньою, але водночас відображає загальні тенденції розвитку лексико-фразеологічного складу сучасної української літературної мови. Саме цим авторам належить велика заслуга у поверненні до словникового запасу українців скарбів української мови – БФО. Використання БФО у художньому та публіцистичному стилях робить текст більш виразним, експресивним, сприяє розкриттю авторської позиції, вносить у нього елементи мовної гри. У своїх творах письменники, активно використовуючи БФО, удосконалюють художній стиль української мови, надають художньому мовленню урочистості, піднесеності тощо.

3.1.1. Структурно-семантична характеристика БФО у художніх текстах

З урахуванням структурно-семантичних характеристик ФО (за О. В. Куніним), виокремлюємо такі типи БФО у проаналізованих художніх творах:

1. Номінативні – фразеологізми зі структурою словосполучення для:

а) назв явищ духовного чи суспільного життя: «*І став добувати золото, як добував **хліб насущний**, чи сіль, чи гоїні трави*» (Дочинець, Вічник, с. 191), пор.: **хліб насущний (насушний)** «1. Засоби, необхідні для прожитку, для існування. 2. Щось найважливіше, найістотніше» [СФУМ, с. 746]. У цьому контексті Мирослав Дочинець БФО *хліб насущний* уживає для порівняння, зосереджуючи основну увагу на основному її значенні – «щось найважливіше, необхідне для повноцінного життя».

«*Аби вона не журилася, що коли прийде **страшний суд**, її ніхто не розбудить*» (Дочинець, Криничар, с. 23), пор.: **Страшний суд** «За Євангелієм – останній суд, який повинен відбутися над усіма людьми – живими і мертвими – перед кінцем світу. У переносному вживанні вислів має кілька значень: здійснення найвищої справедливості; щось надзвичайно далеке у часі»

[КСВУЛМ, с. 563]. Автор уживає БФО *страшний суд* з метою змалювання несподіваної ситуації, про час настання якої нікому невідомо.

«Тоді **притчею во язицех** стало прохання одного київського графомана, книги якого припадали пилом на полицках книгарень, до відомого і теж проскрибованого критика Івана Дзюби: мовляв, напиши про мене розгромну рецензію, може, на мої книжечки хтось зверне увагу...» (Іваничук, Хресна проща, с. 56), пор.: **притча во язицех** – «предмет загального осуду й глузування; те, про що всі говорять» [КСВУЛМ, с. 483]. Роман Іваничук уживає фразеологізм біблійного походження *притча во язицех* для образного зображення об'єкта обговорення; того, на що всі почали звертати особливу увагу. БФО надає тексту високого, урочистого, символічного звучання.

«Ледве ми переступили поріг сховища, як за нашими спинами загуркотів **всесвітній потоп**» (Роздобудько, Гудзик, с. 24), пор.: **всесвітній потоп** – «у переносному вживанні вислів означає величезну катастрофу, стихійне лихо, іноді – великий дощ (з іронічним забарвленням)» [КСВУЛМ, с. 119]. У цьому реченні Ірен Роздобудько уживає БФО *всесвітній потоп* з метою метафоричного змалювання раптової зливи.

«А там і колючий дріт, і голод, і тиф... Ні, це вам не **земля обітована**, це нові поневіряння і злигодні» (Шкляр, Залишинець, с. 269), пор.: **земля обітована** – «1. Благодатний край, де панує повний достаток. 2. Місце заповітної мрії, пристановище; сподівана мета» [СФУМ, с. 263]. Василь Шкляр бібліїзм *земля обітована* зі значенням «бажане місце, де панує повний достаток у всьому» уживає з метою протиставлення місцю заслання з нестерпними для життя умовами та злигоднями.

«Не дивно, що весла у діда Чепурного були такі довгі, бо й човен у нього швидше скидався на баркас, якщо не на **Ноїв ковчег**, – то був рибальський байдак, а не якась плоскодонка» (Шкляр, Маруся, с. 205), пор.: **Ноїв ковчег** – «надійний порятунок; місце зустрічі людей різних переконань та ін.» [СБС, с. 414]. Письменник у своєму творі човен героя порівнює з *Ноєвим ковчегом*,

надаючи йому особливих характеристик, увиразнюючи та виокремлюючи з-поміж інших човнів за зовнішніми характеристиками.

б) поведінки людей: *«Гріх талан закопувати в землю, про це і в Письмі казано»* (Дочинець, Криничар, с. 26), пор.: **зарити (закопати) талант (скарб) у землю** «у переносному значенні – не використати наявних можливостей, а ще – загубити обдарування» [СБС, с. 208]. Мирослав Дочинець у своєму творі БФО *талан закопувати в землю* уживає у традиційному біблійному значенні – «не використовувати своїх можливостей» і називає це гріхом.

«... Поклав свою голову на руки і спав сном праведника, спав з чистою совістю, виморений нічною зміною в автопарку, Ашотовою гостинністю і завеликою дозою нової і дещо незрозумілої для нього інформації» (Шкляр, Ностальгія, с. 67), пор.: **спати сном праведника** – вислів походить із «Книги притч Соломонових» і «пов'язаний із неодноразовими згадками в Біблії про спокійний сон людей, які ведуть чесне, праведне життя: «Тоді підеш безпечно своєю дорогою, а нога твоя не спотикнеться! Якщо покладешся – не будеш боятись, а ляжеш, то буде приємний твій сон» (3: 23 – 24). У сучасній українській мові цей вислів дещо переосмислився: сьогодні найчастіше це образна характеристика лінощів – душевних і фізичних» [СБС, с. 115]. СФУМ подає інше тлумачення цієї ФО, яке наближається до первинного значення: **«сном праведника, зі сл. спати. Спокійно, міцно, безтурботно»** [СФУМ, с. 672]. Василь Шкляр уживає бібліїзм *спати сном праведника* у первинному біблійному значенні – «мати спокійний, приємний сон, що пов'язаний з душевним спокоєм».

«Під час повстання іудеїв проти римлян 132 року під проводом Бар-Кохби християни не підтримали бунтівників – вони чекали другого пришествя» (Іваничук, Орда, с. 145), пор.: **чекати другого пришествя** – «дуже довге очікування чогось [КСВУЛМ, с. 637]. У цьому контексті автор уживає БФО *чекати другого пришествя* зі значенням «чекати наступного приходу». Цей вислів надає тексту урочистого, символічного звучання.

2. Номінативно-комунікативні – ФО, побудовані за моделлю речення, що характеризують людей чи змальовують певну ситуацію: *«Але ж написано, отче: радше верблюду пролізе у вушко голки, ніж багач у Царство Небесне...»* (Дочинець, Криничар, с. 144), пор.: **легше верблюдові пройти крізь голчане вухо** – повна неможливість досягнення чогось [КСВУЛМ, с. 317].

«Блаженні вигнанці за правду, бо їхнє Царство Небесне» (Шкляр, Залишинець, с. 270), пор.: **блаженні вбогі духом** – «вислів уживається здебільшого в переосмисленому значенні для протиставлення сліпої віри знанню, щирої віри страхові» [КСВУЛМ, с. 61]. Василь Шкляр словами зі Святого Письма – *«блаженні вигнанці за правду, бо їхнє Царство Небесне»* – називає всіх тих, що були переслідувані та принижені за правду, надіючись, що за це їх чекає велика нагорода.

«Усе повертається на круги своя, – кланявся Бальзамін, мило заглядаючи директорові в вічі» (Іваничук, Вода з каменю, с. 224), пор.: **повертатися на круги своя** – «в житті все вже було, все повторюється, нового або немає зовсім, або майже немає» [СБС, с. 119 – 120].

«Я мушу стежити, щоб з твоєї голівки не впала жодна волосина» (Шкляр, Елементал, с. 79), пор.: **і волосина (волос) не впаде (не спаде) з голови** – «з ким-небудь нічого не трапиться» [СФУМ, с. 123]. Фразеологізм біблійного походження *щоб з твоєї голівки не впала жодна волосина* Василь Шкляр уживає у значенні «дуже піклуватись про когось; стежити, щоб не трапилось чого-небудь лихого».

«Століттями замкнені сімома замками, залізні ворота Ор-капу висіли, перекошені, на гаках, – ніхто вже їх не лагодив відтоді, як крізь них пройшла Друга російська армія князя Василя Долгорукова» (Іваничук, Журавлиний крик, с. 148), пор.: **під (за) сімома (трьома) замками** – «5. Недоступний» [СФУМ, с. 248]. Автор уживає цей метафоричний вислів із метою підкреслення недосяжності, неприступності того, що знаходиться за воротами, описуваними у тексті.

3. Вигуково-модальні БФО – виражають різноманітні емоції та ставлення мовця до змісту висловленого:

а) наказ: «*Від сього я не знав ліку (Лікарю, зціли себе сам!)*» (Дочинець, Вічник, с. 203), пор.: **лікарю, зцілися сам!; лікарю, вилікуй себе самого!** – «перш ніж осуджувати когось, подивися на себе і виправся сам» [СБС, с. 245]. Біблійний вислів *лікарю, зціли себе сам* автор уживає в тексті, щоб підкреслити нездатність змінити що-небудь самому.

«*Прислухайся до того, що нам заповідано: «В поті чола будеш їсти свій хліб»*» (Дочинець, Вічник, с. 55), пор.: **у поті чола** – «докладаючи великих зусиль; напружено, самовіддано і т. ін.» [СФУМ, с. 550]. Вислів, що походить із Біблії, Мирослав Дочинець вводить у текст для вираження наказу, що передбачає важку, наполегливу працю для досягнення чого-небудь.

б) порада, застереження: «*І кажу це саме тобі, молодому: не йди на рожен, вичекай, коли настане мить найнеобхіднішої потреби, а тоді вже...*» (Іваничук, Торговиця, с. 153), пор.: **лізти (грубо перти, пертися і т. ін. на рожен (проти рожна)** – «1. Наражатися на небезпеку, бути необережним у своїх діях; ризикувати» [СФУМ, с. 346]. БФО *лізти на рожен* Роман Іваничук трансформує у наказову форму як пораду, застереження від негативних наслідків, до яких може призвести нетерплячість, невміння чекати потрібного моменту, щоб почати рішуче діяти.

У художніх творах БФО використовують і у прямому, і в переносному значенні. Зокрема, БФО-антропоніми та похідні від них набули узагальненого, символічного значення, наприклад: «*І декувати долі, місяць млинцем, кружалом золотавим тихенько котиться. На нім, як і хтозна кільки літ перед тим, Каїн тримає на вилах Авеля*» (Лис, Соло для Соломії, с. 127), пор.: **Каїн і Авель** «За Біблією, Каїн, один з двох синів Адама і Єви, вбив свого брата Авеля, позаздривши йому, що Бог прихильніше приймає жертву Авеля. Це було перше вбивство на землі» [КСВУЛМ, с. 265]. Сьогодні антропоніми Каїн і Авель ужито в узагальненому значенні: ім'ям «Каїн» називають людей злих,

заздрісних, здатних на підлість і навіть вбивство найрідніших людей; ім'ям «Авель» називають людину, яка стала невинною жертвою.

«Дивіться, *повіри* **Хома невірний!**» (Іваничук, Бо війна – війною, с. 10), пор.: **Хома невірний (невірячий)** – «той, кого важко переконати повірити у що-небудь; людина, яка сумнівається у всьому» [СФУМ, с. 752]. Роман Іваничук БФО *Хома невірний* уживає в своєму творі для підкреслення здивування, що людина, яку так важко було переконати в чому-небудь, яка постійно сумнівалася, навіть в очевидному для більшості, нарешті повірила.

«*І тут йому провітліло у голові, й він прийняв майже **соломонове рішення***» (Лис, Соло для Соломії, с. 308), пор.: **Соломон мудрий, мудрий, як Соломон** «вислови вживаються, коли хочуть підкреслити чийсь розум, кмітливість, інтелектуальну перевагу» [СБС, с. 96].

У художніх текстах БФО-топоніми також зазнали метафоричного переосмислення: «*Можє, й ліпше **вмерти на Голгофі**, ги на Красному полі, – вповів я. – Ближче до Господа*» (Дочинець, Вічник, с. 6), пор.: **Йти на Голгофу** – «у переносному слововживанні – страждання, моральні та фізичні муки, подвижництво» [КСВУЛМ, с. 138 – 139]. У тексті вислів *вмерти на Голгофі* вжито на позначення важкої справи, страждання за когось заради високої мети.

«*Це було **щось більше, аніж Содом і Гоморра**, – нетривке земне життя, в якому тепер розчинялася моя невмерла душа, щоб збагнути одночасність речей, понять та істин*» (Матіос, Чотири пори життя, с. 143), пор.: **Содом і Гоморра** – «стали символом розпусти, знаком катастрофи, що наближається, а звідси – символом безладдя, хаосу» [СБС, с. 43]. Вислів *щось більше, аніж Содом і Гоморра* Марія Матіос уживає для зображення надмірного вияву безладдя, хаосу тощо.

Аналіз БФО з урахуванням граматичних ознак дозволив з'ясувати, що автори віддають перевагу фразеологізмам, оформленим за будовою словосполучень. Найбільш уживаними з-поміж них є:

1) іменникові, де головним компонентом БФО виступає іменник на позначення явищ, подій, місць тощо: «*І став добувати золото, як добував **хліб***

насушний, чи сіль, чи гойні трави» (Дочинець, Вічник, с. 191); *«Щоденний хліб (їжу) треба заслужити»* (Дочинець, Многії літа, с. 7), пор.: **хліб насушний (насушний)** «засоби, необхідні для прожитку, для існування» [СФУМ, с. 746]; *«І на трьох наріжних каменях постає моє земне життя»* (Дочинець, Вічник, с. 256), пор.: **наріжний камінь** «основа, найсуттєвіша частина чого-небудь» [СФУМ, с. 286]; *«Та коли чогось досягає малий народ своїми малими способами, то це має безмірну моральну цінність, як той удовиний гріш»* (Дочинець, Криничар, с. 52), пор.: **лепта вдовиці** «порівняно невеликий, посильний вклад у що-небудь спільне» [СФУМ, с. 332]; *«Це – коло вічності, початок і кінець в одному, Альфа і Омега, всі ми і кожен з нас...»* (Андрухович, Дванадцять обручів, с. 139), пор.: **альфа і омега** – «вживається у значенні: все, що є» [КСВУЛМ, с. 17]; *«Але Марину не могла б підняти з ліжка навіть ієрихонська труба»* (Роздобудько, Ескорт у смерть, с. 11), пор.: **Єрихонські сурми. Єрихонські мури** – «у переносному значенні сурма (труба) єрихонська – потужний голос» [КСВУЛМ, с. 202]; *«Але ж тоді того ще не було, ще бриніла натягнута нитка, яка в'язала його з батьківщиною, нею була Тереза, і ось обірвалася; тепер він усвідомив, що земля обітована віддалилася на недосяжну далечінь – за горами гори!»* (Іваничук, Четвертий вимір, с. 132), пор.: **земля обітована. Обіцяна земля** – «Бог обіцяв євреям, які потерпали в єгипетському полоні, привести їх «у землю добру й простору, де течуть молоко та мед» (Вихід, 3, 8 і 17). У посланні апостола Павла до євреїв цю землю (Палестину) названо «обітованою», тобто обіцяною (11, 9) [КСВУЛМ, с. 234].

2) дієслівні БФО, у яких головним компонентом виступає дієслово на позначення певних дій, подій, ситуацій тощо: *«Кожен у цьому житті несе свій хрест, – сказала стара. – Що більше помилок робить людина – то тяжчий цей хрест. А твій, дитино, зовсім маленький. Неси його, терпи та віруй...»* (Роздобудько, Гудзик, с. 115), пор.: **нести свій хрест** – «у переносному вживанні означає покірність долі; муки, які людина терпить в ім'я ідеї» [КСВУЛМ, с. 403].

3) адвербіальні БФО, що відповідають на питання як? яким способом?: «Прислухайся до того, що нам заповідано: **«В поті чола будеш їсти свій хліб»** (Криничар, Вічник, с. 55); **«Живи у поті чола»** (Дочинець, Многії літа, с. 7), пор.: **у поті чола** «поширений вислів «у поті чола» означає – здобувати щось тяжкою працею, з великими труднощами» [СБС, с. 24].

Широко представлені у проаналізованих художніх творах БФО, що мають структуру речень різного типу: **«А я, закусивши криваву губу, поніс свій хрест далі...»** (Дочинець, Вічник, с. 48); **«А вам уділено, то й несіть свій хрест. Коли легкий, а коли тяжкий, як у кожного з нас»** (Дочинець, Криничар, с. 57), пор.: **нести свій (важкий, тяжкий) хрест** «терпляче зносити, все, що судилось і стало неминучим у чиємусь житті; виконувати свій обов'язок до кінця» [СФУМ, с. 433]; **«Наш Учитель, аби пом'якшити вразливість нашого нерозумного тривку, заповідав: кожному дневі – своя злоба»** (Дочинець, Світован, с. 9), пор.: **злоба дня** «щось на сьогодні найважливіше; те, що хвилює людей зараз» (СБС, с. 192).

Отже, фразеологізми біблійного походження сьогодні письменники вживають у творах і у традиційних формах та значенні, і в оказіональних, створених із певною стилістичною метою.

3.1.2. Функції біблійних фразеологізмів у художніх текстах

Мова художнього твору з лінгвістичного погляду становить органічну єдність широкого спектра виражальних засобів, серед яких помітне місце посідають ФО. О. І. Єфімов, дослідник стилістики ФО, наголосив на провідній ролі фразеологізмів у системі мовних засобів художньої виражальності, вони визначають стиль [Єфімов, 1961, с. 280]. Можливості формування експресивних емоційно-оцінних конотацій у сфері фразеології набагато ширші, ніж у сфері лексики. Тож особливості семантики слова та ФО зумовлюють неоднакове їх призначення в художньому мовленні, оскільки у фразеологізмі конотативний елемент значення завжди домінує над денотативним. ФО,

порівняно зі словами, як зазначає Л. Г. Скрипник, є виразнішими з емоційно-експресивного погляду [Скрипник, 1973, с. 10]. Здебільшого, фразеологізми не лише називають предмети, дії, явища, а й одночасно оцінюють їх, виражають ставлення до них, експресивно характеризують.

Естетична роль ФО в художній літературі, вважає І. Б. Голуб, зумовлена їхньою природною образністю й емотивністю, а також умінням автора відібрати потрібний матеріал і ввести його в текст, підпорядкувати авторському задумові [Голуб, 1986, с. 203]. Як елемент емоційної пам'яті фразеологізм забезпечує пластику поетичних образів, слугує внутрішнім генератором художніх рішень і знахідок [Пономаренко, 2003, с. 51]. Єдність у змісті фразеологізмів емоційно-оцінних і номінативних елементів дає змогу письменникові використовувати ФО для передачі й логічного змісту думки, і уявлення про щось, а через останнє – і для вираження емоційного ставлення до предмета думки [Скрипник, 1973, с. 75]. Посилення інтересу науковців до проблем лінгвістики тексту зумовлює необхідність розгляду питань, пов'язаних із функціями ФО у художніх творах.

Питанням функціонування фразеологізмів у текстах присвячено праці Л. Г. Авксентьєва, М. Ф. Алефіренка, В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк, Ю. Ф. Прадіда, Л. Г. Скрипник, В. Д. Ужченка, Т. В. Цимбалюк-Скопненко, М. М. Шанського та ін. Однак багатоплановість об'єкта дослідження – БФО, а також багатожанровість сфери функціонування – художніх текстів – зумовлюють можливість і необхідність подальшого дослідження цієї проблеми.

БФО виконують у тексті різноманітні стилістичні функції: номінативну, оцінну, емоційно-експресивну, прагматичну, функцію відтворення внутрішнього стану персонажа, функцію мовної характеристики персонажа та ін.

В. Д. Ужченко і Д. В. Ужченко виокремлюють такі стилістичні функції ФО у сучасній українській літературній мові:

1) оцінна функція – функція, що надає фразеологізму відтінку схвалення, прихильності, співчуття або, навпаки, – осудження, зневаги або несхвалення;

2) емоційно-експресивна функція – функція вираження позитивних чи негативних почуттів, що характеризують психічний стан мовця, створюючи існування додаткового стилістичного колориту;

3) функція передачі внутрішніх якостей персонажа;

4) функція відтворення внутрішнього стану персонажа;

5) функція портретної характеристики, зображення зовнішнього вигляду людини;

6) функція мовної характеристики персонажа: фразеологізми виступають своєрідними «міченими атомами» мовлення персонажів; їх кількість, групування й авторські акценти маркують і сам літературно-художній образ;

7) функція синонімічного увиразнення експресії, створення градації;

8) функція сюжетної основи (зіткненням термінів контекстного оточення з омонімічними компонентами розмовного фразеологізму створюється малюнок сюжетної лінії, яка й становить предмет оповіді);

9) заголовна функція: заголовок, за В. Д. Ужченко і Д. В. Ужченко, загострює увагу читача на змісті, стисло повідомляє про сам зміст, концентровано відображає головну думку автора, спонукає до прочитання надрукованого, підвищує ефективність засвоєння прочитаного та пояснює культурні константи й фонові знання адресата;

10) функція заключного акорду;

11) функція лаконізації мовлення;

12) функція синонімічного підсилення чи нагнітання ознак (фразеологізми можуть чергуватися із семантично співвідносними одиничними чи повторюваними лексемами, вільними словосполученнями або самі можуть становити синонімічний ряд);

13) функція створення гумору й сатири [Ужченко, 2005, с. 250 – 262].

Розглянемо детальніше функціональну роль фразеологізмів біблійного походження у проаналізованих сучасних художніх творах.

1. Оцінна функція. Фразеологізми викликають у читача певне ставлення до зображуваного, дають йому оцінку – позитивну чи негативну. Наприклад:

«Земля моя обітована майже не змінилася за роки мого бурлацтва» (Дочинець, Вічник, с. 171), пор.: **земля обітована. Обіцяна земля** «Бог обіцяв євреям, які потерпали в єгипетському полоні, привести їх «у землю добру й простору, де течуть молоко та мед» (Вихід, 3, 8 і 17). У посланні апостола Павла до євреїв цю землю (Палестину) названо «обітованою», тобто обіцяною (11, 9)» [КСВУЛМ, с. 234]. БФО *земля моя обітована* у цьому контексті викликає у читача позитивне враження – як щось дуже бажане; місце, де панує повний достаток та злагода.

БФО *кромішня темрява* – викликає негативні асоціації страху, невпевненості тощо: *«Та замість страху напливало в його свідомість почуття незмірної утіхи від того, що може бачити цю білоту, бо не хвилину тому, як тільки прокинувся з небуття, панувала довкруг **кромішня темрява**»* (Іваничук, Бо війна – війною, с. 51), пор.: **тьма кромішня** – «вислів неодноразово зустрічається в Євангелії – цілковита темрява» [КСВУЛМ, с. 591].

2. Емоційно-експресивна функція. БФО також характеризують емоційний стан мовця, передбачаючи додатковий стилістичний колорит. Розглянемо вживання таких ФО у художніх текстах. Емоційно-експресивне забарвлення характерне фразеологізму біблійного походження *долина печалі, юдоль плачу*, який Роман Іваничук трансформує у *юдоль печалі і зневіри*: *«Наша доля присуджує нам ще раз пройти через **юдоль печалі і зневіри**, а хто витримає ту путь, той неодмінно вийде на завітчану леваду»* (Іваничук, Вода з каменю, с. 164), пор.: **долина печалі, юдоль плачу** – «це образна назва земного життя з його стражданнями, втратами, печалями» [СБС, с. 112]. БФО *юдоль печалі і зневіри* характеризує емоційний стан мовця, підкреслюючи сум, розчарування, зневіру.

3. Функція передачі внутрішніх якостей персонажа. За допомогою фразеологічних зворотів письменники передають внутрішні якості персонажів: *«Гріх **талан закопувати в землю**, про це і в Письмі казано»* (Дочинець, Криничар, с. 26), пор.: **зарити (закопати) талант (скарб) у землю** «у

переносному значенні – не використати наявних можливостей, а ще – загубити обдарування» [СБС, с. 208]. Йдеться про такі внутрішні якості людини, як невміння / небажання розвивати й застосовувати свої здібності.

«... *Бо то ж чуже, відтак і всі претензії – до когось третього, а я умиваю руки*» (Баранов, Не вір..., с. 271), пор.: **умивати / умити руки** «*книжн.* Ухилятися від участі в якій-небудь справі, знімати з себе відповідальність» [СФУМ, с. 735]. У творі БФО *умивати руки* вжито з метою увиразнення такої внутрішньої якості персонажа, як небажання нести відповідальність за що-небудь; перекладання своїх обов'язків на кого-небудь іншого.

4. Функція відтворення внутрішнього стану персонажа. Природно, що численні фразеологізми, які виконують таку функцію, виражають психічний стан людини, її настрій, переживання та почуття. Для виразності передання внутрішнього стану персонажа автори досить часто використовують фразеологізми біблійного походження. БФО яскраво передають різні внутрішні стани персонажів, а саме:

а) утіху, розраду, радість: «... *Зате який легкий мій хрест*» (Дочинець, Вічник, с. 185), пор.: **нести свій (важкий, тяжкий) хрест** «терпляче зносити, все, що судилось і стало неминучим у чиємусь житті; виконувати свій обов'язок до кінця» [СФУМ, с. 433]. У цьому контексті Мирослав Дочинець модифікує вислів *важкий хрест* у *легкий хрест*, уживаючи його не лише в значенні труднощі, прикрощі, біди та спокуси, а насамперед у значенні – доля людини, її життя, щоденна праця.

б) хвилювання, неспокій, збентеження, занепокоєння, тривогу: «*Піду-но, руки помию та помолюся, з чистими руками тре', хоч, мабуть, і на правду гріха на душу беру*» (Лис, Соло для Соломії, с. 18); «*Соломія подумала: «Нащо я йому про дитину сказала неправду? Гріх на себе взяла... Гріх...»* (Лис, Соло для Соломії, с. 117); пор.: **брати / взяти гріх на [свою] душу (на себе)** «діяти проти власної совісті, прийнятих норм моралі; робити щось несхвальне» [СФУМ, с. 39]; У своєму творі Володимир Лис уживає БФО *брати / взяти гріх*

на душу для вираження внутрішнього неспокою через дії, які суперечать власній совісті, прийнятим нормам моралі.

«*Живи у **поті чола***» (Дочинець, Многії літа, с. 7); «*Прислухайся до того, що нам заповідано: «**В поті чола будеш їсти свій хліб**»*» (Дочинець, Вічник, с. 55), пор.: **у поті чола** «докладаючи великих зусиль; напружено, самовіддано тощо» [СФУМ, с. 548]. БФО *у поті чола* означає важку виснажливу повсякденну роботу, великі труднощі, які є неминучими у житті людини.

«*А я, закусивши криваву губу, **поніс свій хрест** далі...*» (Дочинець, Вічник, с. 48), пор.: **нести свій хрест** «вислів у переносному значенні вживається тоді, коли хочуть сказати про чийсь покірність долі. Але найчастіше вислів цей вживається тоді, коли йдеться про обраний шлях, з якого людина не зверне, хоч би яким важким він не був» [СБС, с. 226 – 227]. БФО *нести свій хрест* вжито у тексті з метою вираження труднощів, важких випробувань, терпіння на життєвому шляху.

«*Справа Гонгадзе – остання крапля, що **переповнила чашу терпіння***» (Костенко, Записки..., с. 39), пор.: **чаша [терпіння] переповнилася / переповнювалася** «не можна більше терпіти, зносити що-небудь» [СФУМ, с. 762]. У цьому контексті Ліна Костенко, уживаючи БФО, метафорично підкреслює крайню межу терпіння, страждань.

в) страждання, терпіння: «*Але у нас така **глибока чаша терпіння**, що, здається, уже без дна...*» (Костенко, Записки..., с. 39), пор.: **чаша терпіння повна вщерть** «вислів пов'язано з Апокаліпсисом (Об'явленням Івана Богослова), де сказано про «сім чаш золотих, сповнених гнівом Божим» (15, 7). У метафоричному вживанні крайня межа терпіння, страждання» [КСВУЛМ, с. 636]. У контексті Ліни Костенко вислів *глибока чаша терпіння* вжито у значенні – велике терпіння, страждання.

5. Функція портретної характеристики, зображення зовнішнього вигляду людини. Розглянемо функцію портретної характеристики, зображення зовнішнього вигляду людини, яку в художніх творах виконують БФО: «*Я навіть не певний, що **Бог створив людей за своєю подобою***» (Костенко,

Записки, с. 160); *«Но одне тико вище Боже творіння, суть людина, за образом і подобиєм Божим сотворена, душею Господом наділена. То ім'я її в радості чи в горі може в храмі звучати...»* (Лис, Соло для Соломії, с. 39), пор.: **на свій образ і подобу** «вживається тоді, коли йдеться про надзвичайну схожість» [СБС, с. 15].

*«Я стояв схожий на **соляний стовп**, до якого ведуть чергового мученика, найбільшого грішника, більшого за якого годі й уявити»* (Лис, Графиня, с. 84), пор.: **соляний стовп** «у переносному значенні «стати соляним стовпом» – завмерти, скам'яніти від несподіванки, подиву, обурення» [КСВУЛМ, с. 552]. Порівняння із соляним стовпом у тексті Володимир Лис використовує для образного передання непорушності від несподіванки побаченого.

6. Функція синонімічного підсилення, увиразнення експресії, створення градації. У цій функції кожне наступне слово чи цілий вислів БФО підсилює попереднє, тим самим увиразнюючи зміст тексту. Водночас фразеологізми можуть чергуватися із семантично співвідносними одиничними чи повторюваними лексемами, вільними словосполученнями, або самі можуть становити синонімічний ряд: *«Неправда! Не вірте, люди добрі, бо коло вас – **фарисеї, облудники, нечестивці!**»* (Баранов, Не вір..., с. 41), пор.: **книжники і фарисеї** «неодноразово згадані у Євангелії (Матв., 12, 15 – 16 та ін.) книжники і фарисеї – охоронці зовнішньої обрядності, які не дбають про виконання змісту Божих заповідей. Ісус Христос називав їх лицемірами. У такому значенні цей вислів уживається й у наші дні» [КСВУЛМ, с. 290]. Віктор Баранов з метою увиразнення негативних рис характеру та поведінки людей уживає компоненти-синоніми до БФО – *облудники, нечестивці*.

*«Тепер настав час **підбивати підсумки, збирати каміння й виправляти помилки**»* (Лис, Соло для Соломії, с. 254), пор.: **час розкидати каміння і час складати каміння** «цитата з біблійної Книги Екклесіаста, або Проповідника (3, 5). Зміст вислову: для кожної дії є свій час» [КСВУЛМ, с. 635]. Кожен наступний компонент БФО підсилює й увиразнює попередній.

«На цьому місці й нині, як і кожної неділі, зупинився пан радник, бо те диво відбулося саме тут, в його молодості, й ніколи не відступало від нього, даруючи йому протягом довгих літ – крім зневаги від людей, їхнього глуму, а ще й неймовірного болю після втрати коханої – солодку радість любові, перед якою всі негоди, невигоди, погорди й глузування здавалися **марнотою, суєтою суєт**» (Іваничук, Торговиця, с. 30), пор.: **суєта суєт. Марнота марнот** – «біблійний вислів з Книги Еклезіаста (Проповідника), написаної царем Соломоном: «Наймарніша марнота, – марнота усе» (1, 2). Сучасне значення вислову: дріб'язкові житейські турботи» [КСВУЛМ, с. 563]. Компоненти-синоніми у цьому контексті увиразнюють зміст висловленого – непотрібність; те, що не варте уваги.

7. Заголовкова функція: «**В єгипетському полоні байдужості**» (Сверстюк, Блудні сини, с. 233), пор.: **єгипетський полон; єгипетська неволя** «*книжн.* Важке, нужденне, підневільне життя» [СФУМ, с. 538]. Євген Сверстюк у заголовковій назві додає компонент *байдужість* до традиційного бібліїзму *єгипетський полон; єгипетська неволя* з метою акцентування уваги на неминучій важкості життя, спричиненій насамперед байдужістю до духовних цінностей. Це загострює увагу читача на змісті твору.

У творі «*Перебудова Вавилонської вежі*» (Сверстюк, Правда полинова, с. 34 – 35) – БФО-заголовок стисло повідомляє про сам зміст, відображає головну думку автора, спонукає до прочитання тексту. БФО втратила своє значення – «справа, яка ніколи не буде завершена» [СБС, с. 40 – 41], зазнавши семантичного переосмислення. Вавилонська вежа у розумінні Євгена Сверстюка – це радянська імперія, яка заборонила вивчення Закону Божого, спотворила в людей розуміння Страху Господнього, знищила систему народного християнського виховання.

8. Функція створення гумору й сатири. Результати дослідження свідчать, що БФО у художніх текстах можуть набувати певного стилістичного забарвлення. Окрім високого, патетичного, інколи бібліїзми набувають жартівливого, іронічного відтінку значення. Так, наприклад: «*Нащо мені нова*

хижа? – розгублено скрушається Жига. *Старому вино і в старих міхах добре. А ми туди молодого вина піділлємо. Йванка дам вам у науку*» (Дочинець, Криничар, с. 85), пор.: **влити нове вино в старі міхи** «не можна створювати щось нове, не порвавши зі старим» [СБС, с. 169 – 170].

«Жебраки вже на третьому селі, а ви ще хирієте! Так і Царство Небесне можна проспати!» (Дочинець, Криничар, с. 88), пор.: **проспати [усе] Царство Небесне** – «жарт. Утратити, прогавити щось важливе, потрібне, не скористатися якоюсь можливістю» [СФУМ, с. 579].

Однак варто зауважити, що чимало значень БФО, які у словниках давнішого періоду фіксувались з жартівливим, іронічним, сатиричним забарвленням, сьогодні стають неактуальними, набуваючи відтінку урочистості. Так, наприклад: БФО **Валаамова ослиця** вживається з іронічним забарвленням, на що вказує СБС: вислови «Валаамова ослиця», «Валаамова ослиця заговорила» вживаються іронічно, коли говорять про людей, мовчазних і покірних, які несподівано починають протестувати, захищаючи себе чи інших. Вислови ці вживають також іронічно – стосовно людей нерозумних» [СБС, с. 76 – 77]. Однак новіша лексикографічна праця КСВУЛМ вже не подає іронічного значення вислову, а наводить тлумачення: «вживається по відношенню до покірних, мовчазних людей, які раптом починають обурюватися», ілюструючи біблійний вислів цитатами з творів Івана Франка та Симона Петлюри [КСВУЛМ, с. 78 – 79].

Фразеологізм біблійного походження **Соломон мудрий, мудрий, як Соломон** СБС подає з жартівливою, іронічною характеристикою «вислови вживаються, коли хочуть (часом жартома або й іронічно) підкреслити чийсь розум, кмітливість, інтелектуальну перевагу» [СБС, с. 96]. Натомість та сама БФО у КСВУЛМ подана без іронічного забарвлення «цар Ізраїльсько-Юдейської держави (у X ст. до н. е.), яка досягла в часи його правління найвищої могутності. У Біблії та в середньовічних східних легендах Соломон – справедливий правитель, якому приписують багато мудрих судових рішень

(звідси крилатий вислів «суд Соломона» – справедливий вирок)» [КСВУЛМ, с. 551 – 552].

БФО **агнець Божий, Боже ягня (Божа вівця)** вжито у СБС з іронічним забарвленням: «іронічно вживається вислів – на позначення смирної громади, що не має власної думки, сліпо йде за провідцями» [СБС, с. 259]. Лексикографічне джерело пізнішого періоду подає значення цього вислову без іронічної характеристики «у переносному значенні – безвинна жертва» [КСВУЛМ, с. 11 – 12].

Як свідчить порівняльний аналіз лексикографічних джерел різних періодів, сьогодні БФО у зв'язку з відродженням релігійного стилю набувають нових значень чи їх відтінків, які в радянські часи атеїстичної пропаганди були приховані та заборонені тогочасним режимом.

Отже, як бачимо з наведених прикладів, художні тексти вирізняються особливо широким добором і характером використання мовних засобів, які підпорядковані основним естетичним, комунікативним, впливовим завданням цих текстів – образно, емоційно, оцінно відтворювати об'єктивну дійсність через художні образи за допомогою мови. Серед зображально-виражальних засобів таку функцію виконують БФО. Їх функція у мові художніх творів зумовлена двома основними чинниками: лінгвістичними властивостями самої одиниці й запрограмованою письменником ситуацією. Вивчення ізольованої БФО не дає певного уявлення про різноманітні зв'язки, у які вона вступає в тексті. Спостереження за мовою сучасних художніх творів дає підстави зробити висновок, що з дидактичною й виховною метою автори активно використовують БФО, органічно вплітаючи їх у загальний художній контекст творів і підкреслюючи живе мовлення персонажів, його образність, увиразнюючи риси героїв, виявляючи особливості індивідуального світосприйняття й світобачення, що підвищує зацікавленість читача й допомагає глибше зрозуміти художній задум письменника.

3.2. Функціонально-стилістичні особливості використання фразеологізмів біблійного походження в публіцистиці

Сьогодні однією зі сфер широкого використання фразеологізмів біблійного походження, окрім художнього стилю, є публіцистика.

Для публіцистичного стилю характерна низка специфічних особливостей. У ньому одночасно співіснують динамізм і консервативність, прагнення до інформативності та забезпечення експресії різноманітними засобами. Сфера суспільної діяльності, яку обслуговує цей стиль, є сферою політико-ідеологічних суспільних відносин. Основною рисою публіцистичного стилю, яка формулює його мовну системну організацію, є поєднання експресії та стандарту [Корнеева, 2009]. Ця особливість походить із єдності двох основних функцій, які виконує публіцистика: повідомлення, що дозволяє інформувати; та впливу, що має на меті переконувати, емоційно впливати.

Аналіз мовного матеріалу свідчить про те, що публіцистичні тексти містять значну кількість експресивних засобів, виражених одиницями різних мовних рівнів. Серед них особливе місце займає фразеологія. І це не випадково. Серед найважливіших причин, що зумовлюють інтенсивне вживання фразеологізмів у сучасній публіцистиці, виокремлюємо такі:

- 1) зрозумілість ФО;
- 2) їх проста, доступна форма;
- 3) відтворюваність за готовим зразком;
- 4) лаконічність форми і глибина змісту;
- 5) здатність до узагальнення попередніх думок;
- 6) здатність ФО давати оцінку та виражати ставлення автора до зображуваних подій;
- 7) здатність фразеологізмів до трансформації, переосмислення з метою посилення експресивних можливостей тощо.

Використання БФО у публіцистиці робить текст більш виразним, експресивним, сприяє розкриттю авторської позиції, вносить у нього елементи мовної гри.

У межах дисертаційного дослідження зупинимося на розгляді функціонування фразеологізмів біблійного походження у публіцистичних творах Євгена Сверстюка («Блудні сини України», «Правда полинова»), Євгена Гуцала («Ментальність орди»), Ліни Костенко («Гуманітарна аура нації, або Дефект головного дзеркала»), Миколи Рябчука («Дві України: реальні межі, віртуальні війни»), Оксани Забужко («Хроніки від Фортінбраса»). Саме цим письменникам належить велика заслуга в поверненні у словниковий запас українців скарбів української мови – БФО. Звернення до біблійної фразеології таких знакових постатей відображає тенденції розвитку сучасної української публіцистики, що базуються на поняттях духовності. Як відомо, основна мета публіцистичних творів – активно впливати на читача, формувати світоглядні переконання. БФО – важливий мовний засіб реалізації цієї мети у творчості відомих українських публіцистів. Проаналізовані публіцистичні твори не втратили своєї актуальності з огляду на важливість духовних і моральних проблем.

3.2.1. Лексико-граматичні групи біблійних фразеологічних одиниць у публіцистиці

Істотним компонентом фразеологізму, як і слова, є граматичне значення. Серед БФО, за співвіднесеністю з тією чи тією частиною мови, у проаналізованій публіцистиці можна виокремити такі:

1. Іменникові: *хліб щоденний* (Сверстюк, Блудні сини, с. 22); *пізнання добра і зла* (Сверстюк, Блудні сини, с. 47); *важкий хрест* (Сверстюк, Блудні сини, с. 59); *путь на Голготу* (Сверстюк, Правда полинова, с. 17); *терновий вінок* (Сверстюк, Блудні сини, с. 62); *митарі і фарисеї* (Сверстюк, Блудні сини, с. 122); *злоба дня* (Забужко, Хроніки..., с. 6); *сильні світу сього* (Сверстюк,

Правда полинова, с. 30); *Вавилонська вежа* (Сверстюк, Блудні сини, с. 142); *добрий пастир* (Сверстюк, Блудні сини, с. 146); *єгипетський полон* (Сверстюк, Блудні сини, с. 233); *сіль землі* (Сверстюк, Блудні сини, с. 339); *альфа та омега* (Сверстюк, Блудні сини, с. 363); *іскра Божя* (Сверстюк, Блудні сини, с. 445); *переповнена чаша* (Сверстюк, Блудні сини, с. 462); *золоте теля* (Сверстюк, Правда полинова, с. 47); *образ і подоба Божя* (Сверстюк, Блудні сини, с. 500); *камінь наріжний* (Сверстюк, Правда полинова, с. 156) та ін.

2. Дієслівні: *бере на плечі найважчий хрест* (Сверстюк, Блудні сини, с. 30); *відали, що творять* (Сверстюк, Блудні сини, с. 22); *створювати собі ідолів* (Сверстюк, Правда полинова, с. 116); *віддаючи кесареві кесаре* (Блудні сини, с. 47); *вертатися на круги своя* (Забужко, Хроніки..., с. 98); *проникло в плоть і кров* (Сверстюк, Блудні сини, с. 58); *пити чашу* (Сверстюк, Блудні сини, с. 142); *будуємо на піску* (Сверстюк, Блудні сини, с. 285); *не відають, що творять* (Сверстюк, Блудні сини, с. 465); *проти рожна перти* (Сверстюк, Блудні сини, с. 474) та ін.

3. Адвербіальні: *у поті чола* (Сверстюк, Блудні сини, с. 15); *око за око* (Сверстюк, Блудні сини, с. 362) та ін.

За структурою фразеологізми біблійного походження у проаналізованих творах можна поділити на такі, що побудовані за типом речень і за типом словосполучень.

До першої групи можна зарахувати такі БФО: *відали, що творять* (Сверстюк, Блудні сини, с. 22), пор.: **не ведают, что творят** «вислів цей уживається для характеристики людей, які не передбачають поганих наслідків своїх вчинків або слів. Так говорять і про людей, які взагалі не замислюються над своїми словами та вчинками» [СБС, с. 228 – 229]; *дорога веде на Голготу* (Сверстюк, Правда полинова, с. 19), пор.: **йти на Голгофу** «Голгофа – у переносному слововживанні – страждання, моральні та фізичні муки, подвижництво» [КСВУЛМ, с. 138]; *камінь, якого відкинули будівничі, став наріжним* (Сверстюк, Правда полинова, с. 97), пор.: **камінь наріжний** «основа, найсуттєвіша частина чого-небудь» [СФУМ, с. 286]; *Закон Мойсея, записаний*

на скрижалях (Сверстюк, Правда полинова, с. 161), пор.: **десять заповідей**. **Заповіді** «основні моральні приписи для віруючих у юдейській і християнській релігіях. У Старому Заповіті – це десять заповідей Мойсея, у Новому Заповіті – заповіді Ісуса Христа в Нагірній проповіді та притчах. У сучасному слововживанні – високі моральні настанови» [КСВУЛМ, с. 171]; *каміння, яке буває час збирати і час розкидати* (Сверстюк, Блудні сини, с. 337), пор.: **час розкидати каміння і час складати каміння** «цим висловом звичайно позначають якісь зміни у суспільному житті» [СБС, с. 121]; *було Слово, і Слово було у Бога, і Слово було Богом...* (Сверстюк, Правда полинова, с. 126), пор.: **спочатку було Слово** «так починається Євангеліє від Івана: «Споконвіку було Слово, а Слово в Бога було, і Бог було Слово. Воно в Бога було споконвіку. Усе через Нього повстало, і ніщо, що повстало, не повстало без Нього» (Іван, 1: 1 – 3). У переносному значенні вислів найчастіше стосується мови, слова, яким надається дуже важливе значення» [СБС, с. 255].

До другої групи зараховуємо такі БФО: *в поті чола* (Сверстюк, Блудні сини, с. 15), пор.: **у поті чола** «докладаючи великих зусиль; напружено, самовіддано і т. ін.» [СФУМ, с. 548]; *образ і подоба Божя* (Сверстюк, Блудні сини, с. 30), пор.: **на свій образ і подобу (по образу і подобию своєму)** «вживається тоді, коли йдеться про надзвичайну схожість» [СБС, с. 15]; *злоба дня* (Забужко, Хроніки..., с. 6), пор.: **злоба дня** «сучасне значення його: інтерес сьогоднішнього дня, те, що хвилює широкий загал» [КСВУЛМ, с. 237]; *сіль землі* (Сверстюк, Правда полинова, с. 33), пор.: **сіль землі** «у Нагірній проповіді Ісус Христос звернувся до своїх учнів з такими словами: «Ви – сіль землі. Якщо ж сіль втратить силу, то чим зробиш її солоною? Вона непотрібна ні на що, її лише викинуть геть на попрання людям» (Матв., 5, 13). У метафоричному слововживанні – кращі люди свого часу» [СУІ, с. 345]; *Вавилонська вежа* (Сверстюк, Блудні сини, с. 142), пор.: **Вавилонська вежа** «вислови походить з біблійної розповіді про те, як люди намагалися побудувати вежу, що сягала б неба. Розгніваний таким зухвальством, Бог змішав мови будівників, вони перестали розуміти один одного, і будівництво – «творення веж (стовпів)» –

невдовзі було припинене (Буття, 11, 1 – 9). У переносному значенні «вавилонська вежа» – справа, яку ніколи не буде завершено, «вавилонське стовпотворіння» – хаос, безладдя [КСВУЛМ, с. 76]; *хліб щоденний* (Сверстюк, Блудні сини, с. 160), пор.: **хліб насущний (насушний)** «1. Засоби, необхідні для прожитку, для існування. 2. Щось найважливіше, найістотніше» [СФУМ, с. 241]; *золоте теля* (Сверстюк, Правда полинова, с. 47), пор.: **золотий телець, золоте теля** «вислів «золотий телець», «золоте теля» – як крилатий – відійшов від свого первісного значення. Адже, зробивши золоте теля, іудеї порушили заповідь «не сотвори собі кумира», бо золоте теля і було кумиром, ідолом. Сьогодні в переносному значенні «золоте теля» – це багатство, збагачення як єдина мета життя» [СБС, с. 70] та ін.

Підсумовуючи, зазначимо, що БФО, вжиті в сучасних публіцистичних текстах, підсилюють зміст твору, додають йому символічності, урочистості, високого звучання. А отже – створюють необхідний вплив на читача.

3.2.2. Семантичні групи біблійних фразеологічних одиниць у публіцистиці

Аналізуючи семантичний аспект БФО у публіцистичних текстах, виокремимо такі семантичні групи:

1. Найбільшою за кількістю БФО виявилася семантична група «Поведінка людини»: *«Вся історія людства вчить, що найбільшу силу має той, хто бере на плечі найважчий хрест – і бере на плечі долю свого народу»* (Сверстюк, Блудні сини, с. 10), пор.: **нести свій (важкий, тяжкий) хрест** «терпляче зносити, все, що судилось і стало неминучим у чиємусь житті; виконувати свій обов'язок до кінця» [СФУМ, с. 433]. Метафоричний вислів *брати на плечі долю свого народу* вжито за аналогією до традиційного вислову *нести свій (важкий, тяжкий) хрест*.

«Хоч би як ми збивались на стежки блудного сина, здичавілого сина – над нами століттями височів ідеал, і в найтемнішу ніч все ж світився над ним

німб святости, і висока дорога кликала, і ласкава рука прощала» (Сверстюк, Правда полинова, с. 36), пор.: **блудний син** «книжн. Той, хто повертається з каяттям, визнанням своїх провин» [СФУМ, с. 646]. Вислів *збиватися на стежки блудного сина* характеризує поведінку людини, яка повертається на праведний життєвий шлях, каючись у своїх провинах.

«**Вони відали, що творять!** Усе було написане на їхніх прапорах і гаслах: **відібрати хліб духовний, а потім – щоденний**» (Сверстюк, Блудні сини, с. 22), пор.: **не ведають, что творят** «уже на хресті Ісус промовив: «Отче, відпусти їм, – бо не знають, що чинять вони!..» (Лука, 23: 34). Вислів цей став крилатим церковнослов'янською мовою: «не ведають, что творят» – і вживається для характеристики людей, які не передбачають поганих наслідків своїх вчинків абослів. Так говорять і про людей, які взагалі не замислюються над своїми словами та вчинками» [СБС, с. 228 – 229]; пор.: **хліб насущний (насушний)** «1. Засоби, необхідні для прожитку, для існування. 2. Щось найважливіше, найістотніше» [СФУМ, с. 746]. Вислів *відають, що творять* – антонімічний до загальновідомого біблійного вислову *не ведають, что творят* – вжито у тексті для характеристики людей, які свідомо роблять погані вчинки, розуміючи їх згубні наслідки для інших.

«Захід погортав їх, як інтелектуальну вправу, як соціальний тест для свого часу – і зайнявся злободенною роботою, **віддаючи кесареві кесареве**» (Сверстюк, Блудні сини, с. 47), пор.: **віддати кесареве кесарю, а Боже Богові** «вислів вживається у випадках, коли хочуть сказати: «слід віддати комусь належне» [СБС, с. 207]. БФО *віддаючи кесареві кесареве* письменник уживає для зображення ситуації про віддачу належного.

«І з приреченістю наркоманів **смоктали з них перестояну отруту пізнання добра і зла, що змішались, як спирт**» (Сверстюк, Блудні сини, с. 47), пор.: **дерево пізнання добра і зла** «за Біблією, Бог заборонив першим людям Адаму і Єві їсти плоди з райського дерева пізнання добра і зла. Але змії (диявол) спокусив Єву, яка сама з'їла яблуко з цього дерева і пригостила Адама (Буття, 3). За це Адам і Єва були вигнані з раю. У переносному значенні – щось суворо

заборонене» [КСВУЛМ, с. 168]. Вислів *отрута пізнання добра і зла* Євген Сверстюк уживає за аналогією до бібліїзму *дерево пізнання добра і зла*. Компонент *отрута* особливо підкреслює згубність наслідків.

«*Людям властиво періодично втрачати свого Бога і на його місці створювати собі ідолів*» (Сверстюк, Правда полинова, с. 116), пор.: **служити двом панам, служити Богові і мамоні, служити мамоні** «служити мамоні» – прагнути збагачення, дбати лише про матеріальні цінності» [СБС, с. 191].

«*Коли народ нині вірить, може, не так словам, як голосові старого патріярха, який пив чашу нашої скорботної історії, і в голосі його пам'ять, біль і надія*» (Сверстюк, Блудні сини, с. 142); «*Небагато з них пило таку переповнену чашу і знало таку темну безодню під ногами – на протязі безкінечних років – і черпало з тієї безодні ВАГУ СЛОВА*» (Сверстюк, Блудні сини, с. 462), пор.: **гірка чаша** «велике горе, страждання» [СФУМ, с. 762].

«*А далі не піде, бо не знає дороги, та й не захоче брати на себе хрест...*» (Сверстюк, Блудні сини, с. 205); «*Але розуміли, що це нерозмінна людська верства, яка несе призначення берегти людську духовну єдність, нести хрест і торувати вічну Хресну Дорогу*» (Сверстюк, Блудні сини, с. 217), пор.: **нести свій (важкий, тяжкий) хрест** «терпляче зносити, все, що судилось і стало неминучим у чиємусь житті; виконувати свій обов'язок до кінця» [СФУМ, с. 433].

«*Або ми віримо в Закон всім серцем і всією душею, або – сіємо на камені і будуємо на піску...*» (Сверстюк, Блудні сини, с. 285), пор.: **дім будувати на піску** «*книжн.* Не мати обґрунтування, надійної основи під собою» [СФУМ, с. 47]. Крилатий вислів *сіяти на камені і будувати на піску* вжито у творі у значенні «безпідставно, без будь-якого обґрунтування».

«*Кожній нації є за що посипати собі голову попелом. Тільки не треба тим попелом запорошувати очі наступних поколінь*» (Костенко, Гуманітарна аура..., с. 29), пор.: **посипати голову попелом** «вислів походить із «Книги Йова». Це – вияв горя, страждання, втрат удавніх іудеїв» [СБС, с. 103]. *Посипати собі голову попелом* – вислів, який Ліна Костенко уживає як

метафоричне зображення горя та страждань будь-якої нації. Водночас письменниця розгортає метафоричний образ, закладений в основі ФО.

«*Ті, що погодилися бути ніким, вважали, що він має вже таку козацьку слабкість. Мовляв, навіщо це – **проти рожна перти...***» (Сверстюк, Блудні сини, с. 474), пор.: **проти рожна перти** «вислів уживають, коли хочуть сказати протє, як важко боротися з кимось сильним, могутнім» [СБС, с. 263 – 264]. Євген Сверстюк уживає вислів *проти рожна перти* у традиційному значенні біблійзму – «свідомо наражатися на небезпеку».

2. Наступною за кількістю БФО виявилася семантична група «Позначення певної ситуації»: «*Дедалі наполегливіше заходжуються шурхотіти «блатні духом»: «блатні» депутати й «блатні» лауреати, «блатні» зірки й «блатні» професори... Можливо, всупереч Євангелію, тепер до них має належати **царство земне?**.. »* (Забужко, Хроніки..., с. 17), пор.: **Царство небесне (Вічне, Боже)** «1. Рай»; **Царство Боже, Царство Небесне** «щось вимріяне, прекрасне і недосяжне для людини» [СБС, с. 285]. *Царство земне* – антонімічний вислів до традиційної БФО *Царство Небесне*, який Оксана Забужко вживає з іронічним забарвленням для зображення ситуації повновладдя на землі, що суперечить нормам духовності й моралі.

«*Розуміється, паралельно тривав (і триває!) відлік християнського, біблійного часу, запас якого від народження Христа до **Страшного Суду** невпинно «убуває»* (Забужко, Хроніки..., с. 222), пор.: до **[Божого (страшного)] суду** «протягом усього життя, завжди» [СФУМ, с. 700]. БФО *Страшний Суд* ужито з метою зображення ситуації майбутнього, для якої характерна невизначеність у часі, несподіваність.

«*Найперше було Слово, і Слово було у Бога, і Слово було Богом... І все через нього повстало*» (Йоан, 1.1) (Сверстюк, Правда полинова, с. 126), пор.: **спочатку було Слово** «протягом усього життя, завжди» [СБС, с. 255]. Євген Сверстюк цей біблійний вислів уживає для зображення ситуації, яка відбувається завжди, впродовж усього життя.

«Був єгипетський полон, але не було духової єдності в тих уніях...» (Сверстюк, Правда полинова, с. 30), пор.: **єгипетський полон; єгипетська неволя** *«книжн. Важке, нужденне, підневільне життя»* [СФУМ, с. 538]. БФО *єгипетський полон* характеризує важку нужденну ситуацію залежності.

«Наче якийсь невмолимий пекельний дух знову й знову повертає буття «на круги своя» (Гуцало, Ментальність орди, с. VIII.I), пор.: **повертатися на круги своя** коли кажуть: повертатися на круги своя, – то мають на увазі те, що в житті все вже було, все повторюється, нового або немає зовсім, або майже немає. А от у тексті біблійному – це красивий, поетичний образ вітру, який повертається: *«Віє вітер на південь, і на північ вертається, крутиться, крутиться він та й іде, і на круг свій вертається вітер...»* (1: 6)» [СБС, с. 119 – 120].

3. Наступна семантична група «Назви осіб»: *«А тут «на сидінні Мойсеєвім усілися книжники та фарисеї, то ж усе, що вони скажуть вам, робіть і виконуйте, та за вчинками їхніми не робіть...»* (Сверстюк, Правда полинова, с. 163), пор.: **книжники і фарисеї** *«відзначалися крайнім фанатизмом та лицемірним дотриманням правил показного, зовнішнього благочестя. У переносному значенні – дворушники, ханжі, лицеміри»* [СБС, с. 204 – 205]. Євген Сверстюк БФО *книжники і фарисеї* уживає для образного змалювання людей, які своїми нещирими, лицемірними діями нагадують біблійних книжників і фарисеїв.

«Сильні світу сього, так само як і багаті, – завжди були в полоні скарбів земних» (Сверстюк, Правда полинова, с. 30), пор.: **сильні світу цього** *«вислів по-різному був перекладений: українською – «Краще вдаватись до Господа, ніж надіятися на людину; краще вдаватись до Господа, ніж надіятися на вельможних!»* (Псалом 117: 8 – 9); російською – *«Лучше уповать на Господа, нежели надеяться на человека; лучше уповать на Господа, нежели надеяться на князей!»*. Проте крилатим став церковнослов'янський вислів *«сильние міра сего»*, буквально перекладений українською мовою. Він ширший за змістом від двох попередніх (*«вельможні»*, *«князі»*), бо *«сильними світу цього»* можуть бути і просто багаті, й чиновні, й ті, що при владі, й ті, що її, цю владу, взяли

силою. Проте значно частіше вислів «сильні світу цього» вживається іронічно» [СБС, с. 112 – 113]. У цьому контексті Євген Сверстюк БФО *сильні світу цього* уживає з іронічним забарвленням – для характеристики людей, які, здобувши владу, дбають лише про власне матеріальне збагачення.

4. Семантична група «Прохання»: *«Прости їм, Господи, бо не відають, що творять. Вони не відають і досі, тримаючись мертвою хваткою за свої невикриті таємниці»* (Сверстюк, Блудні сини, с. 465), пор.: **не ведают, что творят** «вислів цей вживається для характеристики людей, які не передбачають поганих наслідків своїх вчинків абослів. Так говорять і про людей, які взагалі не замислюються над своїми словами та вчинками» [СБС, с. 228 – 229].

5. Семантична група «Повчання»: *«Уявляю сьогодні Шевченка в цій залі. Зняковілий від атмосфери полинної евфорії, він напучує вас у дорогу євангельськими словами: «Оце посилаю я вас, як овець між вовки. **Будьте ж мудрі, як змії, і невинні, як голубки**»* (Сверстюк, Блудні сини, с. 104), пор.: **будьте мудрі, як змії, і кроткі, як голуби** «керуйтеся розумом, але не втрачайте душевної чистоти і добросердності» [СБС, с. 198]. Значення біблійного вислову у Євгена Сверстюка – метафорична настанова діяти розумно, добродібно, справедливо.

6. Семантична група «Внутрішній стан»: *«Блаженні убогі духом»* – *учить Христос. Саме слово «блаженні» викликало саркастичну посмішку й зневагу до смиренности негордих духом. «Блаженні ті, що плачуть»* – цьому протиставлялось торжество переможця: *хай недобитки плачуть...* *«Блаженні кроткі»* – сувора влада поверталась до них спиною, поблискуючи шкіряною курткою і мавзером. *«Блаженні спрагли правди»* – до таких була презирлива посмішка: *ваша правда минула, тепер наша правда...* *«Блаженні милостиві»* – цього сантименту твердий большевик не зносив: *і не просить, і не молить – Москва сльозам не вірить. Вольові генії беззаконня і революційної законности не знали милосердя: воля – непохитна, сваволя – безмежна, неволя – абсолютна. «Блаженні чисті серцем»* – це наперед приречені вівці. *«Блаженні миротворці»* – це перші «контра»: *боротьба ж непримиренна...*»

(Сверстюк, Правда полинова, с. 38); *«Як же вона може стати вбогою духом?..»* (Сверстюк, Правда полинова, с. 162); *«Блаженні миротворці, бо вони синами Божими назвуться»*. Чому саме миротворці – синами Божими? В цьому слові поєднано два символи: мир і Творець» (Сверстюк, Блудні сини, с. 124), пор.: **блаженні миротворці, бо вони синами Божими стануть** «у Нагірній проповіді є розділ, який зветься «Хто блаженний» («хто носить в собі блаженство», «хто вгодний Богові»). Тут перераховується одинадцять можливостей бути блаженними. Серед них є такий вислів: «Блаженні миротворці, бо вони синами Божими стануть» (Матв., 5: 9). Цей вислів стосується людей, яким вдалося когось примирити» [СБС, с. 185].

7. Семантичну групу «Оцінювання» складають БФО, які, з точки зору експресивно-стилістичного звучання, є нейтральними – лише називають предмети, явища, дії, не оцінюючи їх при цьому, а також БФО, що сприяють створенню у тексті певної експресивно-стилістичної тональності, що пояснюється їх загальномовною експресивністю. У нейтральних БФО емоційно-експресивне навантаження зведене до мінімуму. Прикладом стилістично-нейтральної біблійної фраземи є використання прийменнико-іменникової сполуки *плоть від плоті*, яку Євген Гуцало трансформував у *плоть від плоті народної* на позначення кровної або духовної близькості, зв'язків: *«Ось така буйна вдача у Васьки, ось такі масштаби і велич народного характеру, який не є чи нетиповим, чи винятковим, зовсім ні, він – **плоть від плоті народної**, і ця **плоть народжує** саме таких значних героїв, і Васька Буслаєв уособлює їх найяскравіше і найдостойніше»* (Гуцало, Ментальність орди, с. V), пор.: **кость від кості, *плоть від плоті, **плоть і кров***** «висловами послуговуються, коли говорять про кровну або духовну близькість, про глибокі почуття і зв'язки між людьми» [СБС, с. 17] та інші.

Подібним є використання у творі Євгена Сверстюка БФО *хліб щоденний* на позначення щоденних людських потреб: *«Жертва сучасним життям людини в ім'я майбутнього, жертва людьми в ім'я людства, зрештою, жертва святинями в ім'я перетворення каменя на **хліб щоденний**...»* (Сверстюк,

Правда полинова, с. 40), пор.: **хліб насущний (насушний)** «1. Засоби, необхідні для прожитку, для існування. 2. Щось найважливіше, найістотніше» [СФУМ, с. 746].

У проаналізованих публіцистичних творах також є випадки використання біблійних фразем, що несуть певне оцінне значення. Серед них можна виокремити дві підгрупи: «позитивно оцінна» та «негативно оцінна». Значну частину складають БФО на позначення позитивних цінностей. Яскравим прикладом у підгрупі «позитивно оцінні» є фразеологізм біблійного походження *сіль землі*: «*Але де ті, що вільно хочуть вмерти й стати **сіллю землі?***» (Сверстюк, Правда полинова, с. 33), пор.: **сіль землі** «вислів вживається тоді, коли говориться про активну, творчу силу народу, про тих, хто виділяється своєю значущістю і є світлом, світильником для інших» [СБС, с. 186].

Прикладом з підгрупи «негативно оцінні» є БФО *згубний змій-спокусник*: «*Згубний змій-спокусник, який водночас і кондове творяще начало. Що ж це зазмій-спокусник?*» (2, с. I), пор.: **змій-спокусник** «коли Бог поселяв Адама в раю, він сказав: «Із кожного дерева в Раю ти можеш їсти. Але з дерева знання добра і зла – не їж від нього, бо вдень їди твоєї від нього ти напевно помреш!» (2: 16 – 17). Пам'ятаючи ці слова, Адам і Єва спочатку обминали це дерево. Та змій-спокусник, найхитріший і найпідступніший з усіх Богом створених істот, поклав край побоюванням Єви: «Умерти – не вмерете! Бо відає Бог, що дня того, коли будете з нього ви їсти, ваші очі розкриються, і станете ви, немов Боги, знаючи добро й зло» (3: 4 – 5). З цієї розповіді походить крилате слово «змій-спокусник» («змій-іскушитель» – церковнослов'янською мовою)» [СБС, с. 21].

Блудний син: «*Хоч би як ми збивались на стежки блудного сина, здичавілого сина – над нами століттями височів ідеал, і в найтемнішу ніч все ж світився над ним німб святости, і висока дорога кликала, і ласкава рука прощала*» (Сверстюк, Правда полинова, с. 36), пор.: **блудний син** «*книжн.* Той, хто повертається з каяттям, визнанням своїх провин» [СФУМ, с. 646]. Задля увиразнення вислову *блудний син* Євген Сверстюк розгортає синонімічний

ряд – *блудний син, здичавілий син*, актуалізуючи додаткові смислові відтінки, контекстуальні зрушення семантики традиційної БФО.

Отже, проаналізувавши функціонування фразеологізмів біблійного походження в сучасних публіцистичних текстах, можемо стверджувати, що вони широко використовуються для вираження поведінки людей, ситуацій, внутрішнього стану, оцінки та власного ставлення до певних предметів, явищ, подій, осіб тощо. Ці мовні одиниці засвідчують християнський світогляд носіїв української мови. Стійкі фразеологічні вислови, що походять зі Святого Письма, позначають вічні людські цінності: віру, чесність, терпіння, справедливість і т. д. У них засуджується зло, зрада, заздрість, лицемірство, вбивство тощо.

3.3. Інноваційне вживання біблійних фразеологічних одиниць у сучасних художніх і публіцистичних текстах

Фразеологічні одиниці – це не застигли мовні одиниці. Вони, як і будь-які інші одиниці мови, підлягають змінам, зумовленим новими обставинами життя, потребами комунікації тощо. У динаміці стійких сполук помітну роль відіграє трансформація. Тому в сучасних художніх і публіцистичних текстах усе рідше використовуються традиційні усталені БФО. Автори намагаються знайти нетрадиційне вживання стійких висловів, що походять із Біблії, певним чином обігравши відому біблійну подію чи образ, використовуючи для цього різні способи трансформації БФО. Насичуючи свої тексти модифікованими БФО, письменники роблять їх оригінальними та емоційними, гармонійно поєднуючи із морально-духовним колоритом усього твору. Трансформовані БФО постають особливо виразними, адже різні модифікації підсилюють експресивність вислову, речення й цілого тексту загалом. Змінюючи компоненти, автори ніби надають нового значення уже відомому вислову, роблячи його виразнішим та більш помітним для читача.

Під фразеологічними інноваціями розуміємо перетворення, при яких у семантичній і / або формальній структурі традиційної ФО помітні будь-які відхилення від сучасної української фразеологічної норми, кодифікованої лексикографічними джерелами.

Насиченість творів фразеологічними інноваціями пов'язана зі специфікою творчості письменників. Для творів кожного з них характерні високий ступінь активізації уваги читача, експресивність, емоційне напруження. Поява фразеологічних інновацій у сучасних художніх і публіцистичних текстах не випадкова, зумовлена авторськими інтенціями, прагненням здійснити прагматичний вплив на читача. Інноваційні БФО – вербальні засоби увиразнення, вираження гумору, сатири, іронії тощо.

У творах сучасних письменників БФО зазнають різних видів трансформації, що свідчить про переосмислення й художнє опрацювання авторами біблійних текстів і творчого введення висловів зі Святого Письма у свої твори. Також трансформація ФО у художніх текстах підсилює емоційно-експресивну цінність, додає динаміки. Використання в художніх творах великої кількості бібліїзмів і цитат із Біблії засвідчує глибоке розуміння митцями значення духовності в житті людини. Уміння доречно ввести у текст вислови зі Святого Письма для створення необхідного звучання та стилістичного забарвлення надає художнім творам особливого мовного оформлення, впливає на вироблення індивідуально-авторського стилю письменника.

А. М. Мелерович і В. М. Мокієнко зазначають, що «словникове опрацювання індивідуально-авторських уживань фразеологічних одиниць допоможе оцінити художню майстерність письменників, що виявляється у творчому застосуванні мовних образів» [Мелерович, Мокиєнко, 2011, с. 4]. Бібліїзми автори модифікують, надаючи багатьом із них своєрідних відтінків звучання й значення. Структурно-семантичні модифікації БФО у проаналізованих художніх творах полягають, по-перше, у заміні компонентів БФО, їх граматичної форми; по-друге, у відхиленні від усталеної кількості компонентів бібліїзму.

Індивідуально-авторське перетворення стійких словосполучень завжди зумовлене конкретною стилістичною метою. Трансформація фразеологізмів як один із найпоширеніших стилістичних прийомів у художніх творах не тільки сприяє певному перетворенню усталеної фразеологічної системи, а й стає потужним поштовхом до оновлення її виражально-зображальних засобів [Бабенко, 1998, с. 10].

На думку О. І. Молоткова, уживання стійких словосполучень у новому значенні спричинене, насамперед, порушеннями звичайних зв'язків слів і відношень у висловленні, можливістю сполучення ФО зі словами такого лексичного ряду, із якими у межах норми фразеологічний зворот як мовна одиниця сполучатися не може [Молотков, 1977, с. 124].

Узагальнивши різні підходи до тлумачення цього явища у межах БФО, вважаємо, що трансформацією фразеологізмів варто називати зміну семантики загальномовних стійких сполук, найчастіше пов'язану з видозміною компонентного складу ФО, унаслідок чого виникають протиставлення узуальної форми фразеологізму його оказіональній формі. Трансформації стійких сполучень слів – це свідоме авторське перетворення їхньої структури для надання додаткової експресії та досягнення певного стилістичного ефекту.

Значну кількість фразеологічних інновацій у проаналізованих сучасних текстах художньої прози та публіцистики становлять одиниці, у яких відхилення від фразеологічної норми простежуються на рівні структури і значення. Зміни традиційної форми фразеологізмів відбуваються шляхом поширення компонентного складу БФО, заміни одного чи кількох компонентів, розгорнутої метафори тощо. Причиною трансформування БФО в тексті є авторський задум, прагнення надати висловлюванню додаткової експресії чи більшої образності. «Змінені фразеологізми, порівняно з інваріантами, активізують сприйняття контексту в цілому або ж надають йому певного стилістичного колориту, експресивного наповнення чи додаткових семантичних відтінків» [Попкова, 2008, с. 14]. Уведення до складу традиційних фразеологічних одиниць інших компонентів чи їх заміна здебільшого

обумовлено семантично і прагматично: вони полегшують сприйняття тексту, увиразнюють його, допомагають авторові наголосити на основних сенсах висловлювання, сприяють кращому розумінню читача іронічного, саркастичного підтексту висловлювання.

Проаналізуємо основні прийоми перетворень БФО у сучасних художніх і публіцистичних текстах.

З-поміж багатьох зразків семантичних і структурних трансформацій БФО у сучасних художніх та публіцистичних текстах превалює заміна компонентів і розширення компонентного складу БФО.

Заміна компонента (компонентів) фразеологізму

До найбільш поширених прийомів трансформації БФО у проаналізованих художніх і публіцистичних творах належить заміна одного чи кількох компонентів усталеного вислову. Терміни «заміна» і «субституція» у праці вживаємо як синонімічні, а на позначення компонента, уведеного до складу ФО замість традиційного, використовуємо терміни «субститут», «компонент-замінник». У межах цієї групи фразеологічних перетворень мовознавці, зазвичай, розглядають випадки цілеспрямованої заміни компонентів фразеологізму: «субституція полягає в усуненні з вихідної форми ФО одного (або декількох) компонентів, місце якого займає інший (або інші) компонент, що здатний більш адекватно виконати комунікативне завдання тексту» [Бирих, 1994, с. 11].

Серед фразеологічних інновацій цього типу виокремлюємо, зокрема, випадки заміни компонента БФО субститут-конкретизатором, субститут-інтенсифікатором, субститут-експресивом.

А. Заміна компонента фразеологізму субститут-конкретизатором

Заміна компонента ФО субститут-конкретизатором пов'язана з бажанням автора конкретизувати, уточнити, описати людину, предмет, явище чи ситуацію, яку називає фразеологізм, дати додаткову характеристику. Семантична структура стійкого вислову при цьому поповнюється

оказіональними уточнювальними семами. Основне значення залишається незмінним.

*«Взагалі, першим у історії поетом мусимо вважати хіба не кого іншого, як **прабатька Адама**, котрий, пам'ятаємо, перший дав перед Божим лицем імена доти безіменній «польовій звірині і птаству небесному» (Забужко, Хроніки... с. 45), пор.: **за Адама, за часів Адама** – «дуже віддалені від нас часи» [СБС, с. 18 – 19]. Оксана Забужко вживає БФО *прабатько Адам* для конкретизації опису першої людини як уособлення найдавніших часів.*

Заміна компонента ФО *«світ»* субститутом-конкретизатором *«нація»* спостерігаємо у творі Ліни Костенко: *«В початках сотворіння світу було Слово. В початках сотворіння нації теж повинне бути Слово»* (Костенко, Гуманітарна аура..., с. 41), пор.: **спочатку було Слово** «так починається Євангеліє від Івана: «Споконвіку було Слово, а Слово в Бога було, і Бог було Слово. Воно в Бога було споконвіку. Усе через Нього повстало, і ніщо, що повстало, не повстало без Нього» (Іван, 1: 1 – 3). У переносному значенні вислів найчастіше стосується мови, слова, яким надається дуже важливе значення» [СБС, с. 255]. Письменниця, уживаючи трансформовану БФО *в початках сотворіння нації теж повинне бути Слово*, конкретизує зміст цілого твору, акцентує увагу на тому найважливішому, на чому повинна будуватися нація, як і світ у цілому – на Слові.

Субститут-конкретизатор *«вчорашні»* ужито з метою уточнення ситуації: *«І ніколи вони не житимуть так, як на карті часу розписано, а бунтуватимуть вони супроти велінь Богів земних і небесних, допоки життя на землі тлітиме, бо се в природі людській, і хоч ітимуть вони нерідко по колу і знову вертатимуть на круги вчорашні, ловлячи за хвіст те, що вчора відкинули геть як мертвечину, все одно не знатимуть спину»* (Дрозд, Листя землі, с. 254). *Вертатися на круги вчорашні* – новаторська БФО Володимира Дрозда. Компонент-конкретизатор *«вчорашні»*, виражений прислівником на позначення минулого часу, – конкретизує ситуацію, яка вже відбулася.

Уживання замітника-конкретизатора у контексті Ірен Роздобудько не випадкове: *«Адже такий талант не мусить пропадати в нетрях Каліфорнії»* (Роздобудько, Гудзик – 2, с. 205), пор.: **закопати талант у землю** – «у переносному вживанні означає – не використати наявних можливостей; загубити обдарування» [КСВУЛМ, с. 219]. Письменниця вживає БФО *талант не мусить пропадати* як застереження від марної втрати, невикористання власних здібностей.

Група біблійних фразеологічних інновацій, утворених шляхом заміни компонента фразеологізму субститутом-конкретизатором є досить поширеною в досліджених сучасних художніх і публіцистичних текстах. За допомогою субститутів-конкретизаторів автори, зазвичай, вводять у текст додаткову, уточнювальну інформацію про героїв твору, предмети, події, обставини тощо.

Б. Заміна компонента фразеологізму субститут-інтенсифікатором

Замінником-інтенсифікатором вважаємо такий компонент, значення якого наближене до значення традиційного компонента фразеологізму, але відрізняється від нього більшою або меншою інтенсивністю. Основне значення БФО після трансформації не змінюється, а семантична структура фразеологізму збагачується підсилювальними семами – змінюється інтенсивність дії, ознаки, стану тощо позначеної ФО, а відповідно – й її експресивне наповнення.

У контексті Мирослава Дочинця з метою увиразнення вжито антонімічний субститут-інтенсифікатор *«легкий»* до традиційного компонента фразеологізму *важкий хрест*: *«Тяжким був лавровий вінець у миру... Зате який легкий мій хрест»* (Дочинець, Вічник, с. 185), пор.: **нести свій (важкий, тяжкий) хрест** «терпляче зносити все, що судилось і стало неминучим у чиємусь житті; виконувати свій обов'язок до кінця» [СФУМ, с. 433]. Інноваційна БФО *легкий хрест* відрізняється від інваріантної форми вислову зменшеною інтенсивністю – для зображення спокійного, щасливого життя, що є наслідком важкої наполегливої праці.

Заміна компонентів для конкретизації та увиразнення звучання у творах Ліни Костенко та Євгена Смертюка: *«Скажу тільки, що ті скалочки літають*

по світу й досі, і люди з такими скалочками в очах бачать зовсім не ту Україну... На щастя, дедалі більше людей не хочуть, щоб **такі скалочки потрапляли їм в очі і в серце**» (Костенко, Гуманітарна аура..., с. 48 – 49); «І який же він учитель, коли дає поганий приклад вічного **виймання порошинки з чужого ока...**» (Сверстюк, Блудні сини, с. 147), пор.: **не суди – і тебе не осудять; у своєму оці колоди не бачити** «тут одразу викладено дві моральні засади. Перша: однаковою міркою – об'єктивно – міряти вчинки свої і чужі («не суди – і тебе не осудять»), друга: часом людина намагається не бачити власних вад, хоч вони можуть бути великими, а в інших помічати найменшу похибку («у своєму оці колоди не бачити»). Обидва вислови є застереженням від несправедливих, необ'єктивних висловлювань про людей та про їхні вчинки» [СБС, с. 192 – 193]. Ліна Костенко і Євген Сверстюк, трансформуючи БФО, вкладають у свої вислови біблійні значення – «моральні засади, які застерігають від необ'єктивних висловлювань». Субституція традиційної форми вислову сприяє увиразненню та створенні більшого впливу на читача.

«Вся історія людства вчить, що найбільшу силу має той, хто **бере на плечі найважчий хрест – і бере на плечі долю свого народу**» (Сверстюк, Блудні сини, с. 10), пор.: **нести свій (важкий, тяжкий) хрест** «терпляче зносити, все, що судилось і стало неминучим у чиємусь житті; виконувати свій обов'язок до кінця» [СФУМ, с. 433]. Субститут-інтенсифікатор у формі найвищого ступеня порівняння «**найважчий**» Євген Сверстюк уживає з метою вираження надмірного вияву ознаки: «працювати на благо народу, піклуватися про народ; терпеливо зносити все те, що випало на долю народу».

Інноваційний вислів О. Забужко **насущніший за хліб** – новаторський у сфері фразеології біблійного походження: «Сита чи голодна, гола чи вдягнена, ця порода вимирає за браком єдино насущного для неї – о, непорівнянно **насущнішого за хліб!** – вітаміну запотребованости» (Забужко, Хроніки..., с. 17). Замінник-інтенсифікатор «**насущніший за хліб**» означає «щось найважливіше, необхідне для повноцінного життя».

Субституція присутня у вислові Романа Іваничука: *«Їхнім головам більш нічого не потрібно, бо все інше – те, що ви їм підносите, **сіє кукіль непокори й інакомислія**»* (Іваничук, Журавлиний крик, с. 292), пор.: **відділяти кукіль від пшениці** – «у наш час вислів уживається зі значенням – відокремлювати шкідливе від корисного, погане від хорошого» [СБС, с. 199]. Трансформований вислів *сіяти кукіль непокори й інакомислія* вжито з метою увиразнення інтенсивності негативних дій; образна характеристика чогось шкідливого; того, що породжує суперечки, непорозуміння.

Роман Іваничук, уживаючи БФО *скромна лепта*, зосереджує увагу читача на невеликому, скромному внеску мовця у літературу: *«І чи не з'яловила українська штука в рідному гетто, ставши споглядальною, а не бунтівною; і чи наша література і моя **скромна лепта** в ній своїм співчуттям до маленької людини не наділа народові на обличчя маску й не винесла на нетривкі престולי нищих провідників...»* (Іваничук, Країна Ірредента, с. 65), пор.: **лепта вдовиці** – «порівняно невеликий, посильний вклад у що-небудь спільне» [СФУМ, с. 332]. Саме субститут-інтенсифікатор «*скромна*» сприяє зменшенню інтенсивності ознаки.

Група біблійних фразеологічних інновацій, утворених шляхом заміни компонента ФО субститут-інтенсифікатором, є досить поширеною в досліджених сучасних художніх і публіцистичних текстах. За допомогою субститутів-інтенсифікаторів автори змінюють у тексті інтенсивність дії, ознаки, стану тощо позначеної ФО, її експресивне наповнення.

В. Заміна компонента фразеологізму субститут-експресивом

Поява в межах фразеологізму субститута-експресива спричиняє зміни семантичної структури БФО на рівні конотацій, тобто в результаті цього типу трансформацій змінюється експресивне, оцінне або / і стилістичне забарвлення фразеологізму. Оказіональні конотативні семи не впливають на основне значення ФО – воно залишається незмінним. Субституція традиційного нейтрального компонента експресивно-стилістичним відповідником дає змогу

авторові висловити своє ставлення до явища, об'єкта, дії чи ознаки, позначеної фразеологізмом.

Традиційну БФО *удовина лепта* замінено на *удовиний гріш*: «*Та коли чогось досягає малий народ своїми малими способами, то це має безмірну моральну цінність, як той удовиний гріш*» (Дочинець, Криничар, с. 52), пор.: *лепта вдовиці* «порівняно невеликий, посильний вклад у що-небудь спільне» [СФУМ, с. 332]. Субститут-експресив «*гріш*» додає вислову експресивно-стилістичного забарвлення.

Замість вислову *Каїн і Авель* ужито вислів біблійні брати-антиподи: «*З-поза даху сусіднього будиночка вплив жовтий від вологого ще неба місяць; під час такої його з'яви я завжди намагався видивитись на ньому біблійних братів-антиподів, але жодного разу ніякої сцени з вилами не знаходив...*» (Баранов, Не вір..., с. 93), пор.: **Каїн і Авель** – «ім'я Каїна стало синонімом убивці, підступного злочинця; воно стало також лайливим словом. Ім'я Авеля стало символом невинної жертви» [КСВУЛМ, с. 265]. Субститут-експресив у контексті Віктор Баранов подає з метою стилістичного забарвлення фразеологізму – для підкреслення кардинально протилежних за своїми вчинками осіб.

«*Бачиш, поки я цієї ночі шукав дороги до раю, мене вже вигнали з пекла, думаючи, що виганяють з раю*» (Матіос, Чотири пори життя, с. 74), пор.: **вигнання з раю** – «безповоротна втрата чогось» [СБС, с. 26]. Інноваційний вислів *вигнання з пекла* Марія Матіос уживає як антонімічний до відомої БФО *вигнання з раю*.

Стилістичного колориту додає субститут-експресив «*іще не старі міхи*»: «*Степан Козачишин сказав тоді, що їм справді потрібне «нове вино в іще не старі міхи», а головне – сміливі й віддані люди (Марині від цього мовного штампугуби мимоволі розтягнув усміх з ледь помітним знаком іронії), і якщо вона усвідомлює, на що йде, стаючи під прапори опозиції, то їй робота знайдеться, але хай вона потім не нарікає*» (Баранов, Не вір..., с. 14), пор.: **влити нове вино в старі міхи** «не можна створювати щось нове, не порвавши

зі старим» [СБС, с. 169]. Використання трансформації Віктора Баранова у БФО *влити нове вино в старі міхи* уможлиблює активізацію уваги читача, наповнює відомий для більшості носіїв мови біблійний вислів новим смислом. Трансформована БФО, наділена десакралізованим смислом, відзначається підсиленою експресивністю. Компонент ФО *старі міхи* автор замінює на *іще не старі міхи* з метою досягнення жартівливого ефекту.

Група біблійних фразеологічних інновацій, утворених шляхом заміни компонента ФО субституттом-експресивом також досить поширена в сучасних художніх і публіцистичних текстах. За допомогою субституттів-експресивів змінюється експресивне, оцінне і / або стилістичне забарвлення фразеологізму.

Розширення компонентного складу фразеологізму

Розширення компонентного складу фразеологізму – один із найпоширеніших типів структурно-семантичних перетворень БФО:

А. Уведення в компонентний склад фразеологізму компонента-конкретизатора

Суть фразеологічних інновацій цього типу полягає у поповненні традиційного компонентного складу БФО словом (чи словами), що конкретизує або уточнює предмет, явище, ситуацію чи ознаку, яку називає фразеологізм.

Наприклад додавання компонента-конкретизатора до іменного компонента БФО натрапляємо, зокрема, у контексті: *«Мені це вже можна знати, бо вітри наших вольних мандрів стерли з пам'яті злобу вчорашнього дня»* (Дочинець, Світован, с. 122), пор.: **злоба дня** «щось на сьогодні найважливіше; те, що хвилює людей зараз» [СБС, с. 192]. Компонент *«вчорашнього»* уточнює семантичну структуру вислову **злоба дня**: «те, що вже минуло; неактуальне».

Конкретизація значеннєвої структури усталеного фразеологізму *обітована земля* шляхом приєднання компонента *«моя»* відбувається у контексті: *«Земля моя обітована майже не змінилася за роки мого бурлацтва»* (Дочинець, Криничар, с. 171), пор.: **обітована земля (обіцяна земля)** «Бог обіцяв євреям, які потерпали в єгипетському полоні, привести їх «у землю добру й простору, де течуть молоко та мед» (Вихід, 3, 8 і 17). У посланні апостола Павла до євреїв

цю землю (Палестину) названо «обітованою», тобто обіцяною (11, 9) [КСВУЛМ, с. 234]. Компонент-конкретизатор не змінює семантику фразеологізму, а лише увиразнює її: займенник *моя* вказує на приналежність кого-небудь до певного краю, землі, де народився.

Розширення БФО *плоть від плоті* додаванням компонента «народної» спостерігаємо в контексті: «*Ось така буйна вдача у Васьки, ось такі масштаби і велич народного характеру, який не є чи нетиповим, чи винятковим, зовсім ні, він – **плоть від плоті народної**, і ця **плоть** народжує саме таких значних героїв, і Васька Буслаєв уособлює їх найяскравіше і найдостойніше*» (Гуцало, Ментальність орди, с. V), пор.: **плоть від плоті** «1. Рідна дитина. 2. Невід’ємна органічна частина чого-небудь» [СФУМ, с. 520]. Євген Гуцало, додаючи компонент-конкретизатор «народної» до традиційного біблійного вислову *плоть від плоті*, акцентує увагу саме на тісному зв’язку з народом, народністю.

«*Найнебезпечніші для імперії – прозрілий раб, воскреслий Лазар і навернений блудний син*» (Іваничук, Орда, с. 95), пор.: **блудний син** – «крилатий вислів (він ще вживається у формі «син марнотратний») позначає людину, яка розкаялася, усвідомила свої помилки» [СБС, с. 248]. Мета уживання компонента-конкретизатора «навернений» у БФО *блудний син* у творі Романа Іваничука – бажання зосередити головну увагу на наверненні людини на праведний шлях.

Компонент-конкретизатор присутній у контексті: «*Яке він має право нести своє озлоблення через десятиліття і, нічого корисного не зробивши, самовільно надівати на голову **терновий вінок мученика?***» (Іваничук, Четвертий вимір, с. 70). Роман Іваничук до традиційної БФО *терновий вінок* додає компонент «мученика», який у тексті створює додаткове емоційне забарвлення, підсилюючи почуття важких страждань.

Група біблійних фразеологічних інновацій, утворених шляхом введення до складу ФО компонентів-конкретизаторів, становить значну частину усіх випадків поширення структури фразеологізму в досліджених сучасних художніх і публіцистичних текстах. За допомогою поширювачів-

конкретизаторів автори, зазвичай, вводять у текст додаткову, уточнювальну інформацію про героїв твору, предмети, події, обставини тощо.

Б. Уведення в компонентний склад фразеологізму компонента-інтенсифікатора

Компонентами-інтенсифікаторами вважаємо такі нововведені компоненти, що вказують на підвищення або зниження інтенсивності прояву ознаки чи перебігу процесу, позначеного фразеологізмом. Основне значення ФО після трансформації не змінюється, а семантична структура фразеологізму збагачується підсилювальними компонентами: зі зміною інтенсивності прояву дії чи ознаки, яку позначає стійке словосполучення, змінюється і його експресивне наповнення.

На додавання компонента-інтенсифікатора *«бездонна»* з метою підсилення значення вислову натрапляємо у контексті: *«Часом я думав, що та крапля, яка переповнить, здавалося, бездонну чашу терпіння і зосередить «тигра» на останньому стрибку – ніколи не пролітеться»* (Роздобудько, Гудзик – 2, с. 119), пор.: **чаша [терпіння] переповнилася / переповнювалася** «не можна більше терпіти, зносити що-небудь» [СФУМ, с. 762]. Доданий компонент-конкретизатор ужито з метою підсилення страждань, терпінь, які здаються неминучими.

Уживання компонента-інтенсифікатора *«нещасних»* до традиційної БФО *тридцять срібняків*: *«Кожен тільки й носить у зрадницькій голові підлу думку, як би сі продати москалеві за тих нещасних тридцять срібняків»* (Шкляр, Маруся, с. 132), пор.: **тридцять срібняків** – «у переносному значенні – ціна зради» [КСВУЛМ, с. 585]. Василь Шкляр, додаючи компонент *«нещасних»*, що вказує на підвищення інтенсивності прояву ознаки, – увиразнює вислів, акцентує увагу читача на ціні зради та підлості.

Посилення значення фразеологізму здійснюється шляхом введення до його складу слів, що вказують на крайній ступінь вираження ознаки, зокрема, у контексті: *«Вся історія людства вчить, що найбільшу силу має той, хто бере на плечі найважчий хрест – і бере на плечі долю свого народу»* (Сверстюк,

Блудні сини, с. 10), пор.: **нести свій хрест** «вислів у переносному значенні вживається тоді, коли хочуть сказати про чиюсь покірність долі. Але найчастіше вислів цей вживається тоді, коли йдеться про обраний шлях, з якого людина не зверне, хоч би яким важким він не був» [СБС, с. 226 – 227]. Фразеологічна перебудова, яка відбувається унаслідок адаптації БФО до художнього тексту із застосуванням компонента-інтенсифікатора у формі найвищого ступеня порівняння прикметника *«найважчий»*, що вказує на підвищення інтенсивності прояву важкої, неминучої ситуації.

*«Сита чи голодна, гола чи вдягнена, ця порода вмирає за браком єдино насущного для неї – о, непорівнянно **насущніного за хліб!** – вітаміну запотребованости»* (Забужко, Хроніки..., с. 17), пор.: **хліб насущний (хліб насущний)** «1. Засоби, необхідні для прожитку, для існування. 2. Щось найважливіше, найістотніше» [СФУМ, с. 746]. Використання найвищого ступеня порівняння прикметника *«насущний»* надає вислову нетривіальності, увиразнює його та додає експресивного наповнення: те, що є найважливішим, основою всього.

Компонент-інтенсифікатор *«згубний»* до відомої ФО *змій-спокусник* у творі Є. Гуцала вказує на інтенсивність характеристики людей, які спокушають інших до необдуманих, заборонених, згубних вчинків»: *«Отже, обраний мною аспект розмови – саме російський національний характер, причім не весь характер у всіх його виявах, а лише один нюанс характеру, але, на мою думку, такий нюанс, який є далеко не вбогим. І ваш ком чи безридним Петрушкою поміж інших нюансіві, можливо, саме він незмінне генеральний заводіяка менструального заквасу, **згубний змій-спокусник**, який водночас і кондове творяще начало. Що ж це за змій-спокусник?»* (Гуцало, Ментальність орди, с. I. 4).

Компонент-інтенсифікатор *сіяти на камені*, що є синонімом до загальновідомої БФО *будувати на піску*, не фіксує жоден фразеологічний словник української мови, тому цей вислів Є. Сверстюка також можна вважати новаторським, що означає «не мати міцного підґрунтя; робити що-небудь

даремно»: *«Або ми віримо в Закон всім серцем і всією душею, або – сіємо на камені і будуємо на піску...»* (Сверстюк, Блудні сини, с. 285).

Фразеологічні модифікації із додаванням компонентів-інтенсифікаторів також трапляються досить часто в досліджених сучасних художніх творах й публіцистиці.

Комбінований тип трансформацій

Комбінований тип трансформацій, що полягає у поєднанні в одній ФО двох вищезгаданих способів – заміни і додавання компонента – спостерігаємо у контексті: *«Зчиняється такий рейвах, таке взаємопобивання камінням слів – сьогодні аж трансляцію перервали»* (Костенко, Записки..., с. 115), пор.: **побити камінням** – «у образному слововживанні «побити камінням» – по-звірячому розправитися з людиною» [КСВУЛМ, с. 465]. Ліна Костенко трансформуючи БФО *побити камінням*, акцентує увагу не на фізичних знущаннях, а передусім на моральних, спричинених словом, шляхом заміни компонента *«побити»* на *«взаємопобивання»*, і розширення меж фразеологізму за допомогою додаткового компонента *«слів»*.

Комбінований тип трансформацій присутній у контексті Романа Іваничука: *«За рік я вернувся із страшної ладозької каторги, якої не знали, напевне, єгипетські раби на будівництві пірамід»* (Іваничук, Орда, с. 112), пор.: **єгипетська робота** – «вислів уживається в значенні: виснажуюча, каторжна праця. Він походить з біблійного оповідання про дуже важку фізичну працю, яку виконували юдеї, перебуваючи в єгипетському полоні (Вихід, 1, 2, 13 – 14) [КСВУЛМ, с. 197]. Автор компонент *«робота»* замінює заміником-конкретизатором *«раби»*, а також поширює значення вислову компонентами-конкретизаторами *«на будівництві пірамід»* для максимально правдивого передання нестерпних умов життя, порівнюючи їх із каторгою єгипетських рабів на будівництві пірамід.

Комбінований тип трансформацій (поєднання заміни і додавання компонентів) становить незначний відсоток усіх типів фразеологічних інновацій, але є важливим експресивно-стилістичним засобом.

Скорочення компонентного складу (імплікація) фразеологізму

БФО *земля єси і одійдеш у землю* скорочено: «*Бо така правда: зі світу до тебе гроші приходять і в світ вертаються. Як і ми, тілесні: із землі – в землю*» (Дочинець, Криничар, с. 132), пор.: **земля єси і одійдеш у землю; бо ти порошок, – і до пороху повернешся; прах єси і прахом будеш** «мовляв, униз дивись, пригноблений чоловіче» [СБС, с. 24].

Під стріхою «*Молока русалки*» була картярня, де збиралася військова старшина, цеховики, крамарі, а бувало, що й попик якийсь затягнеться, **віддаючи кесарю кесареве**» (Дочинець, Криничар, с. 17), пор.: **віддати кесареве кесарю, а Боже Богові** «вислів вживається у випадках, коли хочуть сказати: «слід віддати комусь належне» [СБС, с. 207].

Фразеологізм *будьте мудрі, як змії, і кроткі, як голуби* також у контексті скорочено: «*Він казав: «Будьте, як голубка і змія*». Себто не лише покірні й кроткі, а й проникливі, і кмітливі, і кусючі для зла» (Дочинець, Світован, с. 198), пор.: **будьте мудрі, як змії, і кроткі, як голуби** «продовжуючи повчати апостолів перед дорогою, Ісус каже: «Оце посилаю Я вас, як овець між вовки. Будьте мудрі, як змії, і кроткі, як голуби» (Матв., 10: 16). Іншими словами – керуйтеся розумом, але не втрачайте душевної чистоти і добросердності. Звичайно цей вислів не видозмінюється, а вживається як цитата» [СБС, с. 198].

«Як зіницю, бережім свою державу» (Рубан, На протилежному боці..., с. 346), пор.: **берегти як зіницю ока** – «це порівняння давно вже перейшло в загальнонародну мову і широко вживається, коли треба підкреслити особливу цінність, важливість чогось [СБС, с. 110].

Скорочення компонентного складу ФО *дерево пізнання добра і зла* спостерігаємо у творі Ліни Костенко: «*Отже, це десь там росло Дерево Пізнання, з якого з'їла те яблуко Єва*» (Костенко, Записки..., с. 118), пор.: **дерево пізнання добра і зла** – «набувати знань, докопуватися до суті чогось» [СБС, с. 22].

Як свідчать результати, скорочення компонентного складу не впливає на зміну значення бібліїзмів у творах, а лише сприяє чіткому, лаконічному викладу.

Семантичне переосмислення фразеологізму з адаптацією до контексту

Яскравим прикладом семантичного переосмислення БФО з його адаптацією до художнього тексту є вислів *на службі – усе кесареві, а вдома – дещо Богові*: «Відоме євангельське застереження «не можна одночасно служити двом панам» за умов соціалізму розв'язувалося компромісно: **на службі – усе кесареві, а вдома – дещо Богові**» (Сверстюк, Правда полинова, с. 128), пор.: **віддати кесареве кесарю, а Боже Богові** «За Євангелієм, посланці фарисеїв спитали Ісуса, чи дозволяється платити податки кесареві – римському імператору. Ісус, вказуючи на зображення кесаря на монеті – динарії, сказав: «Віддайте ж кесареві – кесареве, а Богові – Боже» (Матв., 22, 15 – 21). Сучасне значення вислову: будьте безсторонні, віддайте кожному те, що йому належить» [КСВУЛМ, с. 96].

Семантичне переосмислення фразеологізму з адаптацією до контексту – важливий тип фразеологічних інновацій, зумовлених інтенціями автора.

Структурно-граматична зміна форми фразеологізму

Структурно-граматичні перетворення форми БФО, зазвичай, ніяк не відображаються на її смисловому змісті. Такі видозміни зумовлені прагненням автора оживити сприйняття фразеологізму новою нестандартною формою. Щодо структурно-граматичних видозмін БФО у проаналізованих художніх і публіцистичних текстах, які письменники активно використовують, можна виокремити такі:

а) семантичний еквівалент з інших частин мови. Завдяки творчому переосмисленню БФО, спрямованому на створення художнього ефекту, письменники підсилюють його виразність через морфологічні зміни усталеного звороту – зміну частиномовного значення основного компонента ФО, що розширює межі індивідуально-авторської думки. Дієслівну БФО *служити Мамоні* замінено на іменникову *служба Мамоні*: «Золото добуте трудом і не

пущене на *службу Мамоні*, а віддане на богоугодну пожертву» (Дочинець, Вічник, с. 199), пор.: пор.: **служити мамоні** «прагнути збагачення, дбати лише про матеріальні цінності» [СБС, с. 191]; «*Але морально-християнське судження прочитало в його серці негідні мотиви («задня страху перед юдеями») і навіки записало йому **гріх умивання рук***» (Сверстюк, Блудні сини, с. 362), пор.: **умивати руки** «вислів означає ухилятися від відповідальності» [СБС, с. 223].

б) зміни в межах граматичної категорії числа у іменників та узгоджених із ними прикметників: сталий вислів *наріжний камінь* Мирослав Дочинець замінює на вислів *наріжні камені*: «*І на трьох **наріжних каменях** постає моє земне життя*» (Дочинець, Вічник, с. 256), пор.: **наріжний камінь** «основа, найсуттєвіша частина чого-небудь» [СФУМ, с. 286]; «*А таки врятували солунські брати болгарський народ від грецького засилля, ще й русичам дорогу до світла показали, бо й повинні й ми піти услід за ними, чей не маємо права даремно споживати подарований нам скарб або **закопувати в землю неоціненні таланти***» (Іваничук, Хресна проща, с. 132), пор.: **зарити (закопати) талант (скарб) у землю** – «у переносному значенні – не використати наявних можливостей, а ще – загубити обдарування» [СБС, с. 208].

«*Проте на цьому третьому шляху теж були **камені спотикання***» (Шкляр, Елементал, с. 71), пор.: **камінь спотикання** – «вживається в сучасній мові у значенні: перешкода, на яку наражаються в якійсь справі» [КСВУЛМ, с. 271].

в) також спостерігаємо зміни структурної організації БФО, коли замість усталеного вислову вжито порівняльну конструкцію. Наприклад: замість БФО *наріжний камінь* ужито як *наріжний камінь у будівлі*: «*Заклався тоді в мені, **як наріжний камінь у будівлі**, позір на цей світ – оком і розумом його сприймати, а духом звіряти*» (Дочинець, Криничар, с. 243), пор.: **наріжний камінь, во главу угла** «основа, головна ідея, підвалина якоїсь справи» [СБС, с. 113].

г) модифікуючи БФО, автор перетворює заперечні конструкції усталених висловів на стверджувальні з метою досягнення вищого рівня виразності, оригінальності. Наприклад: «*Вони **відали, що творять!** Усе було написане на їхніх прапорах і гаслах...*» (Сверстюк, Блудні сини, с. 22), пор.: **не відають, що**

творють «цитата з Євангелія. Слова розіп'ятого на хресті Ісуса Христа про його мучителів: «Отче! Прости їх, бо не відають, що творять» (Лука, 23, 34). Вислів уживається для характеристики людей, які не передбачають поганих наслідків своїх дій» [КСВУЛМ, с. 390].

Структурно-граматичні зміни сприяють оновленню фразеологізму нестандартною, оригінальною формою, що сприяє активізації уваги читача та створення особливих асоціацій, уявлень, міркувань тощо.

Розгорнута метафора

Оригінальним способом фразеологічних трансформацій є розгорнута метафора, яка «передбачає довільний розвиток метафоричного образу, закладеного у ФО. На відміну від поширення ФО, розгорнута метафора не призводить до семантизації компонентів, тому не йдеться про якийсь окремих компонент, що зазнає поширення» [Білоноженко, Гнатюк, 1989, с. 128]. Розгорнута метафора – це контекстне перетворення ФО, при якому відбувається розбудова фразеологічного образу стійкого словосполучення шляхом уведення в максимальний контекст його окремих компонентів або тематично близьких слів не в прямому значенні, а в переносному.

Майстром розгорнутої метафори є Марія Матіос. У текстах письменниці спостерігаємо чимало прикладів розгорнутої метафори на основі БФО. Одним із таких є майстерне обігравання вислову *брат піднявся (повстав, пішов) на брата*, пов'язаного з біблійним образом братів Каїна і Авеля, обриси яких, за народним повір'ям, можна побачити на місяці, коли він уповні: «*А на місяці два рідні брати стоять – очі до очей – з вилами, готові ось-ось розпороти один одному животи*» (Матіос, Черевички..., с. 7), пор.: **брат піднявся (повстав, пішов) на брата** «вислів означає запеклу ворожнечу, як сімейну, так і соціальну» [СБС, с. 29]. Далі в контексті відбувається розгортання метафоричного образу з перенесенням значення БФО на конкретні життєві реалії: «*Іванка тепер дивиться на місяць і думає, що ці, небесні брати, брати місячні, Каїн і Абель, – лютіші за тодішніх Михайла з Василем* [брати – сусіди оповідачки, які посварилися за землю. – М. В.]. *Здається, ще хвилька – і червоні*

ягоди їхньої крові покотяться з неба. .. За що вони так люто б'ються там, на місяці? А на землі за що? Чи їх не можна примирити якимись словами? І хто би то зробив?» (Матіос, Черевички..., с. 8); «Іванка найдужче пам'ятає історію небесної ворожнечі двох братів, і та історія гризе її дуже, бо вона не розуміє, чому так є на світі» (Матіос, Черевички..., с. 11). Тема «місячних братів» стає лейтмотивом усієї повісті, присвяченої трагічним подіям початку Другої світової війни. Суперечка Каїна з Авелем означається висловами *місячна неприязнь* (Матіос, Черевички..., с. 19), *сварлива фамілія* (Матіос, Черевички..., с. 9), *небесна бійка* (Матіос, Черевички..., с. 128). І вже символічного звучання набуває асоціація протистояння біблійних братів з комуністичним терором червоних комісарів: «Тепер дула їхніх [красних комісарів. – М. В.] гвинтівок стирчали перед людьми – ніби мали намір зараз узяти когось на свої кінці, як Каїн Авеля на місяці на вила» (Матіос, Черевички..., с. 130). Перед трагічними епізодами повісті про масові розстріли євреїв-односельчан – знову звернення до Біблійної історії про перше вбивство на землі: «Іванка і собі звела би голову до місяця, щоб подивитися, чи вже примирилися Каїн із Авелем. Бо чогось так недобре, що ті два брати ідуть один на одного з вилами» (Матіос, Черевички..., с. 141).

Як бачимо, завдяки розгорнутій метафорі ступінь переосмислення значення БФО посилюється, образ, на якому вона будується, стає глибшим, метафоричним, набуває символічного звучання.

Творчий підхід до використання фраземного фонду, оновлення традиційних фразем і майстерне творення фразеологічних інновацій насамперед притаманне перу Ліни Костенко. Так, наприклад, метафоричний вислів *почуватися Мойсеєм*: «А якщо хтось таки **почувається Мойсеєм**, то хай це буде таємницею між ним і Богом» (Костенко, Записки..., с. 350) не зафіксований у фразеологічних словниках української мови. Це дозволяє вважати його новотвором Ліни Костенко, що означає «бути готовим до виконання якихось важливих завдань; нести для народу якісь важливі ідеї, настанови, пророцтва». Вислів *почуватися Мойсеєм* набуває поширення в

інтернет-комунікаціях: *Люблю **почуватися** **Мойсеєм**, перед яким розступається Червоне море, на станціях метро* (ПС, 18 вер. 2019)

Безсумнівно, що саме біблійне джерело надихнуло видатну українську письменницю до створення низки оригінальних метафор фразеологізмів, зокрема, *домашня Єва* «дружина» та *недосяжна Ліліт* «жінка-ідеал»: «Кожен мужчина, крім своєї *домашньої Єви*, має в уяві свою *недосяжну Ліліт*» (Костенко, Записки..., с. 202), пор.: **Домашня Єва; Недосяжна Ліліт**. Зазначені метафоричні словосполучення мають потенціал трансформації у ФО.

Вислів Ліни Костенко *нащадки Ноєві* не зафіксований лексикографічними джерелами, хоча відомий у релігійному дискурсі: «*Отже, й Вавилонську вежу будували там, у долині Сенаарській, нащадки Ноєві сукупно з іншими племенами*» (Костенко, Записки..., с. 277). У творі метафору *нащадки Ноєві* вжито зі значенням «гідні продовжувачі людського роду; праведники свого покоління».

Фразеологічний новотвір Л. Костенко *новітній Вавилон*: «*Взагалі уся ця глобалізація – **новітній Вавилон***» (Костенко, Записки..., с. 283) – має значення «незгода у створенні чого-небудь у сучасному суспільстві; дії, які ніколи не будуть завершені через непорозуміння учасників між собою та невміння дійти до спільної думки, згоди».

Розгорнуту метафору спостерігаємо у контексті Віктора Баранова: «*Ви бачили, як **брат брата на вила бере?***» (Баранов, Не вір..., с. 93), пор.: **брат піднявся (повстав, пішов) на брата** «вислів означає запеклу ворожнечу, як сімейну, так і соціальну» [СБС, с. 29]. Замість традиційного вислову *брат повстав на брата* у творі вжито *брат брата на вила бере*: Саме цей метафоризований інноваційний вислів додає експресивного забарвлення фразеологізму. Метафора «*брати на вила*» увиразнює конкретно-чуттєвий зміст ФО, гостроту конфлікту, бажання помсти та смерті.

Вислови О. Забужко *блатні духом* (замість «*благі духом*») та *царство земне* (замість «*царство небесне*») – інновації з біблійною алюзією: «*Тільки від самого лиш виставленого діагнозу хворому, на жаль, не легше, – надто коли по*

вивільнених «засіках» національного мислительного простору дедалі наполегливіше заходжються шурхотіти **«блатні духом»**: «блатні» депутати й «блатні» лауреати, «блатні» зірки й «блатні» професори... Можливо, всупереч Євангелію, тепер до них має належати **царство земне?**...» (Забужко, Хроніки..., с. 17). Метафора **блатні духом** уживається в тексті з іронічним забарвленням – «так говорять про людей гордих, пихатих, зарозумілих». Метафора **царство земне** – новаторський вислів, що означає «прагнення до збагачення та влади на землі будь-якою ціною; характеристика людей, які діють всупереч нормам моралі, для яких немає нічого духовного і які дбають лише про моральне збагачення».

Метафору **хліб духовний** Євген Сверстюк уживає на позначення духовної їжі – моральних цінностей: «Вони відали, що творять! Усе було написане на їхніх прапорах і гаслах: **відібрати хліб духовний**, а потім – щоденний» (Сверстюк, Блудні сини, с. 22). Цю БФО не фіксує жоден фразеологічний словник української мови, тому її цілком справедливо можна вважати авторською.

Новаторським також є фразеологізм Євгена Сверстюка **отрута пізнання добра і зла** (замість «дерево пізнання добра і зла»), що у переносному вживанні означає «застереження від гріха»: «З цих книг, з цих теорій і вчень ми створили собі зачароване коло. І з приреченістю наркоманів смоктали з них перестояну **отруту пізнання добра і зла**, що змішались, як спирт» (Сверстюк, Блудні сини, с. 47).

Метафора **носити свій гріх з собою**: «Соломія під ранок забулась у короткому сні. А прокинувшись, подумала, що таки **носитиме свій гріх з собою**» (Лис, Соло для Соломії, с. 168) сприяє передачі значення: «нікому не розповідати про який-небудь непорядний вчинок або злочин». Вислів можна кваліфікувати як новотвір Володимира Лиса.

Як бачимо, розбудова фразеологічного образу шляхом уведення в максимальний контекст ФО її метафорично переосмислених компонентів сприяє якомога точнішій передачі тих значень, яких не можна було б, без

втрати експресії, передати лексичними засобами. Так письменники конкретизують, уточнюють сказане.

Подвійна актуалізація

Подвійна актуалізація – одночасне вживання вислову і в прямому, і в переносному, фразеологічному, значенні. Під подвійною актуалізацією розуміють «таке перетворення фразеологізму, що спричиняє несподіване двояке сприйняття його і як стійкого нерозкладного вислову, і як вільного словосполучення, та використовується в художньому мовленні, публіцистиці, розмовному мовленні з різною стилістичною метою, передусім для створення комічного ефекту» [Приходько, 2008, с. 35].

Зокрема, подвійну актуалізацію спостерігаємо у контексті: *«Вмовили, зрештою, Марусю, і їй судилося принести у свою хату три похоронки, бо ж усі три брати погинули, та роботи теї гіркої не кинула, до кунця війни **пронесла свій хрест і важку, повну горя-горяниці сумку**»* (Лис, Соло для Соломії, с. 153), пор.: **нести свій (важкий, тяжкий) хрест** «терпляче зносити, все, що судилось і стало неминучим у чиємусь житті; виконувати свій обов'язок до кінця» [СФУМ, с. 433]. До традиційної БФО *нести свій хрест* Володимир Лис додає синонімічний компонент *важку, повну горя-горяниці сумку*. Таке синонімічне підсилення увиразнює зміст тексту, акцентуючи увагу на надмірній важкості життя героїні. Компонент-розширювач – *повну горя-горяниці сумку* – актуалізує й прямий план значення, адже йдеться, очевидно, про листоношу, яка під час війни розносила по селу похоронки.

Яскравим прикладом подвійної актуалізації є вислів Романа Іваничука *вавилонська багатомовність*, який вважаємо новаторським, оскільки його не фіксує жоден фразеологічний словник української мови. *«Ринок кипів гамором – кожен крамар запопадливо запрошував до себе покупців, вражала вавилонська багатомовність львівського люду, і подумав Любимський, що зі своїм знанням мов він тут не пропаде і навіть потрібен буде»* (Іваничук, Журавлиний крик, с. 369). БФО автор уживає зі значенням «образного передання великої кількості різних мов, що лунали на ринку» – пряме значення;

«невміння знайти спільну мову, порозумітися між собою» – фразеологічне значення.

Не можна оминати увагою подвійну актуалізацію у контексті: «*І чи можу я, не пройшовши сам свого очищення, долати шлях на Голгофу?*» (Іваничук, Орда, с. 61), пор.: **Голгофа. Йти на Голгофу** – «у переносному слововживанні – страждання, моральні та фізичні муки, подвижництво» [КСВУЛМ, с. 138]. Пряме значення вислову «відвідування святих місць» актуалізоване з переносним «подолання моральних страждань». Роман Іваничук трансформує відомий бібліїзм *йти на Голгофу*, замінюючи компонент «*йти*» на «*долати шлях*». Така субституція створює додатковий відтінок інтенсивності дії, вираженої ФО, увиразнює високий рівень страждання, терпіння.

Подвійну актуалізацію простежуємо в контексті Євгена Сверстюка: «*Багато диспутантів, борців за парафію, мало будівників, які покажуть: ось **перші камені національної споруди, і перший камінь згоди я поклав, як наріжний***» (Сверстюк, Блудні сини, с. 125), пор.: **наріжний камінь** «основа, найсуттєвіша частина чого-небудь» [СФУМ, с. 286]. Окрім прямого значення вислову *перші камені* – «фундамент, основа, яку закладають на початкових етапах будівництва чого-небудь», водночас спостерігаємо актуалізацію фразеологічного значення – «найважливіший етап, основа у процесі будівництва національності».

Результати досліджень переконують, що сучасна українська мова активно демонструє оновлення та збагачення фразеологічного складу. Спостереження над фразеологізмами біблійного походження у сучасних художніх і публіцистичних текстах засвідчує виникнення та вживання не зафіксованих авторитетними лексикографічними джерелами БФО. Це зумовлено, передусім, прагненням авторів по-новому експресивно, образно впливати на формування суспільно-громадської позиції читача; вишукано, емоційно-експресивно демонструвати оцінку описуваного у творах; чітко, лаконічно інформувати.

Дослідження підтверджують, що сучасні художні та публіцистичні тексти виступають джерелом оновлення фразеологізмів біблійного походження. Широке уживання БФО, не зафіксованих лексикографічними джерелами, – ще

один переконливий аргумент динаміки, розвитку та збагачення БФО української мови.

Результати дослідженого матеріалу дають змогу виокремити такі основні функції фразеологічних інновацій:

1. Функція образного, метафоричного відображення авторських думок, ідей, уявлень.
2. Конкретизація, увиразнення ФО.
3. Засіб посилення експресії.
4. Внесення нових відтінків у семантику вислову.
5. Засіб вираження іронії, створення комічного, сатиричного ефекту.
6. Засіб мовної характеристики персонажів.

Підсумовуючи, зазначимо, що глибокий морально-дидактичний смисл, закладений у БФО, дає змогу простежити нерозривний зв'язок мови і культури. Саме ці мовні одиниці виконують оцінно-характеризувальну функцію щодо людини, її позитивної чи негативної поведінки, вчинків, подій, ситуацій тощо. Повчальний зміст БФО, біблійної фраземіки, частота апеляції письменників до Святого Письма засвідчують загострення морально-етичних, соціальних проблем у сучасному суспільстві.

Висновки до розділу 3

1. Часте використання бібліїзмів і цитування Біблії в художніх та публіцистичних текстах спонукало вчених до різнобічного вивчення цього мовного явища.

2. При визначенні функцій бібліїзмів у художніх текстах варто зазначити, що найчастіше один і той самий бібліїзм надає контексту іронічне, гумористичне або інше забарвлення. Також бібліїзми можуть надавати контексту особливу виразність. БФО виступають і в ролі засобу створення мовного колориту, а також як лексичний засіб розмовно-побутового характеру.

Ще однією функцією бібліїзмів є нагадування, що лежить в основі художнього прийому, який викликає при прочитанні тексту одного художнього твору спогад про інший художній твір.

3. Як свідчать результати досліджень, БФО в художніх та публіцистичних текстах доцільно досліджувати у двох аспектах: по-перше, загальноновживані БФ, тобто традиційні, закріплені узусом, кодифіковані ФО, що функціонують у загальноприйнятій формі та значенні. Такі одиниці у сучасних текстах художнього та публіцистичного стилів слугують засобом збагачення, увиразнення мови письменника. По-друге, досліджувати індивідуально-авторські БФО, тобто okazіонально змінені одиниці, які слугують засобом збагачення письменником літературної мови.

4. Аналіз бібліїзмів у функціонально-стилістичному аспекті засвідчив їх трансформоване й нетрадиційне уживання в українській мові. Так, наприклад:

- а) індивідуально-авторські зміни компонентів БФО;
- б) розширення / скорочення компонентного складу бібліїзмів тощо.

5. У проаналізованих творах художнього та публіцистичного стилів сучасної української літературної мови трансформації БФО трапляються доволі часто. Кожен випадок такого вживання має конкретну мету: логічне наголошування певного складника бібліїзму, надання вислову емоційності, сатиричного забарвлення, піднесеного, урочистого звучання тощо. Явище трансформації зумовлено текстотворенням і метою, яку ставить автор у створенні художнього образу та мовної картини своїх творів. Усі перетворення БФО у творчості письменників підпорядковано їх авторському стилю та ідеї твору в цілому.

6. Аналіз художніх і публіцистичних текстів показав, що фразеологізми біблійного походження в сучасній українській мові активно піддаються трансформаціям. Трансформовані БФО посідають у проаналізованому творчому доробку письменників чільне місце. Модифікуючи форму БФО, автори прагнуть подолати абстрактність, оновити і розширити образ, надати фразеологізму яскравого стилістичного забарвлення. Трансформації БФО – невичерпне джерело посилення експресивності мовлення, тому їх часто

використовують майстри слова. Характерні ознаки БФО – експресивність, емоційність, оцінність – дають підстави виокремити їх як основні засоби художнього зображення. Аналіз БФО у художніх творах свідчить про широке та вміле використання БФО, де вони виступають як важливий засіб художнього відтворення дійсності, свідчать про високий рівень мовної культури, майстерності письменника. Послугуючись БФО, автори досягають влучності й точності у висловленні думки, надають своїм творам метафоризації, високої досконалості, сакральності й високого стильового звучання. Письменники, уживаючи БФО з художньою метою, вдаються до їх семантико-стилістичної модифікації. У проаналізованих художніх творах простежено різноманітні способи трансформацій БФО. Використання різного типу модифікацій фразеологізмів увиразнює, конкретизує висловлення, підвищує експресивність та емоційну насиченість тексту. Особливості вживання фразеологізмів біблійного походження в сучасних художніх творах свідчать про випадки зникнення книжного забарвлення таких одиниць, а також їхній стилістичний перехід у щоденний розмовний стиль персонажів.

7. Уживання фразеологізмів біблійного походження із деякими модифікаціями, але при збереженні основної семантики змісту, вимагає від автора неабиякої майстерності у володінні словом та позначене творчою оригінальністю. Проаналізовані індивідуально-авторські фразеологізми в сучасних художніх і публіцистичних творах свідчать про емоційно-експресивний потенціал цих одиниць і виступають засобом оновлення мови митців слова. Отже, як свідчать результати дослідження, фразеологізми біблійного походження – це особливий шар лексики, що відіграє значну роль в українській мові. Це дієвий засіб досягнення виразності та експресивності не лише в художніх, але й у публіцистичних текстах, засіб емоційно-зображувальної функції мови. Бібліїзми роблять тексти виразнішими та яскравішими.

8. Фразеологічні інновації, які не зафіксовані лексикографічними джерелами, свідчить про динаміку, збагачення та оновлення фразеологічного складу української мови.

ВИСНОВКИ

Аналіз БФО в українській мові з погляду складу, семантичних і стилістичних особливостей, а також їх функціонування дає можливість зробити такі висновки.

Фразеологізми – це стійкі та неподільні сполуки, які мають і пряме, і переносне значення. Їхнє значення, здебільшого, не пояснює значення окремих компонентів, що входять до їхнього складу.

Особливість фразеологічних зворотів у тому, що будь-якому носієві мови вони, зазвичай, зрозумілі й не потребують пояснень. Це свідчення того, що фразеологізми несуть досвід попередніх поколінь, досвід нації, її культурні та духовні надбання.

Зацікавлення аспектами фразеології, які на сьогодні недостатньо досліджені, спонукає вчених до глибшого та ґрунтовнішого опрацювання. Одним із таких перспективних напрямів дослідження у сфері фразеології є дослідження БФО.

БФО пов'язані з текстом Святого Письма безпосередньо чи асоціативно (через образ і / або сюжет). Бібліїзми як пласт фразеологічної системи української мови, крім згаданих вище ознак фразеологізмів, характеризуються низкою морально-дидактичних, морально-етичних особливостей, що виокремлює їх з-поміж інших одиниць фразеологічної системи.

У лексикографічному аспекті біблійна фразеологія характеризується чималими надбаннями. Упродовж тривалого часу БФО детально фіксували й досліджували у тлумачних словниках, а в останні десятиліття – безпосередньо у спеціальних словниках БФО української мови.

Дослідження БФО у генетичному аспекті розкриває процес їх утворення, який відбувається на основі біблійного тексту через подібність за внутрішньою формою; у результаті набуття нового фразеологічного значення; шляхом запозичення безпосередньо з тексту Біблії, де вони вже усталилися як ФО.

Результати спостережень засвідчують, що найбільша кількість бібліїзмів прийшла в українську мову саме останнім шляхом.

З точки зору семантики фразеологізми біблійного походження української мови є складними одиницями: їм характерна полісемантичність (можуть мати два і більше значень); наділені великим образним потенціалом, тобто можуть співвідноситися з досить широким колом реалій. Семантичний аспект дослідження БФО засвідчує вживання досліджуваних одиниць і у прямому, і переносному значеннях. Метафоричне значення фразеологізмів – яскравий прояв динаміки фразеологічної системи української мови.

Дослідження БФО у структурно-граматичному аспекті дає змогу виокремити звороти, співвідносні зі словосполученнями, тобто власне фразеологізми, і звороти, співвідносні з реченням.

Враховуючи частиномовне значення стрижневого компонента фразеологізму, результати дослідження дають підстави стверджувати, що переважають іменні та дієслівні, на периферії опиняються вигуківі, адвербіальні, ад'єктивні БФО.

Лексичні особливості БФО сьогодні постають об'єктом досліджень багатьох учених. З'ясовано, що останнім часом деякі БФО втратили своє первинне книжне забарвлення, що підтверджує поява таких стилістичних ремарок, як: «ірон.», «саркаст.» та інші. Це свідчить про зміну статусу цих одиниць у фразеологічній системі мови. Крім того, збільшилася кількість біблійних зворотів із розмовно-просторічним стилістичним забарвленням, а також спостережено поступовий вихід із активного вживання окремих досліджуваних одиниць.

Для БФО характерні семантична та стилістична маркованість, підвищена експресивність. Фразеологізми біблійного походження в українській мові іноді вживані в іронічних, жартівливих контекстах, не зберігають при цьому зв'язку з морально-етичною, дидактичною сферою, уподібнюючись з функціональної точки зору до фразеологізмів небіблійного походження.

Порівняльний аналіз БФО у фразеологічних словниках і словниках крилатих слів та висловів української мови засвідчив чимало відмінностей у складі й тлумаченні біблійзмів. Це обумовлено і використанням різних джерел при укладанні лексикографічних праць, і різним розумінням авторами того, що прийнято вважати БФО.

У роботі детально розглянуто та проаналізовано фразеологізми біблійного походження у Додатковому томі до 11-томного СУМ, їх значення, відтінки значень, особливості вживання. Зокрема, простежено зміни у процесі подання БФО (додано новий компонент – переносне і / або образне значення; розширено ілюстративний матеріал; увиразнено семантику досліджуваних одиниць за допомогою лексичних і граматичних модифікацій).

Часте використання біблійзмів у сучасних художніх і публіцистичних текстах стало поштовхом до комплексного та ґрунтовного дослідження.

Однією з характерних особливостей БФО української мови є варіантність і трансформація.

У пошуках мовленнєвої експресії митці вдаються до оригінального, незвичного вираження думки та створення образів шляхом трансформацій ФО. Уживання загальномовних фразеологізмів із деякими модифікаціями, але при збереженні основної семантики змісту вимагає від автора неабиякої майстерності у володінні словом. Індивідуально-авторські фразеологізми, створені письменниками, свідчать про емоційно-експресивний потенціал цих одиниць і є засобом оновлення художньої мови.

У сучасних художніх і публіцистичних текстах БФО вживають, по-перше, у традиційній формі та значенні як готові стилістичні емоційно-оцінні одиниці. Вони можуть функціонувати і в мові автора, і у мові персонажів. По-друге, БФО мають здатність до видозмін, які полягають у тому, що слова-компоненти БФО втрачають власне лексичне значення й утворюють внаслідок перерозподілу семантично нове фразеологічне значення, яке не виводиться з традиційних значень слів-компонентів. Тому можна стверджувати, що функціонування БФО у сучасних творах художнього та публіцистичного

стилів – двобічний процес. З одного боку, загальновживані БФО, що є основою мовотворчості письменника. З іншого боку, письменники збагачують національну літературну мову оказіональними, індивідуально-авторськими бібліїзмами чи їх окремими елементами.

Аналіз матеріалів дослідження засвідчує, що в художніх і публіцистичних текстах активно функціонують різні типи інноваційних БФО, а саме: індивідуально-авторські заміни компонентів БФО; розширення / скорочення компонентного складу, розгорнута метафора, подвійна актуалізація значення тощо. Інновації, утворені різними типами способів, виступають як своєрідний стилістичний прийом.

Інноваційне вживання БФО – джерело оновлення фразеологічної системи української мови, її виражально-зображальних засобів. Породження нових ФО, не зафіксованих лексикографічними джерелами, свідчить про динаміку, збагачення та оновлення фразеологічного складу української мови.

БФО у сучасних текстах художнього та публіцистичного стилів сучасної української літературної мови засвідчують важливу роль Біблії у збагаченні, розвитку та вдосконаленні фразеологічного фонду української мови. Характеризуючи людей, їхні дії, почуття, емоції, а також ставлення персонажів до подій, бібліїзми допомагають виявити основну ідею та задум автора у творі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

I. Теоретична література

1. Авксентьєв Л. Г. Індивідуально-авторські видозміни у сфері фразеології. *Українське мовознавство*. 1979. Вип. 7. С. 55 – 63.
2. Авксентьєв Л. Г. Сучасна українська мова. Фразеологія. Харків: Вища школа, 1983. 134 с.
3. Авксентьєв Л. Г. Фразеологічна одиниця як предмет фразеології та її основні ознаки. *Мовознавство*. 1979. № 5. С. 13 – 16.
4. Алефиренко Н. Ф., Семененко Н. Н. Фразеология и паремиология: учеб. пособ. для бакалаврского уровня филологического образования. Москва: Флинта; Наука, 2009. 344 с.
5. Алефіренко М. Ф. Теоретичні питання фразеології. Харків: Вища школа, 1987. 136 с.
6. Амосова Н. Н. Основы английской фразеологии. Ленинград: Изд-во Ленингр. ун-та, 1963. 208 с.
7. Андрейчук Н. І. Бібліїзми з точки зору когнітивної семантики. Львів: Львівська політехніка. 2000. 56 с.
8. Архангельский В. Л. Устойчивые фразы в современном русском языке. Ростов-на-Дону: Изд-во РГУ, 1964. 315 с.
9. Афанасьєв А. Основи наукових досліджень: навч. посібник. Харків: Харків. нац. екон. ун-т, 2005. 96 с.
10. Бабенко Н. Г. Оказиональная фразеология: опыт структурно-семантического анализа. *Актуальные проблемы лингвистической стилистики*: Сб. науч. ст. Калининград, 1998. С. 17 – 27.
11. Бабич Н. Д. Богословський стиль української мови у контексті стилістичної науки. Чернівці: Видавничий дім «Букрек», 2009. 216 с.
12. Бабич Н. Д. Фразеологія української мови: навч. посібник у 2-х частинах. Чернівці: Вид-во Чернів. ун-ту, 1972. Ч. 2. 91 с.

13. Бабкин А. М. Фразеология и лексикография (задачи русского фразеологического словаря). *Проблемы фразеологии*. Москва; Ленинград, 1964. С. 7 – 36.
14. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка. Москва: Изд-во иностранной литературы, 1955. 416 с.
15. Балли Ш. Французская стилистика. Москва: Изд-во иностр. лит., 1961. 394 с.
16. Баран Г. В. Мова віршованої молитви Тараса Шевченка. *Слово Т. Г. Шевченка в полікультурному середовищі: Матеріали III Всеукраїнської науково-методичної конференції (27 – 28 квітня, 2006 р.)*. Сімферополь, 2006. С. 89 – 94.
17. Баран Г. В. Мова Шевченкової молитви. *Педагогічні обрії*. 2005. № 1. С. 39 – 54.
18. Баран Г. В. «Стою. Молюсь. Так тихо-тихо скрізь...»: Мовостиль віршованої молитви Павла Тичини. *Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах*. 2006. № 4 – 5. С. 161 – 168.
19. Баран Я. А. До питання про стилістичну класифікацію фразеологічних одиниць (на матеріалі німецької мови). *Мовознавство*. 1979. № 2. С. 50 – 53.
20. Баран Я. А., Зимомря М. Теоретичні основи фразеології: навчальний посібник. Ужгород: Ужгородський державний університет, 1999. 176 с.
21. Баран Я. А. Фразеологія: знакові величини. Вінниця: Нова книга, 2008. 256 с.
22. Баркова Л. А. Влияние фактора адресата на окказиональное использование ФЕ. *Сб. науч. тр. Моск. пед. ин-та иностр. яз.* 1985. Вып. 244. С. 3–15.
23. Бирих А. К. Из истории русских библейских выражений. *Русский язык за рубежом*. 1994. № 5 – 6. С. 41 – 46.
24. Бетко І. П. Біблійні сюжети і мотиви в українській поезії кінця ХІХ – поч. ХХ ст. : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.02 / АН України, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка. К., 1993.
25. Біблія і культура: Чернів. нац. ун-тет: зб. наук. статей. Чернівці, 2007. Вип. 6. 219 с.

26. Білоноженко В. М., І. С. Гнатюк Функціонування та лексикографічна розробка українських фразеологізмів. К.: Наукова думка, 1989. 156 с.
27. Богатырева Е. Н. Семантическая структура и структурно-семантическая моделированность фразеологических единиц с компонентами-наименованиями воды и водоёмов в современном русском языке: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01. Кострома, 2015. 222 с.
28. Бойченко Н. О. Стійкі дієслівні сполуки у публіцистичному тексті: типологічні ознаки та експресивний потенціал. К., 2002. 19 с.
29. Бондаренко Н. Формовияви релігійної самосвідомості Тараса Шевченка. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2007. № 3. С. 31 – 36.
30. Булаховский Л. А. Введение в языкознание. Москва: Учпедгиз, 1953. Ч. 2. 178 с.
31. Бурдіна Г. В. Вплив Біблії та конфесійного стилю на збагачення української лексики й фразеології. *Християнство й українська мова*: Матеріали наукової конференції (5 – 6 жовтня, 2000 р.). Львів: Видавництво Львівської Богословської Академії, 2000. С. 258 – 265.
32. Вергалюк М. М. Біблійні фраземи в сучасному тексті та спеціалізованих словниках. *Українська мова: науково-теоретичний журнал* / Ін-т Української мови НАН України. Київ, 2020. Вип. 1 (73). С. 129 – 140.
33. Вергалюк М. М. Біблійні фразеологізми в українській лексикографії. *Борис Грінченко: минуле та сьогодення*: зб. матеріалів X Міжнародної науково-практичної конференції (Харків, 5 – 7 грудня 2018 року). Харків: ХНУРЕ, 2018. С. 32 – 34.
34. Вергалюк М. М. Лексикографування біблійних фразеологізмів в українській мові. *Мовні і концептуальні картини світу*: збірник наукових статей. К. : ВЦП «Київський університет», 2018. Вип. 2 (64). С. 36 – 42.
35. Вергалюк М. М. Семантичні групи фразеологізмів біблійного походження у сучасних публіцистичних текстах. *Фразеологія в лінгвокультурному просторі*: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції (Кам'янець-Подільський, 14 – 15 травня 2019 р.). Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2019. Вип. 48. С. 82 – 85.

36. Вергальок М. М. Структурно-семантичні типи біблійних фразем в сучасній українській мові. *Проблеми зіставної семантики*: збірник наукових статей. К. : Вид. центр КНЛУ, 2017. Вип. 13. С. 27 – 33.
37. Вергальок М. М. Фразеологізми біблійного походження в семантичному аспекті. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Луцьк, 2018. № 12. С. 19 – 22.
38. Вергальок М. М. Фразеологізми біблійного походження у Додатковому томі Словника української мови в 11 томах. *Science and Educational New Dimension. Philology*, VII (56), Issue: 190, 2019 Feb. P. 53 – 55.
39. Вергальок М. М. Функції біблійних фразеологізмів у художніх текстах. *Романо-слов'янський дискурс*: збірник наукових праць. Чернівці, 2019. Вип 812. С. 36 – 40.
40. Вергальок М. М. Функціонально-стилістичні особливості фразеологізмів біблійного походження у сучасних публіцистичних текстах. *Наука, технології, інновації: світові тенденції та регіональний аспект*: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 28 – 29 вересня 2018 р.). Одеса: ГО «Інститут інноваційної освіти», 2018. С. 83 – 89.
41. Вергальок М. М. Функціонально-стилістичні особливості фразеологізмів біблійного походження у художніх творах Мирослава Дочинця. *Сучасні філологічні дослідження: комунікативно-культурний аспект*: Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (Ужгород, 15 – 16 червня 2018 року). Херсон: «Молодий вчений», 2018. С. 10 – 15.
42. Верещагин Е. М. Библийская стихия русского языка. *Русская речь*. 1993. № 1. С. 90 – 98.
43. Верещагин Е. М., Костомаров В. Г. Язык и культура: лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного. Москва: Русский язык, 1990. 246 с.
44. Виноградов В. В. Итоги обсуждения вопросов стилистики. *Вопр. языкознания*. 1955. № 1. С. 60 – 87.

45. Виноградов В. В. Об основных типах фразеологических единиц в русском языке: сб. ст. Москва-Ленинград, 1947. С. 339 – 364.
46. Виноградов В. В. О теории художественной речи: учебн. пособ. Москва: Высшая школа, 2005. 288 с.
47. Волков В. В., Миклуш М. Идеографическое описание русского языка. Прешов: Наука, 2000. 190 с.
48. Гаврин С. Г. Релевантные и факультативные свойства фразеологических единиц. *Вопросы лексики, фразеологии и синтаксиса*: уч. зап. Перм. пед. ин-та. – Пермь, 1974. Т. 123. С. 88 – 102.
49. Гак В. Г. Особенности библейских фразеологизмов в русском языке (в сопоставлении с французскими библеизмами). *Вопросы языкознания*. 1997. № 5. С. 53 – 56.
50. Гак В. Г. Фразеология, образность и культура: сб. статей. Москва: Рус. яз., 2000. 210 с.
51. Гвоздарев Ю. А. Библейские выражения в русской фразеологии. *Ядерно-периферийные отношения в области лексики и фразеологии* (на материале русского языка): тез. докл. респ. конф. Новгород, 1991. С. 58 – 60.
52. Гвоздарев Ю. А. Строки библейской мудрости. *Русская речь*. 1996. №3. С. 23 – 94.
53. Гнатюк І. С. Явище подвійної актуалізації фразеологізму. *Мовознавство*. 1981. № 1. С. 75 – 78.
54. Голуб И. Б. Стилистика современного русского языка. Москва: Высш. школа, 1986. 203 с.
55. Голубева Н. А. Прецедентные единицы в грамматике: традиции и новаторство. *Высшее образование сегодня*. 2008. № 5. С. 47 – 49.
56. Горбач О. Т. Мовостиль новітніх перекладів Святого Письма на українську народню мову 19 – 20 вв. *Наукові записки Українського вільного університету*. – Мюнхен, 1988. Ч. 13: Філософський факультет. Збірник мовної комісії Науковго Конгресу в 1000-ліття Хрещення Руси-України. С. 29 – 98.

57. Григораш А. М. Стилiстичнi особливостi дiєслiвної фразеологiї росiйської мови у зiставленнi з українською. *Мовознавство*. 1987. № 2. С. 18 – 22.
58. Гринькiв К. Сакральнi лексеми та вислови i труднiсть їх ужитку в сучасному українському мовному просторi (на прикладi поезiї Є. Маланюка). *Сучасна українська богословська термiнологiя: вiд iсторичних традицiй до нових концепцiй*: Матерiали Всеукраїнської наукової конференцiї (13 – 15 травня 1998 р.). Львiв: Видавництво Львiвської Богословської Академiї, 1998. С. 264 – 272.
59. Демський М. Т. Українські фраземи й особливості їх творення. Львiв: Просвiта, 1994. 64 с.
60. Денисенко С. Н. Мотивацiйна база фразеологiчної деривацiї. *Мовознавство*. 1993. № 5. С. 49 – 55.
61. Денисюк В. В. Роль сакральних текстiв у засвоєннi бiблiйної фразеологiї. *Науковий вiсник Чернiвецького нацiонального унiверситету iменi Юрiя Федьковича*: зб. наук. пр. Чернiвцi: Чернiвецький нацiональний унiверситет, 2010. Вип. 509 – 511: Слов'янська фiлологiя. С. 41 – 48.
62. Дзера О. В. Iндивiдуально-авторське трактування бiблiйних мотивiв як перекладознавча проблема: автореф. дис. ... канд. фiлол. наук: 10.02.16 / Нац. ун-т iм. Т. Шевченка. К., 1999. 22 с.
63. Диброва Е. И. Вариантность фразеологических едениц в современном русаком языке. Ростов: Изд-во Ростов. ун-та, 1979. 192 с.
64. Дубровина К. Н. Библийские фразеологизмы в русской и европейской культурах. Москва, 2012. С. 11 – 12.
65. Ефимов А. И. Стилистика художественной речи. Москва: Изд-во Моск. ун-та, 1961. 519 с.
66. Жайворонок В. В. Бiблеїзми. *Українська мова: енциклопедiя*. Вид. 3-є, зi змiнами i доповненнями. К., 2007. С. 48 – 49.
67. Жуйкова М. В. Динамiчнi процеси у фразеологiчнiй системi схiднослов'янських мов: монографiя. Луцьк: РВВ «Вежа» Волинського державного унiверситету iм. Лесi Українки, 2007. 416 с.

68. Жуйкова М. В. Типологія ідіом у когнітивно-генетичному ключі. *Мовознавство*. 2004. № 4. С. 72 – 80.
69. Жуков В. П. Русская фразеологія: учеб. пособ. Москва: Высшая школа, 2006. 408 с.
70. Жуков В. П. Семантика фразеологических оборотов. Москва: Просвещение, 1978. 160 с.
71. Журавльова Н. Слова та вирази, пов'язані з релігією, у мові української народної поезії. *Християнство й українська мова*: Матеріали наукової конференції (5 – 6 жовтня 2000 р.). Львів: Видавництво Львівської Богословської Академії, 2000. С. 181 – 189.
72. Загнітко А. П. Основи дискурсології: науково-навчальне видання. Донецьк: ДонНУ, 2008. 194 с.
73. Зайцева Я. С. Структурно-семантические и стилистические особенности фразеологизмов библейского происхождения в современном русском языке: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01 / Моск. гос. обл. ун-т. Москва, 2010. 23 с.
74. Зорівчак Р. П. Бібліїзми в нашому мовленні. *Кримська Світлиця*, 2006. №38. с. 103.
75. Зорівчак Р. П. Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія. Львів: Вища школа, 1983. 175 с.
76. Івченко А. О. Українська народна фразеологія: ономасіологія, ареали, етимологія. Харків: ФОЛПО, 1999. 304 с.
77. Їжакевич Г. П. Стилїстика фразеологічних одиниць. *Сучасна українська літературна мова: стилїстика*. К.: Наукова думка, 1973. С. 150 – 210.
78. Їжакевич Г. П. Стилїстична класифікація фразеологічних одиниць. *Українська мова і література в школі*. 1971. № 10. С. 13 – 21.
79. Каторож Н. М. Стилїстичне використання сакральної лексики та біблійних висловів у поезії Євгена Маланюка. *Християнство й українська мова*: Матеріали наукової конференції (5 – 6 жовтня 2000 р.). Львів: Видавництво Львівської Богословської Академії, 2000. С. 500 – 508.

80. Клімчук Г. П. Функціонально-стилістичний потенціал фразеологізмів біблійного походження в публіцистиці М. Грушевського. *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*: збірник наук. пр. Чернівці: Чернівецький національний університет, 2010. Вип. 509 – 511: Слов'янська філологія. 320 с.
81. Козяра С., Боровик М. Українська та польська фразеологія біблійного походження. Стан лексикографічних опрацювань. *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*: зб. наук. пр. Чернівці: Чернівецький національний університет, 2013. Вип. 678: Романо-слов'янський дискурс, 2013. С. 11 – 14.
82. Коломієць Л. І. Традиційно-книжна фразеологія. *Історія української мови: Лексика і фразеологія*. К.: Наукова думка, 1983. 741 с.
83. Кононенко І. В. Мова і народна культура. *Мовознавство*. 2001. № 3. С. 62 – 69.
84. Конопленко Є. Г. Функціонування фразеологізмів, співвідносних з прислівником. *Українська мова і література в школі*. 1986. № 1. С. 41 – 43.
85. Котова М. Ю. О пословицах библейского происхождения в современных славянских языках. *Вестник Санкт.-Петербур. ун-та*. Серия 2. Вып. 1 (№ 2). С. 43 – 50.
86. Корнеева А. П. Английские фразеологические единицы библейского происхождения в языке и речи: автореф. дис. ... д-ра филол. наук. 10.02.04 / Моск. гос. ун-т им. М.В. Ломоносова. Москва, 2009. 18 с.
87. Корунець І. В. Теорія і практика перекладу. Вінниця: Нова книга, 2005. 448 с.
88. Костомаров В. Г. Русский язык на газетной полосе. Москва: Просвещение, 1971. 380 с.
89. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства: підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих закладів освіти. К.: Видавничий центр «Академія», 2000. 368 с.

90. Краснобаєва-Чорна Ж. В. Дискурсивно-рангові особливості фразем у дискурсивних практиках: типологійні вияви фраземних ігрових начал. *Учёные записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского*. Серия «Филология. Социальные коммуникации». Симферополь: Таврический нац. ун-т им. В. И. Вернадского, 2012. Т. 25 (64). № 2 (1). С. 187 – 192.
91. Краснобаєва-Чорна Ж. В. Фраземіка та фраземографія в сучасній лінгвопарадигмі: підручник для студентів філологічних факультетів вищих навчальних закладів. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2018. 203 с.
92. Краснобаєва-Чорна Ж. В. Фраземна аксіологія: категоризація і рівнева структурованість: автореф. дис. ... д-ра. філол. наук: 10.02.01, 10.02.15 / Одеський національний університет імені І. І. Мечникова. Одеса, 2017. 35 с.
93. Краснобаєва-Чорна Ж. В. Семантичний простір оцінної фраземіки. *Мовознавство*. 2015. № 5. С. 39 – 51.
94. Куза А. М. Українська релігійна фразеологія: особливості функціонування в сучасному мовному просторі: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2016. 20 с.
95. Кузь Г. Т. Вплив християнського світогляду на компонентний склад та функції вигуківих фразеологізмів. *Біблія і культура*. 2000. № 1. С. 233 – 237.
96. Кунин А. В. Курс фразеологии современного английского языка. Москва: Высшая школа, 1996. 386 с.
97. Ларин Б. А. История русского языка и общее языкознание. Москва: Просвещение, 1977. 224 с.
98. Ларин Б. А. О народной фразеологии. *История русского языка и общее языкознание*. Москва, 1977. С. 149 – 162.
99. Левченко О. П. Символи у фразеологічних системах української та російської мов: лінгвокультурологічний аспект: автореф. дис... д-ра філол. наук: 10.02.01 / НАН України. Ін-т мовознав. ім. О.О. Потебні. К., 2007. 36 с.
100. Лексикон загального та порівняльного літературознавства. Чернівці: Золоті Литаври, 2001. 636 с.

101. Лилич Г. А. Библиизмы в русском, чешском и словацком языках. *Вестник Санкт.-Петербург. ун-та*. 1993. Серия 2. Вып. 3. С. 51 – 59.
102. Маркотенко Т. С. Відображення православної віри у фразеологічних одиницях родильної обрядовості. *Християнство й українська мова: Матеріали наукової конференції (5 – 6 жовтня 2000 р.)*. Львів: Видавництво Львівської Богословської Академії, 2000. С. 266 – 272.
103. Марчук Л. М. Релігійність як стильова ознака української мови (на матеріалі поезії Ліни Костенко). *Духовна і науково-педагогічна діяльність І. Огієнка (1882 – 1972) в контексті українського національного відродження: Наукові доповіді другої Всеукраїнської науково-теоретичної конференції (18 – 19 лютого 1997 р.): До 115-річчя від дня народження. Кам'янець-Подільський – Київ, 1997*. С. 206 – 208.
104. Масюкевич О. М. Займенникові фразеологізми. *Українська мова і література в школі*. 1962. № 4. С. 12 – 22.
105. Матвієнків О. С. Особливості функціонування фразеологічних одиниць у художньому тексті. *Вісник Львівського університету*. 2013. Вип. 21. С. 37 – 43 (Серія іноземні мови).
106. Мацьків П. В. Концептосфера Бог в українському мовному просторі : монографія. К. ; Дрогобич : Коло, 2007. 332 с.
107. Мацьків П. В. Особливості функціонування поняттєвого поля Бог у словниково-діахронному дискурсі. *Лінгвістика: збірник наукових праць*. Луганськ: ЛНУ імені Тараса Шевченка, 2008. № 3 (15). С. 117 – 123.
108. Медведєв Ф. П. Українська фразеологія: чому ми так говоримо. Харків: Вища школа, 1977. 291 с.
109. Медвідь Ф. Українська мова як духовна основа національного релігійно-церковного життя. *Християнство й українська мова: Матеріали наукової конференції (Київ, 5 – 6 жовтня 2000 року)*. Львів : Видавництво Львівської Богословської Академії, 2000. С. 71 – 79.

110. Мелерович А. М., Мокиенко В. М. Современная русская фразеология (семантика – структура – текст): монографія. Кострома: КГУ им. Н. А. Некрасова, 2011. 456 с.
111. Мендельсон В. А. Фразеологические единицы библейского происхождения в английском и русском языках: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.20. Казань, 2002. 351 с.
112. Мойсеєнко Л. А. Теоретико-методологічні засади досліджень фразеологічних одиниць. *Наукові записки Національного університету. Острозька академія*. Сер. : Філологічна. 2013. Вип. 34. С. 159 – 162.
113. Мокиєнко В. М. Історико-етимологічний аналіз фразеології та етимологія лексики. *Мовознавство*. 1990. № 5. С. 3 – 11.
114. Мокиенко В. М. В глубь поговорки. К.: Радянська школа, 1989. 221 с.
115. Мокиенко В. М. Загадки русской фразеологии. СПб.: Авалон, Азбука классика, 2005. 256 с.
116. Мокиенко В. М. Славянская фразеология. Москва: Высшая школа, 1989. 287 с.
117. Мокиенко В. М. Фразеология и языковая игра: динамика формы и смысла. *Учёные записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского*. Серия «Филология. Социальные коммуникации». Симферополь: Таврический нац. ун-т им. В. И. Вернадского, 2012. Т. 25 (64). № 2 (1). С. 100 – 109.
118. Молотков А. И. Основы фразеологии русского языка. Ленинград: Наука, 1977. 284 с.
119. Муниця С. М. Стилiстичнi особливостi ад'єктивних компаративних фразеологічних одиниць. *Мовознавство*. 1974. № 2. С. 70 – 76.
120. Неровня Н. М. Фразеологізм, його синоніми і варіанти. *Культура слова*. К.: Наукова думка, 1985. Вип. 28. С. 45 – 47.
121. Неровня Н. Н. Вариантность и синонимия в украинской фразеологии: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.02 / Институт языковедения им. А.А. Потебни. К., 1990. 160 с.

122. Никопорев Г. Ю. Фразеологические единицы русского языка в прагматическом аспекте: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01. Москва, 2000. 213 с.
123. Німчук В. В. Про сучасну українську тлумачну лексикографію. *Мовознавство*. 2012. № 3. С. 3 – 30.
124. Німчук В. В. Українська мова – священна мова. *Людина і світ*. 1992. №11/12. С. 28 – 32; 1993. № 1. С. 35 – 39; № 4/5. С. 14 – 19; № 6/7. С. 26 – 32; № 8/9. С. 20 – 24; № 10/12. С. 26 – 31.
125. Німчук В. В. Українські переклади Святого Письма. *Das Ukrainische als Kirchensprache*. Wien: Lit verlag, 2005. S. 15 – 64.
126. Огієнко І. І. Українська мова в церкві. Мюнхен, 1948. 48 с.
127. Олійник М. Я. Бути на Божій правді: Фразеологізми зі значенням «померти» у гуцульських говірках. *Християнство й українська мова: Матеріали наукової конференції (5 – 6 жовтня 2000 р.)*. Львів: Видавництво Львівської Богословської Академії, 2000. С. 279 – 288.
128. Піддубна Н. В. Теорія теолінгвістики: феномен біблійності в українській лінгвокультурі та омовлення релігійної картини світу (аналіз дискурсивної практики ХІХ ст.): монографія. Харків: Майдан, 2019. 447 с.
129. Пономаренко А. Ю. Фразеологічні одиниці з демінутивним та аугментативним компонентом у сучасній українській мові: дис. ... канд. філол. наук. Ніжин, 2003. 240 с.
130. Пономарів О. Д. Стилїстика сучасної української мови: підручн. К.: Либідь, 1993. 248 с.
131. Попкова М. В. Фразеология мемуарных текстов Георгия Иванова (структурно-семантический и функциональный аспекты): автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. филол. Омск, 2008. 22 с.
132. Прадїд Ю. Ф. Фразеологічна ідеографія (проблематика досліджень). К.; Сімферополь, 1997. 252 с.
133. Приходько В. К. Фразеологическая стилистика. *Преобразования фразеологизмов в речи*. Хабаровск : Изд-во ДВГГУ, 2008. 283 с.

134. Пуряєва Н. В. Варіантність у сучасній українській церковно-обрядовій термінології: проблема термінографічного відображення. *Християнство й українська мова: Матеріали наукової конференції* (Київ, 5 – 6 жовтня 2000 року). Львів : Видавництво Львівської Богословської Академії, 2000. С. 101 – 111.
135. Пуряєва Н. В. Особливості формування й розвитку української церковно-обрядової термінології. *Проблеми граматики і лексикології української мови: збірник праць*. К. : Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, 2001. С. 249 – 255.
136. Решетняк О. А. Парадигма біблійних символів з онімним компонентом в українській лінгвокультурі: дис. ... канд. філол. наук. Дніпропетровськ, 2015. 203 с.
137. Рожанський А. Я. Фразеологічні вирази. *Українська мова в школі*. 1956. № 2. С. 17 – 21.
138. Ройзензон Л. И., Абрамец И. В. Совмещенная омонимия в сфере фразеологии. *Вопросы языкознания*. 1969. № 2. С. 54 – 63.
139. Сахарук И. В. Типы трансформаций прецедентных феноменов в дискурсе современных украинских Интернет-СМИ. *Язык, литература, культура: актуальные проблемы изучения и преподавания*. 2014. Вып. 10. с. 131 – 137.
140. Селіванова О. О. Нариси з української фразеології. *Психокогнітивний та етнокультурний аспекти*. К.: Черкаси; Брама, 2004. 275 с.
141. Семенова З. И. Фразеологические единицы современного русского языка, восходящие к Библии. *Вопросы истории и теории русского языка: сб. статей*. Тула, 1986. С. 87 – 95.
142. Сімович О. І. Концепт – Бог у мові й культурі // Слово і доля : Збірник на пошану Уляни Єдлінської. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2005. С. 283 – 293.
143. Скаб М. В. Вплив Біблії на українську мову: обшир, аспекти та основні проблеми їх вивчення. *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича: зб. наук. пр.* Чернівці: Чернівецький

національний університет, 2016. Вип. 772: Романо-слов'янський дискурс, 2016. С. 13 – 20.

144. Скаб М. В. Закономірності концептуалізації та мовної категоризації сакральної сфери: монографія. Чернівці: Рута, 2008. 560 с.

145. Скаб М. В. Особливості варіантності біблійних фразеологізмів в українській мові. *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*: зб. наук. пр. Чернівці: Чернівецький національний університет, 2013. Вип. 659: Романо-слов'янський дискурс, 2013. С. 63 – 66.

146. Скаб М. В. Фразеологізми з релігійним компонентом в українських словниках. *Українська лексикографія в загальнослов'янському контексті: теорія, практика, типологія* (м. Київ, Інститут української мови, 12 – 13 травня 2011 р.). К., 2011. С. 107 – 114.

147. Скрипник Л. Г. Фразеологія української мови. К.: Наукова думка, 1973. 280 с.

148. Смирницкий А. И. Лексикология современного английского языка. Москва: Изд-во лит-ры на иностр. яз., 1956. 167 с.

149. Солодухо Э. М. Вопросы сопоставительного изучения заимствованной фразеологии. Казань: Изд-во Казанского ун-та., 2000. 160 с.

150. Солошенко О. Д. Про визначення і типологію бібліїзмів. Іноз. філологія. Вип. 111. Львів, 1999. С. 132 – 138.

151. Степанова Л. И. О функционировании фразеологизмов библейского происхождения в русском и чешском языках. *Ядерно-периферийные отношения в области лексики и фразеологии (на материале русского языка)*: Тез. докл. респ. конф. Новгород, 1991. Ч. II. С. 218 – 220.

152. Стефанишин Ю. М. Фразеологічні інновації в сучасній польській прозі: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.03 / Львівський національний університет імені І. Франка. Львів, 2016. 20 с.

153. Сjuta Г. М. Типологія і функції біблійних цитат в українській поетичній мові ХХ ст. *Українська мова*. 2013. № 4 С. 82 – 92.

154. Удовиченко Г. М. Предмет фразеології та семантичні типи фразеологізмів. *Українська мова і література в школі*. 1965. № 2. С. 20 – 24.
155. Ужченко В. Д., Авксентьев Л. Г. Українська фразеологія: навч. посіб. для філол. фак.-ів ун-ів. Харків: Основа, 1990. 167 с.
156. Ужченко В. Д. Східноукраїнська фразеологія: монографія. Луганськ: Альма-матер, 2003. 362 с. 254.
157. Ужченко В. Д. Фразеологія сучасної української мови: посіб. для студ. філол. фак. вищ. навч. закл. Луганськ: Альма-матер, 2005. 400 с.
158. Цимбалюк-Скопненко Т. В. Мова перекладу Миколи Лукаша: Фразеологія роману Мігеля де Сервантеса Саведри «Дон Кіхот». К.: Довіра, 1996. 238 с.
159. Чередниченко І. Г. Нариси з української фразеології (з російсько-українськими паралелями). К., 1952. 144 с.
160. Черкас Н. В. Мовно-стилістичні засоби відображення біблійних мотивів у повоєнному американському романі: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Львівський національний університет імені І. Франка. Львів, 2004. 20 с.
161. Чернышева И. И. Актуальные проблемы фразеологии. *Вопросы языкознания*. 1977. № 5. С. 34 – 42.
162. Шанский Н. М. Лексикология современного русского языка. Москва: Просвещение, 1964. 220 с.
163. Шанский Н. М. Лексические и фразеологические кальки в русском языке. *Русский язык в школе*. 1955. № 3. С. 28 – 35.
164. Шанский Н. М. Современный русский язык: учеб. для студентов пед. ин-тов по спец. № 2101. *Русский язык и литература*. Москва: Просвещение, 1987. 192 с.
165. Шанский Н. М. Фразеология современного русского языка. Москва: Высшая школа, 1969. 232 с.
166. Щербань Н. П. Граматичні трансформації фразеології. *Мовознавство*. 1978. № 5. С. 59 – 62.

167. Юрчук Л. А. Теоретичні засади реєстру фразеологічного словника української мови. *Мовознавство*. 1983. № 5. С. 23 – 32
168. Яцкевич О. О. Система фразеологічної номінації концепту «людина» в українській мові. *Лінгвістичні дослідження: зб. наук. праць*. Харків: ХДПУ, 2004. Вип.14. С. 32 – 37.
169. Skorupka S. Słownik frazeologiczny języka polskiego. *Słownik frazeologiczny*. T. I–II. Wiedza Powszechna, 1985. T. 1. S. 5 – 11.
170. Adamiec Dorota. Frazeologia religijna okresu baroku: natletendencji kulturowych epoki. Wydawn. Lexis, 2007. 207 s.
171. George Yost, Jr. Keats's Early Religious Phraseology. *Studies in Philology*. Vol. 59. No. 3 (Jul., 1962). Pp. 579 – 591.
172. Cybulski M. Stylistyc znefunkcje frazeologii religijnej wsienkie wiczowskiej prozie o tematycews pólczesnej / Marek Cybulski. Inspiracje chrześcijańskie w kulturze Europy: materiały z konferencji 11–14 maja 1999 r. [Cz. 1]. Łódź, 2000. S. 133 – 154.
173. Hafner M. The use of religious phraseology in medieval love poetry / Hafner Mamie. University of Wisconsin, 1965. 470 p.

II. Довідкова література

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

- КВВУЛМ** Коваль А. П., Коптілов В. В. Крилаті вислови в українській літературній мові. К.: Вища школа, 1975. 335 с.
- КС** Коваль А. П. Крилате слово. К.: Радянська школа, 1983. 222 с.
- КСВУЛМ** Крилаті слова в українській літературній мові. К: Ярославів Вал, 2013. 704 с.
- ПРН** Пословицы русского народа: сборник В. И. Даля. Москва: Русский язык. – Медиа, 2004. 814 с.
- СБС** Коваль А. П. Спочатку було Слово: Крилаті вислови біблійного походження в українській мові. К.: Либідь, 2001. 312 с.

СБ СДФБП Колоїз Ж. В. Слово Благівісті: Словник-довідник фразем біблійного походження. Кривий Ріг: Вид-во «І.В.І.», 2002. 96 с.

СЛТ Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. Москва: Советская энциклопедия, 1969. С. 607.

ССЛ Загнітко А. П. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни : у 4 томах. – Т.1 (А-Й). Донецьк: ДонНУ, 2012. 402 с.

СУІ Удовиченко Г. М. Словник українських ідіом. К.: Радянський письменник, 1968. 462 с.

СУМ в 11 т. ДТ Словник української мови в 11 томах. Додатковий том: у 2-х кн. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. Кн. 1. А – Л. LXVIII + 556 с.; Кн. 2. М – Я. 576 с.

СФСУМ Ярещенко А. П. Сучасний фразеологічний словник української мови. Харків: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2014. 640 с.

СФУМ Словник фразеологізмів української мови / Уклад.: В. М. Білоноженко та ін., К.: Наукова думка, 2008. 1104 с.

УМЕ Українська мова. Енциклопедія / За ред. І. В. Муромцева. К.: Майстер-клас, 2011. 400 с.

УМ КТСЛТ Єрмоленко С. Я. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / С. Я. Єрмоленко, С. П. Бирик, О. Г. Тодор. К.: Либідь, 2001. 224 с.

УПП Українські приказки, прислів'я і таке інше. Уклав М. Номис. К.: Либідь, 1993. 768 с.

ФБП КСД Фразеологізми біблійного походження: короткий словник-довідник / Уклад.: Л. П. Будівська, З. С. Сікорська. Луганськ: Луганськ-Арт, 2007. 76 с.

ФВРР Мелерович А. М. Фразеологизмы в русской речи: словарь / [2-е издание]. Москва: Русские словари: Астрель, 2005. 853 с.

ФПМЛ Фразеологія перекладів Миколи Лукаша: Словник-довідник / Укл. О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк. К.: Довіра, 2002. 735 с.

ФСУМ Фразеологічний словник української мови / Уклад.: В. М. Білоноженко та ін. К.: Наук. думка, 1993. 984 с.

ФСУМ-Уж Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологічний словник української мови. К.: Освіта, 1998. 224 с.

ФСУМ у 2-х т. Удовиченко Г. М. Фразеологічний словник української мови: у 2-х томах. К.: Вид-во АН України, 1984. Т. 1.: А – М. 303 с. Т. 2.: Н – Я. 384 с.

ДЖЕРЕЛА МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Ілюстративний матеріал

Андрухович, Дванадцять обручів – Андрухович Ю. І. Дванадцять обручів. К.: Критика, 2004. 333 с.

Баранов, Не вір... – Баранов В. Ф. Не вір, не бійся, не проси: Романи. К.: Ярославів Вал, 2008. 466 с.

Гуцало, Ментальність орди – Гуцало Є. П. Ментальність орди: Статті. Є. П. Гуцало. К., 1996.

Дочинець, Вічник – Дочинець М. І. Вічник. Сповідь на перевалі духу. Мукачево: Карпатська вежа, 2011. 279 с.

Дочинець, Криничар – Дочинець М. І. Криничар. Діряюш найбагатшого чоловіка Мукачівської домінії. Художнє видання. Мукачево: Видавництво «Карпатська вежа», 2014. 331 с.

Дочинець, Многії літа – Дочинець М. І. Многії літа. Благії літа. Мукачево: Карпатська вежа, 2011. 143 с.

Дочинець, Світован – Дочинець М. І. Світован. Штудії під небесним шатром. Роман-намисто. Мукачево: Карпатська вежа, 2014. 232 с.

Дрозд, Листя землі – Дрозд В. Г. Листя землі. К.: ВД «Києво-Могилянська академія», 2009. 703 с.

Забужко, Хроніки... – Забужко О. С. Хроніки від Фортінбраса. Вибрана есеїстка. – 4-те вид. К.: Факт, 2009. 352 с.

Іваничук, Бо війна – війною – Іваничук Р. І. Бо війна – війною.... Харків: Фоліо, 2008. 447 с.

Іваничук, Вода з каменю – Іваничук Р. І. Вода з каменю. Харків: Фоліо, 2007. 414 с.

Іваничук, Журавлиний крик – Іваничук Р. І. Журавлиний крик. Харків: Фоліо, 2014. 380 с.

Іваничук, Країна Ірредента – Іваничук Р. І. Країна Ірредента. Харків: Фоліо, 2013. 315 с.

Іваничук, Орда – Іваничук Р. І. Орда. Львів: Видавництво Старого Лева, 2016. 272 с.

Іваничук, Торговиця – Іваничук Р. І. Торговиця. Харків: Фоліо, 2013. 220 с.

Іваничук, Хресна проща – Іваничук Р. І. Хресна проща. Львів: Піраміда, 2011. 284 с.

Іваничук, Четвертий вимір – Іваничук Р. І. Четвертий вимір. Харків: Фоліо, 2007. 447 с.

Костенко, Гуманітарна аура... – Костенко Л. В. Гуманітарна аура нації, або Дефект головного дзеркала / Вступ. Слово Б. Якимовича. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2001. 52 с.

Костенко, Записки... – Костенко Л. В. Записки українського самашедшого. К.: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2011. 416 с.

Лис, Графиня – Лис В. С. Графиня. Луцьк: ПВД «Твердиня», 2010. 188 с.

Лис,– Лис В. С. Соло для Соломії: роман. Передм. Т. Прохаська. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2013. 368 с.

Матіос, Чотири пори життя – Матіос М. В. Чотири пори життя. Львів: Піраміда, 2009. 246 с.

Матіос, Черевички... Матіос М. В. Черевички Божої Матері *вирвана сторінка з буковинської саги*: Повість. Львів: ЛА «Піраміда», 2013. 208 с.

Роздобудько, Гудзик – Роздобудько І. В. Гудзик. Харків: Фоліо, 2008. 222 с.

Роздобудько, Гудзик – 2 – Роздобудько І. В. Гудзик – 2 Десять років по тому. К.: Нора-друк, 2015. 320 с.

Роздобудько, Ескорт у смерть – Роздобудько І. В. Ескорт у смерть. Львів: Кальварія, 2002. 142 с.

Роздобудько, Мерці – Роздобудько І. В. Мерці. Львів: Кальварія, 2001. 209 с.

Рубан, На протилежному боці... – Рубан В. Ф. На протележному боці від добра. К.: Ярославів Вал, 2015. 592 с.

Рябчук, Дві України... – Рябчук М. Ю. Дві України: реальні межі, віртуальні війни. Науково-популярне видання. К.: Критика, 2003. 336 с.

Сверстюк, Блудні сини – Сверстюк Є. О. Блудні сини України. Київ, 1993. 256 с.

Сверстюк, Правда полинова – Сверстюк Є. О. Правда полинова. К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009. 304 с.

Шкляр, Елементал – Шкляр В. М. Елементал. Львів: Кальварія, 2001. 158 с.

Шкляр, Залишенець – Шкляр В. М. Залишинець. Чорний Ворон. К.: Ярославів Вал, 2009. 384 с.

Шкляр, Маруся – Шкляр В. М. Маруся. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2014. 320 с.

Шкляр, Ностальгія – Шкляр В. М. Ностальгія. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2014. 256 с.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Наявність БФ у фразеологічних словниках української мови

Агнець божий / Боже ягня / Божа вівця / божа овечка / Боже теля

КВВУЛМ; КСВУЛМ; СБС; СУІ; СФСУМ; СФУМ; ФСУМ у 2-х т.

Адам і Єва / Адамове ребро / Адамове реберце КВВУЛМ; КС; КСВУЛМ;

СФУМ; ФСУМ у 2-х т.

Адамові діти КВВУЛМ; КС; КСВУЛМ; СБС; СФУМ

Алчущі і жаждущі / голодні і спрагли КСВУЛМ; СБС

Альфа і омега КВВУЛМ; КСВУЛМ; СБС; СУІ; СФСУМ; СФУМ; ФСУМ;

ФСУМ у 2-х т.

Антихристова печать КС; КСВУЛМ; СБС

Апокаліптична катастрофа КСВУЛМ

Апостол правди і науки КСВУЛМ

Багато мудрості – багато печалі КСВУЛМ

Безплідна смоковниця СБС

Берегти як зіницю ока КВВУЛМ; КСВУЛМ; СБС

Бичі і скорпіони (рани і скорпіони) СБС

Бідний, як Лазар СБС

Благословенна ти поміж жонами / в жонах / між жонами КСВУЛМ; СБС

Благослови, душе моя, Господа СФСУМ

Благословить тебе Господь! ФПМЛ

Блажен, іже і скоти милує КСВУЛМ

Блаженний муж / Блажен муж, що не йде на раду нечестивих / Блажен муж,

що за радою нечестивих не ходить, і не стоїть на дорозі грішних, і не сидить

на сидінні злоріків КВВУЛМ; КСВУЛМ; СБС; ФСУМ у 2-х т.

Блаженні вбогі духом КВВУЛМ; КСВУЛМ; СБС

Блаженні миротворці, бо вони синами Божими стануть СБС

Блудна вівця СУІ; ФСУМ у 2-х т.

Блудний син КВВУЛМ; КС; КСВУЛМ; СБС; СУІ; СФУМ; ФСУМ; ФСУМ у 2-х т.

Бог (Господь) милував / помилував СФУМ

Віддати кесареве кесарю, а Боже Богові / Богові Богове [боже], а кесареві кесарево [віддати] КВВУЛМ; КСВУЛМ; СБС; СФСУМ

Богові (Богу) душу віддавати / віддати СУІ; ФСУМ у 2-х т.

Божа іскра СУІ

Боже провидіння СФСУМ

Боже Слово СФСУМ

На Божій (останній) дорозі ФСУМ

Божий дім ФПМЛ

Брат піднявся (повстав, пішов) на брата КВВУЛМ; КС; КСВУЛМ; СБС

Брати / взяти [узяти] гріх на душу (на себе) СФСУМ; ФПМЛ; ФСУМ

Брати / узяти [взяти] на себе свій хрест СФСУМ

Будувати на піску / будуватися на піску /дім будувати на піску КСВУЛМ; СБС; СФУМ; ФСУМ у 2-х т.

Будьте мудрі, як змії, і кроткі, як голуби СБС

Будьте, як діти КВВУЛМ; КСВУЛМ

Вавілон. Вавілонська вежа КВВУЛМ; КС; СБС (Вавілон. Вавілонська в.); СФСУМ

Вавілонське стовпотворіння КВВУЛМ; КС; КСВУЛМ; СБС; СУІ; СФСУМ; СФУМ; ФСУМ; ФСУМ у 2-х т.

Вавілонський полон / плач на ріках вавілонських КВВУЛМ; КСВУЛМ; КС; СБС

Важкий нести хрест ФСУМ у 2-х т.

Валаамова ослиця / Валаамова ослиця заговорила КВВУЛМ; КСВУЛМ; СБС; СФСУМ; СФУМ

Валтасарів бенкет, жити Валтасаром СБС

Ввійти в плоть і кров ФСУМ у 2-х т.

Ветхий Адам / скинути з себе ветхого Адама КСВУЛМ; СБС
 Взискующіє града СБС
 Ви світло для світу... СБС
 Вифлеємська зоря СФСУМ
 Від Адама / Від (з) Адама (і Єви) / за Адама / за часів Адама КВВУЛМ; КС;
 КСВУЛМ; СБС
 СФСУМ; ФСУМ; ФСУМ у 2-х т.
 Від альфи до омеги СФУМ; ФСУМ
 Віддати (віддавати) Богу (Богові) душу СФСУМ; СФУМ
 Віддавати / віддати, приносити (принести) в (на) жертву СФСУМ
 Відділяти кукіль від пшениці КВВУЛМ; КСВУЛМ; СБС
 Від лукавого СБС
 Від потопу [і] до потопу СФУМ
 Від сотворіння світу СФУМ
 Відділяти овець від козлищ СБС
 Віра без діл мертва КВВУЛМ; КСВУЛМ; СФСУМ
 Віра горами двигас / віра гори рушить / гору з місця зрушити / перевернути
 (зрушити) / вернути гори КСВУЛМ; СБС; СУІ; СФУМ
 Вкласти персти в рани КСВУЛМ
 Влада темряви КВВУЛМ; СБС
 Влити нове вино в старі міхи КВВУЛМ; КСВУЛМ; СБС
 Вигнаний Мойсей СФСУМ
 Вигнання з раю КВВУЛМ; КСВУЛМ; СБС
 Втрачений рай; вигнання з раю КС
 Випити чашу до дна / випити гірку чашу / випити гіркої / випити гіркотну
 чашу / випити / випивати / (пити) гірку / гіркотну (повну) чашу, ([повний]
 ківш ([лиха]) [до краю (до дна)] КВВУЛМ; КС; КСВУЛМ; СБС; СУІ; ФСУМ;
 ФСУМ у 2-х т.; СФСУМ; СФУМ; ФПМЛ
 Вифлиємська зоря СФСУМ
 Виноградник Господній СФСУМ

Вмивати руки СУІ

**Вовк в овечій одежі / вовк в овечій шкурі КВВУЛМ; КСВУЛМ; СБС;
СФУМ; СФСУМ**

Вовк і ягня КСВУЛМ

Во главу угла КСВУЛМ

Вогнений стовп / вогняний стовп КСВУЛМ; СБС;

**Вогненні слова / (Валтасарів бенкет) / писати вогненні слова КВВУЛМ;
КСВУЛМ; СБС**

Во многоглаголанії несть спасенія (у багатослів'ї нема порятунку) СБС

І волосина (волос) не впаде (не спаде) з голови СФУМ

Воскресіння з мертвих / возстав од гробу КСВУЛМ; СБС

Воскресіння Лазаря КВВУЛМ; КСВУЛМ; СБС

В поті чола (лиця) СУІ

**Все має пору, для всього приходить свій час / Все повертається на кола свої
КСВУЛМ**

Всесвітній потоп КВВУЛМ; КСВУЛМ; КС; СБС

Встань і йди КСВУЛМ

Всяке даяння благо / Всякое даяніє благо КВВУЛМ; КСВУЛМ; СБС

Втрачений рай КСВУЛМ

Входити / ввійти в плоть і [в] кров СФУМ

Геснна вогненна КВВУЛМ; КС; КСВУЛМ; СБС

Гефсиманський сад КСВУЛМ; СБС

Гірчичне зерно СФСУМ

Гнати / вигнати крамарів з храму КВВУЛМ; КСВУЛМ; СБС

Голгофа. Іти на Голгофу КВВУЛМ; КСВУЛМ

**Глас вопіючого в пустині / голос волаючого в пустелі КВВУЛМ; КСВУЛМ;
СБС; СФСУМ; СФУМ; СУІ; ФПМЛ**

Голубка з маслиноюю гілкою в дзьобі; голуб миру КС

Горе тому, хто спокусить одного з малих цих СБС

Грона гніву достигли СБС

Давид і Голіаф КСВУЛМ; СБС
Дари волхвів СБС
Дерево пізнання добра і зла КСВУЛМ; СБС
Десять заповідей КВВУЛМ; КСВУЛМ
Дім Божий (оселя) СФСУМ
До [Божого (страшного)] суду СФУМ
Довліє днів злоба його КСВУЛМ
Доводити / довести до гріха СФУМ
До другого пришествя ФСУМ
Докинути лепту ФПМЛ
Долина печалі (сліз) / юдоль плачу КВВУЛМ; КС; КСВУЛМ; СБС
Допити гіркотну чашу ФПМЛ
До страшного суду ФПМЛ
До судної години / до судного дня СФУМ; ФПМЛ
Друге пришествя Христа на землю СБС
Друг, що тричі відрікся КВВУЛМ; КСВУЛМ; СБС
Сади Едему КВВУЛМ; КСВУЛМ; СБС
Єва. Праматір Єва. В костюмі Єви КВВУЛМ; КС; СБС
Євине поріддя КС
Єгипетська кара СФСУМ; ФСУМ у 2-х т.
Єгипетська неволя / єгипетський полон / єгипетська робота КВВУЛМ; КС;
КСВУЛМ; СБС; СФСУМ; СФУМ
Єгипетська тьма СФУМ
Єрихонська труба / Єрихонські сурми / Єрихонські мури / Ієрихонська
труба / Ієрихонські мури (стіни) КВВУЛМ; КСВУЛМ; СБС; СУІ; ФСУМ у 2-
х т.
Живий труп СБС
Живитися манною небесною КС
Живіть, як птахи небесні КСВУЛМ
Жити не хлібом єдиним (одним) СФУМ; ФСУМ

Жну, де не сів СБС

Заборонений плід КСВУЛМ; СФСУМ; ФСУМ

Замість хліба дати камінь КВВУЛМ; КСВУЛМ; СБС

За образом і подобою КСВУЛМ

Книга за сімома печатями / за сімома (сьома) печатками (печатями / печатями) КВВУЛМ; КСВУЛМ; СБС; СФУМ; ФПМЛ; ФСУМ

Земля єси і одійдеш у землю / бо ти порошок, – і до порошку повернешся; прах єси і прахом будеш КВВУЛМ; КСВУЛМ; СБС

Земля обітована / обіцяна земля КСВУЛМ; СФСУМ; СФУМ

Зірка Віфлієма КСВУЛМ

Зі страхом і трепетом приступити СБС

Злоба дня КВВУЛМ; КСВУЛМ; СБС

Змій-спокусник (змій-іскуситель) СБС

Знамення часу КВВУЛМ; СБС

Золотий телець / золоте теля КВВУЛМ; КС; КСВУЛМ; СБС; СФУМ; СФСУМ; ФСУМ

Зі страхом і трепетом приступити КСВУЛМ

Зуб за зуб [око за око] ФСУМ

Іван Предтеча СБС

Плач (скорбота) Єремії / Ієремії КВВУЛМ; КСВУЛМ

І зостав мертвим ховати мерців своїх СБС

Іов праведний (многостраждальний) КВВУЛМ; КСВУЛМ; СБС

Іосиф / Йосиф Прекрасний КВВУЛМ; КСВУЛМ; СБС

Іти на хрест / Іти на Голгофу КВВУЛМ; КС; КСВУЛМ; СБС

Іскра Божя СФСУМ; СФУМ; ФПМЛ

Іскаріотський Іуда / Іуда Іскаріот / Іудин поцілунок КВВУЛМ; КС; СБС; СУІ; ФСУМ у 2-х т.

Йов праведний, багатостраждальний КСВУЛМ

Каїнове діло чинити СУІ; ФСУМ у 2-х т.

Каїнова душа СФСУМ; СФУМ

Каїн і Авель KBVУЛМ; КСВУЛМ

Каїнова печать / Каїнове тавро КС; СБС; СФУМ; ФСУМ у 2-х т.

Каменя на камені / не лишити / не лишилося / не залишилося / не залишилося / не залишити і т. ін. KBVУЛМ; СУІ; СФУМ; СФСУМ

Камінь наріжний / Камінь, що його будівничі відкинули, той наріжним став каменем СБС; СУІ

Камінь спотикання KBVУЛМ; КСВУЛМ; КСВУЛМ; СБС; СУІ; СФСУМ
ФСУМ

Камо грядеш? (Куди йдеш?) KBVУЛМ; КСВУЛМ; СБС

Кари єгипетські KBVУЛМ; КСВУЛМ; СБС

Кедр ліванський СБС

Кидати /кинути камінь (каменя, каменем) / кинути першим камінь
КСВУЛМ; СБС; СФСУМ

Кинути лепту ФПМЛ

Книжники та фарисеї КСВУЛМ; СБС

Кожний камінь кричить KBVУЛМ; КСВУЛМ; СБС

Козел відпущення. Козел офірний KBVУЛМ; КСВУЛМ; СБС; ФСУМ

Книга Буття КСВУЛМ

Книжники та фарисеї КСВУЛМ; СБС

Кожний камінь кричить KBVУЛМ; КСВУЛМ; СБС

Козел відпущення (рідше офірний) СФУМ

Колос на глиняних ногах КСВУЛМ; СБС; СФСУМ

Корінь зла KBVУЛМ; КСВУЛМ; СБС

Кость від кості, плоть від плоті, плоть і кров СБС

Краще живий собака, ніж мертвий лев (живому собаці краще, ніж мертвому левові) СБС

Кров і плоть СФСУМ

Співати Лазаря / заводити, завести Лазаря / Лазаря корчити KBVУЛМ;
КСВУЛМ; СБС; СУІ; СФСУМ; СФУМ; ФСУМ; ФСУМ у 2-х т.

Легше верблюдові пройти крізь голчине вухо... / Легше верблюдові пройти через голчине вушко, ніж багатому в Боже Царство ввійти KBVУЛМ; КСВУЛМ; СБС

Лепта вдовиці / внести свою лепту KBVУЛМ; КСВУЛМ; СБС; СФУМ; ФПМЛ

Лізти (іти) / полізти / перти, пертися на рожен (проти рожна) СУІ; СФСУМ; СФУМ; ФСУМ

Лікарю, вилікуй себе самого / лікарю, зцілися сам; KBVУЛМ; КСВУЛМ; СБС

Ні на лепту СФУМ

Ловці людей, ловці душ СБС

Лоно Авраамове / на лоні Авраама КСВУЛМ; СБС

Лотова дружина / соляний стовп КСВУЛМ; СБС

Любити ближнього, як себе самого КСВУЛМ

Люди як боги КСВУЛМ

Служити Мамоні KBVУЛМ; КСВУЛМ

Мандрівка по пустелі СБС

Манна небесна / манна з неба / манна з небес падає / чекати як манни небесної KBVУЛМ; КС; КСВУЛМ; СБС; СУІ; СФСУМ; СФУМ; ФСУМ; ФСУМ у 2-х т.

Марія Магдалина KBVУЛМ; КСВУЛМ; СБС

Марта (Марфа) і Марія KBVУЛМ; КСВУЛМ; СБС

Маслинова гілка KBVУЛМ; СБС

Медом і акридами харчуватися СБС

Медові та молочні ріки СФУМ

Мені належить помста / Мені належить помста і Я воздам! КСВУЛМ; СБС

Прихід Месії КСВУЛМ

Метать жребій об одеждах СБС

Мир вам! СФСУМ

Молочні ріки і масляні береги СУІ

Мов з хреста знятий СУІ

Мудрі, як змії, і лагідні, як голуби КСВУЛМ

Мудрий Соломон, Мудрий як Соломон СФСУМ

Вигнаний Мойсей СФСУМ

На божій (останній) дорозі СФУМ; ФПМЛ; ФСУМ

Найменший брат / менший брат КВВУЛМ КСВУЛМ

На отмщеніє язикам КСВУЛМ; СБС

Наріжний камінь. Во главу угла КВВУЛМ; КСВУЛМ; СБС; СФСУМ; СФУМ; ФСУМ; ФСУМ у 2-х т.

На розпуттях велелюдних КВВУЛМ; КСВУЛМ; СБС

На свій образ і подобу (по образу і подобию своєму) СБС

Не взірая на ліца СБС

Не відають, що творять / не ведают, что творят КСВУЛМ; СБС

Не від світу цього КСВУЛМ

Не лишити (не залишити) / не лишати (не залишати) / не лишилося каменя на камені СБС; СФСУМ; ФПМЛ; ФСУМ; ФСУМ у 2-х т.

Не знає ліва рука, що робить правиця (права) СБС

Нема нічого нового під сонцем КСВУЛМ

Нема пророка в своїй країні / у вітчизні своїй КВВУЛМ; КСВУЛМ; СБС

Не мечить бісеру перед свиньми / не мечіте бісеру пред свіньями, ібо вони попрут его ногами (не кидайте перлів перед свинями КВВУЛМ; КСВУЛМ; СБС

Не мине його чаша ця (сія) КС

Не одним хлібом живе людина КВВУЛМ; КСВУЛМ

Неопалима купина КВВУЛМ; КСВУЛМ; СБС

Непротився злому КСВУЛМ; СБС

Не сотвори собі кумира КСВУЛМ; СБС

Нести (класти, кидати і т. ін.) / принести (покласти, кинути і т. ін.) на вівтар СФУМ

Нести (носити) / донести [свій (важкий, тяжкий)] хрест КВВУЛМ; КС;
КСВУЛМ; СБС; СФУМ; СФСУМ; ФСУМ

Не суди – і тебе не осудять / у своєму оці колоди не бачити КСВУЛМ; СБС

Нехай обмине ця чаша мене КСВУЛМ; СБС

Не одним хлібом живе людина / не хлібом єдиним буде жити людина
КВВУЛМ; КСВУЛМ; СБС

Не от міра сего (неод світу цього) СБС

Не ведають, що творять СБС

Нині отпускаєши КВВУЛМ; КСВУЛМ; СБС

Нічтоже сумняся (сумняшесь) КВВУЛМ; СБС

Ні елліна [грека], ні іудея КВВУЛМ; КСВУЛМ; СБС

Ні на йоту КВВУЛМ; СБС; ФПМЛ

Ні на лепту СФУМ

Ноїв ковчег КВВУЛМ; КС; КСВУЛМ; СБС; СФСУМ

Обітована земля / обітована (обіцяна) земля, яка тече молоком і медом
КВВУЛМ; КС; СБС; ФСУМ у 2-х т.

Одним миром мазані / помазані СФСУМ; СФУМ; ФПМЛ; ФСУМ; ФСУМ у
2-х т.

Око за око / око за око, зуб за зуб КВВУЛМ; КСВУЛМ; СБС; СФСУМ;
СФУМ; ФСУМ у 2-х т.

Отрясти прах / отрясші прах отног своїх, обтрисити порошок з ніг своїх)
КВВУЛМ; КСВУЛМ; СБС

Отче наш КСВУЛМ

Паршива вівця псує всю отару КСВУЛМ

Пасти народи жезлом залізним КСВУЛМ

Спочатку було Слово СБС

Пастир добрий / пастир духовний / пастир і стадо КВВУЛМ; СБС; СФСУМ

Первородний гріх КВВУЛМ; КС; КСВУЛМ; СБС

Перековувати / перековувати мечі на рала (орала) КВВУЛМ; КСВУЛМ;
СБС; СФУМ; ФСУМ

Переповнювати / переповнити чашу терпіння СФУМ

Перетворити / перетворення Савла в Павла КСВУЛМ; СБС

Плач і скрегіт зубів / плач і скрегіт зубовний КВВУЛМ; КСВУЛМ; СБС

Плач на ріках вавилонських КСВУЛМ; СБС

Плоть від плоті СФУМ

Піддати анафемі СБС

Піднявся (повстав, пішов) брат на брата КС

Підставив другу щоку КСВУЛМ

Пісня Пісень / Пісня над піснями КВВУЛМ; КСВУЛМ; СБС

Іти до раю ФСУМ

Плач на ріках Вавилону (вавилонських) СФСУМ

Плоть від (од) плоті / плоть і кров) КСВУЛМ; КС; СУІ; ФПМЛ

Повертається на круги своя КВВУЛМ; СБС; СФСУМ

Поклонятися чужим богам СБС

Полова, що її розвіює вітер. Порох, розвіяний вітром КВВУЛМ; КСВУЛМ; СБС

Положити гріх на душу СФУМ

Посилати від Понтія до Пілата КС; СБС; ФСУМ у 2-х т.

Посипати (присипати) голову попелом (порохом) КВВУЛМ; КСВУЛМ; СБС; СФУМ

Поцілунок Іуди СБС

Початок і кінець СФУМ

Починати від Адама ФСУМ у 2-х т.

Правду говори вчасно і невчасно КСВУЛМ; СБС

Праматір Єва СБС

Прийдіте, поклонімося КСВУЛМ

Приносити жертву богам СБС

Притча во язицех / притчею стати КВВУЛМ; КСВУЛМ; СБС; СУІ; СФСУМ; СФУМ; ФСУМ у 2-х т.

Продати за миску сочевиці. Продати за сочевичну юшку KBVУЛМ;
КСВУЛМ; СБС

Просіть – і буде вам дано СБС

Проти рожна лізти / перти КСВУЛМ; СБС; СУІ; СФСУМ

Проспати [усе] Царство Небесне СУІ; СФУМ

Прощайте ворогам вашим KBVУЛМ; КСВУЛМ

Пустіть дітей, нехай ідуть до Мене КСВУЛМ

Раб божий ФСУМ у 2-х т.

Радуйся, Маріє! КСВУЛМ

Радуйся, ниво неполитая! КСВУЛМ

Рани і скорпіони KBVУЛМ; КСВУЛМ

Різнити (відділяти) козлищ від овець КСВУЛМ

Розверзлися хлябі небесні KBVУЛМ; СБС

Розіпни його! KBVУЛМ; КС; КСВУЛМ; СБС

Розсудив, як цар Соломон, соломонове рішення СБС

Самсон і Даліла КСВУЛМ; СБС

Своя своїх не познаша КСВУЛМ

Ви світло для світу... СБС

Святая (свята, святе) святих KBVУЛМ; КСВУЛМ; СБС; СФСУМ; СФУМ;
ФПМЛ; ФСУМ у 2-х т.

Святе сімейство СБС

Святий та Божий СФСУМ; ФПМЛ; ФСУМ у 2-х т.

Сельний крин KBVУЛМ; СБС

Сильна, як смерть KBVУЛМ; КСВУЛМ; СБС

Сильні світу цього KBVУЛМ; КСВУЛМ; СБС

Син Людський КСВУЛМ

Сіль землі KBVУЛМ; КСВУЛМ; СБС; СУІ; СФСУМ; ФСУМ; ФСУМ у 2-х т.

Сім днів творіння КСВУЛМ

Сім корів худих і сім корів товстих KBVУЛМ; КСВУЛМ; СБС

Скинути з себе ветхого Адама KBVУЛМ; КС; СБС

Скорчити Лазаря СУІ; СФУМ; ФСУМ; ФСУМ у 2-х т.
 Бути записаним на скрижалі / записати на скрижалях КВВУЛМ; СБС
 Слово Боже СФСУМ
 Службу служити СФУМ
 Служити двом панам / служити Богові і мамоні / служити мамоні КС; СБС;
 СФСУМ
 Смертний гріх / сім смертних гріхів КВВУЛМ; СБС
 Содом (содома) і Гоморра КВВУЛМ; СБС; СФСУМ; СФУМ; ФСУМ
 Соломон мудрий; мудрий, як Соломон КВВУЛМ; СБС
 Соляний стовп КСВУЛМ; СФСУМ
 Спати сном праведника КВВУЛМ; КСВУЛМ; СБС; СФСУМ
 Співати алілуя СФУМ
 Спочатку було Слово СБС
 Стояти на Божій дорозі / ступати на Божу дорогу СФУМ; ФПМЛ
 Страх божий СБС
 Страшний суд / кінець світу КС; СБС; СФСУМ
 Судний день / судна година СФУМ; ФСУМ; ФСУМ у 2-х т.
 Суєта суєт (і всяка суєта) КВВУЛМ; КСВУЛМ; СБС; СФУМ; ФСУМ; ФСУМ
 у 2-х т.
 Тайна (таємна) вечеря КВВУЛМ; КС; КСВУЛМ; СБС
 Таємне стане явним КСВУЛМ; СБС
 Творити за своїм образом і подобою КВВУЛМ
 Текти молоком і медом КВВУЛМ; КСВУЛМ; СБС
 Темна вода во облацех КСВУЛМ; СБС
 Терновий вінок (вінець) КВВУЛМ; КС; КСВУЛМ; СБС; СУІ; СФУМ
 Тернистий шлях КСВУЛМ
 Тридцять срібняків / срібників / срібляників КВВУЛМ; КСВУЛМ; СБС;
 СФСУМ; СФУМ; ФСУМ
 Труба архангела, архангельські труби, сім архангельських труб СБС
 Тьма єгипетська / тьма кромішня КВВУЛМ; КС; КСВУЛМ; СБС

Тьма кромішна (темрява зовнішня) КВВУЛМ; КСВУЛМ; СБС

У багатослів'ї, у велемовності нема порятунку (во многоглаголанії несть спасенія) СБС

Увійти в кров і плоть СУІ

У костюмі Єви КС

Умивати / умити руки КВВУЛМ; КСВУЛМ; СБС; СУІ; СФСУМ; СФУМ; ФПМЛ; ФСУМ

Упасти на добрий ґрунт; сіячі СБС

У поті чола КВВУЛМ; КС; КСВУЛМ; СБС; СФСУМ; СФУМ; ФСУМ; ФСУМ у 2-х т.

Фараонова худа коро́ва СБС

Фіговий листок КВВУЛМ; КС; КСВУЛМ; СБС; СФСУМ; СФУМ; ФСУМ у 2-х т.

Хай буде світло! КВВУЛМ; КСВУЛМ

Хіба режуть воли, як ясла повні? КВВУЛМ; КСВУЛМ; СБС

Хліб насущний / насущний КВВУЛМ; КСВУЛМ; СБС; СУІ; СФСУМ; СФУМ; ФСУМ у 2-х т.

Хлябі небесні СБС

Хома невірний / невіруючий / невірячий КВВУЛМ; КСВУЛМ; СБС; СУІ; СФСУМ; СФУМ; ФСУМ; ФСУМ у 2-х т.

Хто взяв меч, від меча і загине КВВУЛМ; КСВУЛМ; СБС

Хто дасть моїм очам потьоки сліз? КСВУЛМ

Хто копає яму, сам у неї впаде СБС

Хто має вуха, нехай слухає СБС

Хто не працює, той не їсть КВВУЛМ; КСВУЛМ; СБС

Хто сіє вітер, пожне бурю / хто сіє вітер, той збирає бурю КСВУЛМ; СБС

Цариця Савська КСВУЛМ; СБС

Царство Моє не від світу цього КСВУЛМ

Царство (царствіє) Боже, Царство Небесне / Царство Вічне / Царство (йому, їй) Небесне СБС; СФСУМ; СФУМ

Цікаві, як праматір Єва КС

Час розкидати каміння і час складати каміння КСВУЛМ; СБС

**Чаша терпіння переповнилася / переповнювалася / повна вщерть КС;
КСВУЛМ; СФУМ**

Чекати другого пришествя КСВУЛМ

Чисті і нечисті КВВУЛМ; КС; КСВУЛМ; СБС

Чудо Вероніки КСВУЛМ

Чужі боги. Поклонятися чужим богам КСВУЛМ

Що є істина? КСВУЛМ; СБС

Що написав – написав / що написав, те написав КС; СБС

Юда Іскаріот КСВУЛМ

Явлення Христа народів СБС

Як агнець (які агнец) СФУМ

Як Адам і Єва в раю СФУМ

Я – камінь з Божої праці КСВУЛМ

Як Божий день ФПМЛ

Як зіницю ока (берегти) СУІ; СФСУМ; ФСУМ; ФСУМ у 2-х т.

Як (мов, ніби і т. ін.) з хреста знятий СУІ; СФСУМ; ФСУМ у 2-х т.

Як (мов, ніби і т. ін.) мертвому кадило СФУМ; ФСУМ у 2-х т.

Як (мов, наче і т. ін.) манни небесної (з неба, з небес) чекати СФУМ

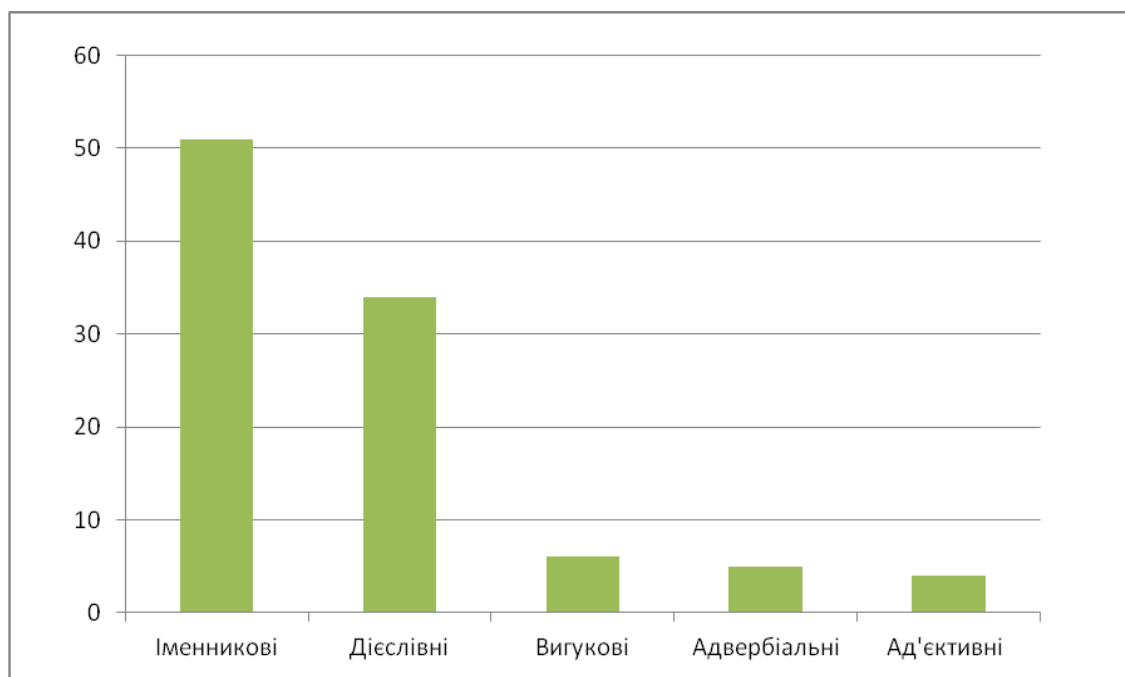
Яко тать вночі СБС

Як той Фома ФПМЛ

Я недостойн розв'язати ремені взуття його! СБС

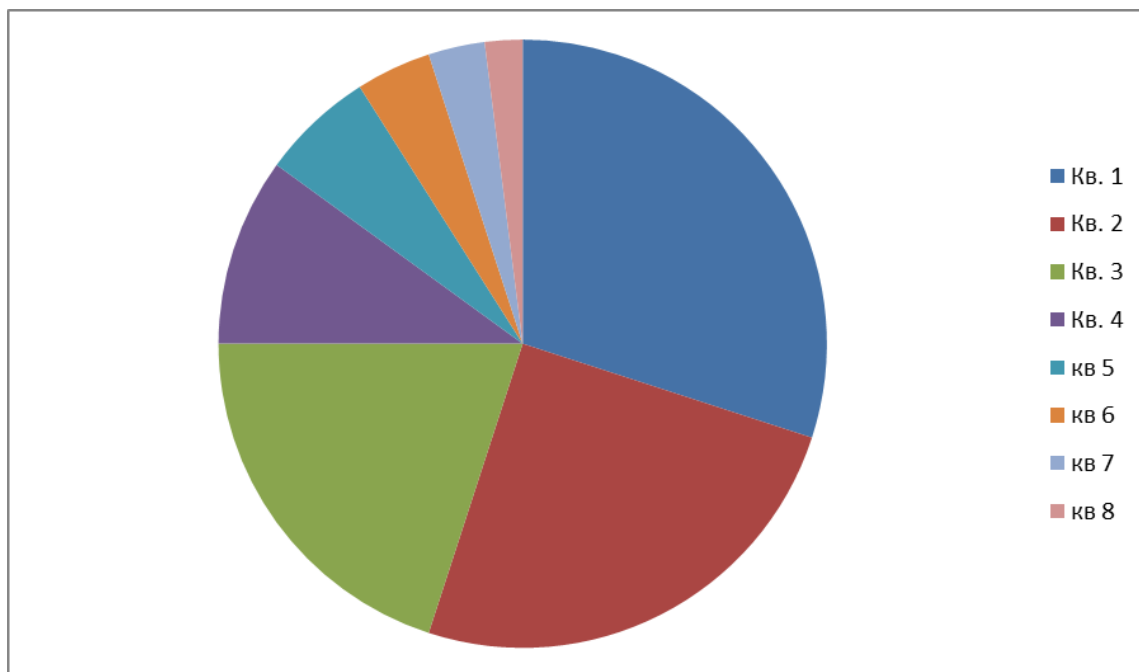
ДОДАТОК Б

Порівняльна характеристика структурних типів досліджуваних БФО в українській мові

ДОДАТОК В

Типи фразеологічних інновацій у сучасній художній прозі та публіцистиці

1. Заміна компонента (компонентів) фразеологізму
2. Розширення компонентного складу фразеологізму
3. Розгорнута метафора
4. Подвійна актуалізація
5. Структурно-граматичні зміни форми фразеологізму
6. Скорочення компонентного складу фразеологізму
7. Семантичне переосмислення фразеологізму з адаптацією до контексту
8. Комбінований тип трансформацій

ДОДАТОК Г

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Вергалюк М. М. Біблійні фразеологізми в українській лексикографії. *Борис Грінченко: минуле та сьогодення*: зб. матеріалів X Міжнародної науково-практичної конференції (Харків, 5 – 7 грудня 2018 року). Харків: ХНУРЕ, 2018. С. 32 – 34.
2. Вергалюк М. М. Лексикографування біблійних фразеологізмів в українській мові. *Мовні і концептуальні картини світу*: збірник наукових статей. К. : ВЦП «Київський університет», 2018. Вип. 2 (64). С. 36 – 42.
3. Вергалюк М. М. Семантичні групи фразеологізмів біблійного походження у сучасних публіцистичних текстах. *Фразеологія в лінгвокультурному просторі*: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції (Кам'янець-Подільський, 14 – 15 травня 2019 р.). Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2019. Вип. 48. С. 82 – 85.
4. Вергалюк М. М. Структурно-семантичні типи біблійних фразем в сучасній українській мові. *Проблеми зіставної семантики*: збірник наукових статей. К. : Вид. центр КНЛУ, 2017. Вип. 13. С. 27 – 33.
5. Вергалюк М. М. Фразеологізми біблійного походження в семантичному аспекті. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Луцьк, 2018. № 12. С. 19 – 22.
6. Вергалюк М. М. Фразеологізми біблійного походження у Додатковому томі Словника української мови в 11 томах. *Scienceand Educationa New Dimension. Philology*, VII (56), Issue: 190, 2019 Feb. P. 53 – 55.
7. Вергалюк М. М. Функції біблійних фразеологізмів у художніх текстах. *Романо-слов'янський дискурс*: збірник наукових праць. Чернівці, 2019. Вип. 812. С. 36 – 40.
8. Вергалюк М. М. Функціонально-стилістичні особливості фразеологізмів біблійного походження у сучасних публіцистичних текстах. *Наука, технології, інновації: світові тенденції та регіональний аспект*: Матеріали Міжнародної

науково-практичної конференції (Одеса, 28 – 29 вересня 2018 р.). Одеса: ГО «Інститут інноваційної освіти», 2018. С. 83 – 89.

9. Вергалюк М. М. Функціонально-стилістичні особливості фразеологізмів біблійного походження у художніх творах Мирослава Дочинця. *Сучасні філологічні дослідження: комунікативно-культурний аспект*: Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (Ужгород, 15 – 16 червня 2018 року). Херсон: Молодий вчений, 2018. С. 10 – 15.
10. Вергалюк М. М. Біблійні фраземи в сучасному тексті та спеціалізованих словниках. *Українська мова: науково-теоретичний журнал* / Ін-т Української мови НАН України. Київ, 2020. Вип. 1 (73). С. 129 – 140.